

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLARIN DENETİMİNDE
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN EKONOMİ POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eldar İSMAYİLOV

İstanbul, 2009

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK ANABİLİM DALI**

**ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLARIN DENETİMİNDE
TÜRKİYE VE AZERBAYCAN EKONOMİ POLİTİKALARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eldar İSMAYİLOV

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hayati Eriş

İstanbul, 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü

Aşağıda belirtilen lisansüstü tez, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği hükümlerinde belirtilen esaslar çerçevesinde jüri önünde savunulmuş ve jüri tarafından başarılı bulunmuştur.

TEZ BAŞLIĞI : Uluslararası Mali Kuruluşların Denetiminde Türkiye ve Azerbaycan
Ekonomi Politikalarının Değerlendirilmesi

TÜRÜ :Yüksek Lisans

TEZİ HAZIRLAYAN : Eldar ISMAYILOV

ANABİLİM DALI : Bankacılık

SAVUNMA TARİHİ : 14.09.2009

JÜRİ ÜYELERİ :

GÖREVİ

ADI SOYADI

İmza

Danışman

Yrd.Doç.Dr.Hayati ERİŞ

Üye

Prof.Dr.Hayri KOZANOĞLU

/

Üye

Yrd.Doç.Dr.Murat AKBALIK

ÖZET

ULUSLARARASI MALİ KURULUŞLARIN DENETİMİNDE TÜRKİYE VE AZERBAYCAN EKONOMİ POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

İSMAYİLOV, Eldar
Yuksek Lisans Tezi, Bankacılık Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hayati ERİŞ
İstanbul, 2009

Azerbaycan Cumhuriyeti, zengin doğal kaynakları ile Güney Kafkasya'nın en stratejik ve kalkınma perspektiflerine sahip ülkesidir. Bölgeye yönelik yabancı yatırımların ilk durak noktası olan Azerbaycan'ın özellikle enerji sektörüne yabancı sermaye yatırımları başarılı şekilde yapılmaktadır. Aliyev yönetimi ile beraber ülkede siyasi ve ekonomik istikrar sağlanmış, yüzde 1500'lerde olan enflasyon uygulanan sıkı para politikaları neticesinde 1995 yılından itibaren düşüşe geçmiş ve dizginlenen enflasyon deflasyona dönüşmüş ve eksi hale gelmiştir.

Bütçenin gerek hazırlanmasında gerekse uygulanmasında bazı ilkelere uyma zorunluluğu vardır. Böylece bütçelerin hedeflerine ulaşarak başarılı olmaları, gerçek bir demokratik parlamenter denetime imkân tanımları mümkündür. Bu çerçevede bütçe ilkeleri bütçenin hazırlanmasında ve uygulanmasında uyulması gereken ilkeler olarak tanımlanabilir. Söz konusu ilkeler 19. yüzyıldan itibaren geliştirilmiş ve özellikle parlamenter demokratik rejimle yönetilen ülkelerde yasama organının kamu harcamalarının tümünü kendi izin ve denetimi altında tutma arzusundan kaynaklanmıştır. Zaman içinde mevcut ilkelere yenileri eklenmiştir. Bu çalışma ile Azerbaycan ve Türkiye değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken ülkelerin bütçe, para politikaları, maliye politikaları, bankacılık sistemleri ve IMF olan ilişkileri hakkında bilgiler verilmiştir ve aynı zamanda Azerbaycan ve Türkiye sistemler arasındaki etkileşim bütçe, para politikası, maliye politikası uygulanan IMF politikaları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan ve Türkiye Ekonomi, Azerbaycan ve Türkiye Bütçe, Maliye Politikası, Para Politikası, Azerbaycan ve Türkiye Değerlendirme

ABSTRACT

INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS SUPERVISION OF THE EVALUATION OF TURKEY AND AZERBAIJAN ECONOMIC POLICY

ISMAYILOV, Eldar
Master's Degree Thesis, Department of Bank
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Hayati ERİŞ
Istanbul, 2009

Azerbaijan Republic, with rich natural resources of the South Caucasus countries with the most strategic and development perspective is. The first stopping point for foreign investment to the region that Azerbaijan's energy sector, especially foreign investment is done successfully.

Aliyev administration political and economic stability in the country is provided with a percentage applied to 1500s that tight monetary policies, inflation results in a decrease in the past and since 1995 had turned to rein the inflation and deflation has become negative. The preparation of the budget must comply with both the implementation is to have some principles. Thus the success of budgets achieve their goals, to allow a true democratic parliamentary control is possible.

In this context principles of budget preparation and implementation of the budget must be followed as policies can be defined. Principles in question 19 century, and especially from developed parliamentary democracy with legislative bodies in countries of managed public expenditure under control, keeping all his desire to leave and was caused by. Over time, new ones were added to the existing policy.

Azerbaijan and Turkey have been working with this evaluation. This evaluation is being done the budgets of countries, monetary policies, fiscal policies, banking systems and the relationship between the IMF about the information given and also the system of Azerbaijan and Turkey, the interaction between the budget, monetary policy, fiscal policy implemented IMF policies taken into consideration were evaluated.

Keywords: Azerbaijan and Turkey Economy, Azerbaijan and Turkey Budget, Fiscal Policy, Monetary Policy, Azerbaijan and Turkey Evaluation

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: PARA VE MALİYE POLİTİKALARI İLE KAMU BÜTÇESİNİN FONKSİYONLARI	4
1.1. Bütçe Kavramı ve Gelişimi	4
1.2. Bütçenin Tanımı ve Nitelikleri.....	5
1.3. Bütçenin Temel Özellikleri	5
1.4. Bütçe İlkeleri.....	6
1.4.1 Genellik İlkesi	6
1.4.2. Birlik İlkesi.....	7
1.4.3. Açıklık İlkesi.....	8
1.4.4. Samimiyet İlkesi.....	8
1.4.5. Doğruluk İlkesi.....	8
1.4.6. Mali Yıla Girmeden Kanunlaşması (Önceden İzin Alma) İlkesi.....	8
1.4.7. Giderlerin Bölümler İtibariyle Onanması İlkesi	9
1.4.8. Bütçenin Yıllık Olması İlkesi.....	9
1.4.9.Bütçenin Denklik İlkesi.....	9
1.4.10. Bütçenin Alenilik İlkesi	9
1.5. Bütçe Sistemlerindeki Gelişmeler.....	10
1.5.1. Geleneksel (Klasik) Bütçe Sistemi.....	10
1.5.2. Modern (Çağdaş) Bütçe Sistemi	11
1.5.2.1. Milli Ekonomik Bütçeler.....	11
1.5.2.2. Yatırım Bütçeleri	12
1.5.2.3. Performans Bütçe Sistemi	13
1.5.2.4. Program Bütçe Sistemi	14
1.5.2.5. Plânlama, Programlama, Bütçe Sistemi(PPBS)	14

1.5.2.6. Sıfır Esaslı Bütçeleme (SEB) Sistemi	15
1.5.2.7. Stratejik Plânlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi	16
1.6. Bütçenin Fonksiyonları	16
1.6.1. Klasik Bütçe Fonksiyonları	16
1.6.1.1. Bütçenin İktisadi ve Mali Fonksiyonu	17
1.6.1.2. Bütçenin Hukuki Fonksiyonu	17
1.6.1.3. Bütçenin Siyasi Fonksiyonu	17
1.6.1.4. Bütçenin Denetim Fonksiyonu	18
1.6.2. Bütçenin Çağdaş Makro-Ekonomik Fonksiyonu	18
1.6.2.1. Bütçenin Konjonktürel Fonksiyonu	18
1.6.2.2. Bütçenin Telafi Edici Fonksiyonu	19
1.6.2.3. Bütçenin Kalkınma Fonksiyonu	19
1.6.2.4. Bütçenin Kaynak Tahsisi Fonksiyonu	20
1.6.2.5. Bütçenin Gelir Dağılımını Düzenleme Fonksiyonu	21
1.6.2.6. Bütçenin İstikrarı Sağlama Fonksiyonu	21
1.7. Para Politikası	22
1.7.1. Paranın Tanımı ve Önemi	22
1.7.2. Paranın Temel Özellikleri	23
1.7.3. Paranın Temel Fonksiyonları	23
1.7.3.1. Değişim Aracı Olma	24
1.7.3.2. Hesap Birimi Olma	24
1.7.3.3. Değer Muhafaza Aracı Olma	24
1.7.4. Para Politikasının Tanımı	24
1.7.5. Para Politikası Konusunda Başlıca Teorik Yaklaşımlar	25
1.7.5.1. Klasik Yaklaşım	25
1.7.5.2. Keynesyen Yaklaşım	27
1.7.5.3. Monetarist Yaklaşım	28
1.7.5.4. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı (Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı)	29
1.7.5.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım	29
1.7.6. Para Politikası Uygulamalarında Gecikme Sorunu	30
1.7.7. Para Politikasının Amaçları	31

1.7.7.1. Fiyat İstikrarı	31
1.7.7.2. Tam İstihdam.....	32
1.7.7.3. İktisadi Büyüme.....	32
1.7.7.4.Faiz İstikrarı.....	33
1.7.7.5.Finansal Piyasaların İstikrarı	33
1.7.7.6. Dış Ödemeler Dengesi.....	34
1.7.8. Para Politikasının Araçları	34
1.7.8.1. Genel Araçlar.....	34
1.7.8.1.1. Açık Piyasa İşlemleri Politikası.....	34
1.7.8.1.2. Reeskont Politikası	35
1.7.8.1.3.Zorunlu Karşılıklar Politikası	36
1.7.8.2. Para Politikasının Özel Araçları	37
1.7.8.2.1. İkna Etme.....	37
1.7.8.2.2. Selektif Kontroller	37
1.7.9. Merkez Bankacılığı	38
1.8. Maliye Politikası	40
1.8.1. Maliye Politikasının Konusu ve Kapsamı	41
1.8.2. Maliye Politikasının Amaçları	41
1.8.2.1. Ekonomide İstikrar Sağlamak	41
1.8.2.2. İktisadi Kalkınmayı Gerçekleştirmek	42
1.8.2.3. Ekonomide Servet Dağılımı ve Yaşama Düzeylerini İyileştirmek	42
1.8.3. Maliye Politikasının Araçları	43
1.8.3.1. Kamu Gelirleri Politikası (Vergi Politikası).....	43
1.8.3.2. Kamu Harcamaları Politikası	43
1.8.3.3. Bütçe Politikası.....	44
1.8.3.4.Borçlanma ve Borç Yönetimi Politikası.....	44
1.8.4. Maliye Politikasını Yürütme Koşulları	44
1.8.4.1. İktisadi Hayata Teşhis Koymak.....	44
1.8.4.2. Maliye Politikası Tedbirlerinin Yürütme, Yasama Organları ile Halk Tarafından Kabulünü Sağlamak	44
1.8.4.3. İradi Kararları Zamanında Almak ve Uygulamak.....	45
1.8.4.4.Maliye Politikasını Diğer Politikalarla Ahenkleştirmek	45

1.8.5. Maliye Politikasının Sınırları	45
1.8.5.1. İşlemsel Sınırlamalar	46
1.8.5.2. Yapısal Sınırlamalar	46
1.8.5.3. Politik Sınırlamalar	46
1.9. Ekonomik İstikrarın Gerçekleşmesinde Para ve Maliye Politikalarının Nisbi Etkinliği	47
1.9.1. Kapalı Bir Ekonomide Para ve Maliye Politikasının Nisbi Etkinliği	47
1.9.1.1. Kapalı Bir Ekonomide Para Politikasının Etkinliği	47
1.9.1.2. Kapalı Bir Ekonomide Maliye Politikasının Etkinliği	48
1.9.2. Açık Bir Ekonomide Para ve Maliye Politikalarının Nisbi Etkinliği	49
1.9.2.1. Sabit Döviz Kuru Sisteminde Para ve Maliye Politikaları	50
1.9.2.2. Esnek Döviz Kuru Sisteminde Para ve Maliye Politikaları	51
1.9.2.3. Fiyatlar ve Açık Ekonomi	51
BÖLÜM 2 : ULUSAL PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA KATKISI	
AÇISINDAN IMF	53
2.1. IMF'nin Kuruluşu	54
2.2. IMF'nin İşlevi	54
2.3. Uluslararası Para Fonu'nun Temel Amaçları ve Fonksiyonları	55
2.4. IMF'nin Örgüt Yapısı ve Yönetim Şekli	57
2.4.1. Guvernörler Kurulu	57
2.4.2. İcra Direktörleri(Yürütme) Kurulu	58
2.4.3. IMF Başkanı	58
2.5. IMF'nin Mali Kaynakları	59
2.5.1. Kotalar	59
2.5.2. Borçlanmalar	60
2.5.2.1. Genel Ödünç Alma Anlaşması	60
2.5.2.2. Yeni Ödünç Alma Anlaşması	61
2.5.2.3. Diğer Borçlanmalar	61
2.5.2.4. Swap Anlaşmaları	61
2.6. Uluslararası Para Fonu'nun Faaliyetleri	61
2.6.1. Düzenleyici Faaliyetler	61
2.6.2. Mali Yardım (İmkân) Mekanizması	62

2.6.3. IMF Kaynaklarının Kullanımında Koşulluluk	63
2.6.4. Kur Politikalarını Gözetleme Faaliyeti	64
2.6.5. Teknik Yardım Faaliyeti	65
2.7. IMF'nin Üye Ülkelere Sağladığı Finansal İmkanlar	65
2.7.1. Normal Mali Haklar	65
2.7.1.1. Kredi Dilimleri ve Destekleme Anlaşmaları	65
2.7.1.2. Genişletilmiş ve Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı	66
2.7.1.3. Genişletilmiş Kullanım Politikası	66
2.7.2. Özel İmkânlar	67
2.7.2.1. Telif Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı	67
2.7.2.2. Tampon Stok Finansman Kolaylığı	67
2.7.3. Az gelişmiş Ülkelere Yönelik İmkânlar	67
2.7.3.1. Yapısal Uyum Kolaylığı	68
2.7.3.2. Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı	68
2.7.4. Geçici İmkânlar	69
2.7.4.1. Petrol Kolaylığı	69
2.7.4.2. Sistem Değişimi Kolaylığı	69
2.7.4.3. Ek Rezerv Kolaylığı	70
2.7.4.4. Olağanüstü Kredi Kullanımı	70
2.7.4.5. Acil Yardım	70
2.8. IMF İmkânlarının Kullanım Koşulları	71
2.9. Stand By Düzenlemesi (SBA)	71
2.10. Esnek Kredi Hattı (FCL)	73
2.11. IMF'nin Ülkelere Etkisi	73
BÖLÜM 3: BANKACILIK SİSTEMİ	76
3.1. Banka ve Bankacılık	76
3.1.1. Bankanın Tanımı	76
3.1.2. Bankacılığın Tarihçesi	76
3.1.3. Bankaların Sınıflandırılması	77
3.1.3.1. Sermayelerine Göre Bankalar	78
3.1.3.2. Sermaye Kökenlerine Göre Bankalar	78

3.1.3.3. Faaliyetlerine Göre Bankalar.....	78
3.2. Para Politikaları, Maliye Politikaları ve Ekonomik Hedefler Açısından Bankaların Rolü.	79
BÖLÜM 4:AZERBAYCAN VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRİLMESİ	92
4.1. Bütçe Sistemi ve Maliye Politikaları Açısından Azerbaycan ve Türkiye.....	92
4.2. Bankacılık Sistemi ve Para Politikaları Açısından Azerbaycan ve Türkiye	96
4.3. Azerbaycan ve Türkiye’nin IMF İle Olan İlişkileri	104
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA.....	116

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
FED	:	Amerikan Merkez Bankası
GSMH b	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KDV	:	Katma Değer Vergisi
SDR	:	Özel Çekme Hakları
TMSF	:	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

GİRİŞ

20. yüzyılla birlikte ortaya çıkan gelişmeler sonrasında "Klasik Devlet" anlayışından "Sosyal Devlet" anlayışına geçilmesiyle beraber, Devletin yüklendiği görev ve sorumluluklarda önemli bir genişleme olmuştur. Bunun sonucunda, devletlerin iktisat politikalarında; iktisadi dalgalanmaların giderilmesi, iktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması, kaynakların etkin kullanımı, dış ticaret dengesinin ve düzenli bir gelir dağılımının sağlanması gibi hedefler yer almaya başlamıştır. Devletin belirtilen bu hedeflere ulaşmada kullanabileceği iktisat politikası araçları arasında, para politikası ve maliye politikası araçları önemli bir yere sahiptir.

Maliye politikası, devletin bir kısım kaynakları kamu kesimine aktarabilme ve çeşitli harcamalarla özel kesime satın alma gücü ekleyebilmesine dayanır. Bu politika esas olarak merkezi devlet bütçesi ile azami merkezîyetçi bütçeler aracılığıyla gerçekleştirilir. Bir yandan, bütçe harcama ve gelirlerinin miktar ve bileşimi, diğer yandan harcama ve gelirler arasındaki ilişki - yani bütçenin açık, fazla vermesi ya da denk olması – devletin amaçlarına ulaşmada kullanabileceği en önemli araçlar olur.Devletin mali alandaki eylemleri, ekonomik ve sosyal yaşam üzerinde de etkili olur. Ayrıca ekonomik ve sosyal yaşama yapılan devlet müdahaleleri bilinçli olarak kullanılan mali araçlar aracılığıyla olmaktadır. Bu nedenle bütçenin gelir ve giderleri ile kamu gelir ve giderleri; toplumsal ihtiyaçların belirlenmesi ve karşılıklarının bulunması dışında, ekonomide istikrarın kurulması, ödemeler bilançosunun ve kişisel gelir dağılımının dengeleştirilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi konularda da önemli fonksiyonlar yüklenmişlerdir.

Mali kurumlara, geleneksel fonksiyonların dışında fonksiyonların yüklenmesiyle devletin mali yapısını düzenleyen bütçenin de yapısı değişmiştir. Bu yapı değişikliği ve devlet bütçesinin ekonominin tümü üzerinde yarattığı değişik nitelikteki etkiler nedeniyle, bütçe politikasına önemli görevler yüklenmiştir.

Para politikası da; ekonomi üzerinde yarattığı etkiler nedeniyle önemli bir iktisat politikası aracıdır. Para politikası, para arzını etkilemek yoluyla üretim, istihdam, milli gelir ve fiyat seviyesinin yöneltilmesi şeklinde tanımlanabilir.Para politikası esas olarak, para otoritelerinin - özellikle Merkez Bankasının - fonksiyonları ve sahip olduğu

araçlar yoluyla gerçekleştirilir. -Bu araçlar, açık piyasa işlemleri, reeskont oranlarının ve banka karşılık oranlarının değiştirilmesi, banka faizlerine taban ve tavanlar konulması, kredilerin selektif olarak denetlenmesi ve kredi tavanlarının saptanması v.b. şeklinde belirtilebilir. Para politikasının nihai amacı, kaynakların tam kullanımını, fiyatların kararlılığını ve ekonomik büyümeyi sağlayarak ekonomik refahın artırılmasıdır.

Ekonominin değişen koşullarına göre uygulanan politikalar ve amaçları farklılık gösterse de, maliye ve para politikasının başlıca amaçları;

1-Düzenli bir kaynak tahsisi,

2-İstikrarlı bir ekonomik büyüme,

3-Düzenli bir servet ve gelir dağılımının sağlanması, olarak belirlenebilir.

Bununla beraber, bu politikaların asıl önemleri istenen amaçlara ulaşılmasında ne denli etkin oldukları ve ekonomiyi nasıl etkilediklerinin ortaya konmasıyla anlaşılmaktadır. Bütçe ve para politikalarının etkin olarak kullanımları büyük ölçüde, bu politika araçlarının değişen koşullardaki etkilerinin bilinmesine bağlıdır. Söz konusu politikaların ekonomi üzerindeki etkilerinin bilinmesi ya da tahmin edilmesi, belirli amaçlara ulaşılmasında izlenecek olan politikaları da belirler. Uygulanan politika araçlarının ekonomi üzerindeki etkileri bilinmedikçe, başarılı olmaları da şansa bağlı kalmaktadır. Bütçe ve para politikalarının birbirini destekleyip tamamladığı, biri olmadan diğerinin başarısının tam olmadığı söylenebilir. Bu nedenle, seçilmiş hedeflere ulaşmak bakımından bütçe ve para politikalarının koordineli olarak yürütülmesi gerekmektedir. Bu koordinasyonun başarısı da, söz konusu politika araçlarının tek tek ya da birlikte uygulandıkları zaman ortaya çıkan etkilerinin iyi bilinmesine ve değerlendirilmesine bağlıdır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, bütçenin tanım yapılarak, temel özellikleri, fonksiyonları, ilkeleri ve sistemleri hakkında teorik bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, para ve maliye politikalarının tanımları, amaçları ve araçları hakkında , merkez bankası hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise IMF geniş bir şekilde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde bankanın tanımı

yapılarak, kısaca banka çeşitleri, devlet borçlanması , faiz, enflasyon, para ve maliye politikaların araçlarının ekonomiyi nasıl etkilediği hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise Azerbaycan ve Türkiye bütçe, para politikası, maliye politikası ve uygulanan IMF politikaları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: PARA VE MALİYE POLİTİKALARI İLE KAMU BÜTÇESİNİN FONKSİYONLARI

1.1. Bütçe Kavramı ve Gelişimi

Bütçe kavram olarak Batı ülkelerinde ortaya ve gelişmiştir. Kelime Latince kökenlidir. Latince kökü “Bulga” kelimesidir. Zamanla Fransızcada “Bouge”, “Bougette” ve nihayet 17. yüzyılda “Budget” şeklinde İngilizcede kullanılmaya ve bugünkü biçimiyle anlaşılmaya başlanmıştır. Latince, “para torbası”, “küçük deri çanta”, “çekmece”, “kamu cüzdanı” gibi karşılıkları bulunan kelime, bugün, devletin gelecek bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerinin yer aldığı, bunların yürütülüp uygulanması için parlamentonun hükümete yetki ve izin verdiği bir kanun olarak anlaşılmaktadır.

Bugünkü anlamı içinde bütçe; mali, ekonomik, hukuki, siyasi vb. yönleri olan bir kurum (müessese) dur. Bütçenin önemi, devletin ülke ekonomisindeki yerine ve fonksiyonlarına göre değişmektedir. Ancak hemen hemen bütün ülkelerde devletin zaman içinde ekonomideki payının genişlemesi ve fonksiyonlarının gelişmesi karşısında bütçe önemini arttırmaktadır.

Bütçe ile devlet, topluma karşı yüklendiği çeşitli görevleri (güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, altyapı, kültür vb. konularda) yerine getirmeyi çalışmakta, bu amaçla mal ve hizmet üretmektedir. Şüphesiz bunu yapabilmek içinde kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Devlet bu kaynağı egemenlik gücüne dayanarak, ürettiği mal ve hizmetleri talep edenlerden belirli bir karşılık alarak, borçlanarak vb. şekilde temin etmektedir.

Bütçe, harcama ve gelir gibi iki ana bölümden oluştuğuna göre büyüme hem harcamalar hem de gelirler yönünden söz konusu olmaktadır. Ancak, bütçeler büyüye de bütçe ile toplumun bütçeden beklentilerini, taleplerini bir ölçüde karşılamak mümkün olmaktadır. Çünkü, bütçede harcama yapmaya imkân verecek kaynaklar sınırlıdır. Kaynakları daha fazla harcama yapmaya mümkün kılacak şekilde artırmak güçtür. Dolayısıyla ekonomi biliminin temel konusunu oluşturan, kıt kaynak – sınırsız ihtiyaç çelişkisi burada da kendisini göstermektedir. Buradaki çelişki, sınırlı bütçe kaynakları (gelirleri) – sürekli artan toplumsal ihtiyaçlar şeklinde ortaya çıkmaktadır.

1.2. Bütçenin Tanımı ve Nitelikleri

Bütçenin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bütçe, hukuksal bir kavram ve bütçeleme kurumsal bir süreç olarak tüm dillerde ve ülkelerde bulunmakta birlikte, bütçenin tanımlanması konusunda bir görüş birliği yoktur.

Fransız maliyeci P. Leroy-Beaulieu'ye göre “ bütçe, belli bir dönem içinde toplanacak gelirler ile yapılacak giderlerin tahmini ve karşılaştırmalı bir cetveli olduğu kadar yetkili organlar tarafından bu giderlerin yapılması ve o gelirlerin toplanması için verilen bir izindir”. Yine bir başka Fransız maliyeci olan Edgar Allix göre , bütçe, “ devletin belli bir süre içindeki gelir ve harcamaları tahmini olarak belirleyen, gelirlerin toplanmasına, harcamaların yapılmasına izin veren kanundur”.

Amerikan Sloan ve Zurcher'e göre, “ belli bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerini kapsayan ve uygulanacak kurumun özelliğine göre biçimi, nitelikleri ve tasdik edici üst düzey organı değişen mali belgeye bütçe denilir”. O. Eckstein'a göre ise kısaca bütçe, “ devletin beklenen harcama ve gelirlerinin ayrıntılı bir listesidir”.

Türk maliyecilerden Nihad Sayâr'ın tanımına göre, bütçe, devlet, il ve belediye gibi kamu tüzel kişileri ile yarı resmi ya da özel teşekkül ve toplulukların, belli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yapılmasına öncen izin veren bir kanun, nizamname, kararname ya da idari bir tasarruftur¹.

Bütçenin tanımlarından hareketle dört temel niteliğini tespit etmek mümkündür. Bu dört temel niteliğe “ 4T ilkesi (prensibi) ” adı verilmektedir. Bu ilkeler; tahmin, tahdit, tevzin ve tasdik şeklinde sıralanabilir. Bütçedeki gider ve gelirler tahmini büyüklüklerdir. Bütçe sınırlı bir zaman dilimi için (tahdit) hazırlanır ve uygulanır. Bu zaman dilimine bütçe dönemi ya da mali yıl denir. Genelde söz konusu zaman dilimi bir yıl olmaktadır. Bütçenin gelir ve giderleri birbirine denktir(tevzin). Bütçe, uygulamaya girmeden önce yasama organı olan parlamento tarafından tasdik edilir(onaylanır).

1.3. Bütçenin Temel Özellikleri

- Bütçeler, ülkelerin anayasalarında genel hatlarıyla şekillendirilir.
- Bütçeler, kamu gider ve gelirlerine ilişkin öngörü ve tahminleri yansıtır.

¹ Nihat Sayar, **Kamu Maliyesi 2 Cilt Bütçe Prensipleri ve Tatbiki**, İstanbul, 1974, s.7.

- Bütçeler, tüm öğeleriyle mutlaka geleceği yöneliktir.
- Bütçe kanunları, tüm kamu kurum, kuruluş ve idareleri kapsar.
- Bütçeler, genelde her yıl tekrarlanırlar.
- Bütçeler, sınırlı süreli yetkiler veren bir kanun olarak hazırlanır.
- Bütçeler, giderlerin yapılması ve gelirlerin toplanması için yasama organınca yürütme organına verilmiş bir ön izin niteliğindedir.
- Bütçede gösterilen kamu gider ve gelirlerinin denk olması beklenir.
- Bütçeler, yürütme organının programı niteliği taşır.
- Bütçeler, uygulama sırasında ve sonrasında yürütme, yargı ve yasama organları tarafından denetlenir.

1.4. Bütçe İlkeleri

Bütçenin gerek hazırlanmasında gerekse uygulanmasında bazı ilkelere uyma zorunluluğu vardır. Böylece bütçelerin hedeflerine ulaşarak başarılı olmaları, gerçek bir demokratik parlamenter denetime imkân tanımları mümkündür. Bu çerçevede bütçe ilkeleri bütçenin hazırlanmasında ve uygulanmasında uyulması gereken ilkeler olarak tanımlanabilir. Söz konusu ilkeler 19. yüzyıldan itibaren geliştirilmiş ve özellikle parlamenter demokratik rejimle yönetilen ülkelerde yasama organının kamu harcamalarının tümünü kendi izin ve denetimi altında tutma arzusundan kaynaklanmıştır. Zaman içinde mevcut ilkelere yenileri eklenmiştir.

Bütçe ilkelerinin sınıflandırılması konusunda bilim adamları arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla beraber, bütçe ilkeleri; genellik, birlik, açıklık, samimiyet, doğruluk, mali yıla girmeden kanunlaşma(önceden izin alma), giderlerin bölümler itibariyle onanması, yıllık olma, denk ve aleni olma ilkeleri şeklinde sıralanabilir.

1.4.1 Genellik İlkesi

Bütçede, tüm kamu gelir ve harcamalarının tüm ayrıntılarıyla yer alması, başka bir deyişle hiçbir gelir ve giderin bütçe dışında kalmaması bütçenin genellik ilkesi olarak adlandırılır.

Genellik ilkesinin iki temel usulü vardır.

Gayrisafilik Usulü: Bütün gelir ve giderler bütçelerde gayrisafi olarak yer alır. Hiçbir gelir belli bir gider saklanamaz. Gelir ve giderleri ayrı ayrı gösterilir. Gelirin arkasında gider, gider arkasında gelir olamaz.

Tahsis Yapılmaması Usulü: Hiçbir gelir hiçbir gider için ayrılamaz. Her biri bütçeye ayrı ayrı konur.

Genellik ilkesi , devletin birlik ve bütünlüğünün sağlanması bakımından önemlidir. Çünkü bu ilkeye göre ülke çapında toplanan gelirler, ülke ihtiyaçları ve öncelikleri gözetilerek plân ve bütçe hedefleri doğrultusunda harcanmaktadır. Genellik ilkesine göre hazırlanmış bir bütçe, kamu yönetiminin durumu, neler yaptığı, maliyeti hakkında bilgi verir. Kamuoyunun, parlamentonun bütçeyi daha etkin denetleyebilmesine, kaynak kullanımında etkinlik sağlanmasına, israf ve yolsuzlukların asgariye inmesine, bütçenin anlaşılabilir olmasına imkan tanır.

1.4.2. Birlik İlkesi

Birlik ilkesi, devletin bütün gelir ve giderlerinin tek bir bütçe içinde toplanması demektir. Böylece tüm devlet kuruluşlarının gelir ve giderleri bir bütçe içinde görülüp incelenebilecektir. Bütçe birlik ilkesi ile kamu hizmetleri tek elden plânlanmakta ve yönlendirilmektedir. Bu durum hizmetlerin finansman kaynaklarının oluşturulmasını, kaynakların plânlı kullanılmasını kolaylaştırabilmektedir.

Bütçede birlik ilkesi; açıklık, samimiyet ve denklik ilkesi gibi diğer bütçe ilkeleri ile çok yakından ilişki içindedir. Bu ilkelerle birlikte daha fazla anlam kazanmaktadır. Birlik ilkesi parlamentarizmin geliştiği 19. yüzyılda parlamentoya hükümeti daha etkili gözleme imkanı vermiştir. Tek bir dokümanda kamu hesaplarının bir araya getirilmesi parlamenterlerin bir defada global olarak devlet bütçesini tanımlarını, gerekli bilgilere sahip olmalarını sağlamıştır.

Birlik ilkesinin uygulanması siyasi-idari yapısına da bağlıdır. Üniter siyasi yapıya sahip ülkelere(örneğin Türkiye'ye) göre federatif yapıli ülkelere (ABD gibi) birlik ilkesinin uygulamasının çeşitli güçlükleri vardır. Nitekim federal devletlerde,

siyasal ve idari yerinden yönetim esas olduğundan, federal devlet bütçesi ve üye devlet bütçesi ayrıdır².

1.4.3. Açıklık İlkesi

Açıklık ilkesi, bütçede yer alan kamu gelir ve giderlerinin herkesin anlayabileceği şekilde gösterilmesini ifade eder. Gerek parlamento gerekse bütçeyle ilgilenen herkes bütçe ile ilgili bütün bilgi ve uygulamaları açıkça anlayabilmelidir. Bütçe ile ilgili bilgiler ve belgeler ilgililerce incelenmeye ve eleştirmeye elverişli olmalıdır. Bunun için bütçenin sınıflandırma ve düzenlenme biçimi üzerinde dikkatle durulması gerekir.

1.4.4. Samimiyet İlkesi

Subjektif doğruluk ilkesi de denilen bu ilkeye göre, bütçe gelir ve gider tahminiyle uygulama sonuçları birbirine uygun olmalıdır. Tahminler isabetli yapılmalıdır. Tahminler yapılırken ne fazla iyimser ne de fazla kötümser olmalıdır. Bütçede, bütçeyi hazırlayan Maliye Bakanlığının gerçek kanaatleri ortaya konulmalı, giderler olduğundan düşük, gelirler yüksek gösterilmemelidir.

1.4.5. Doğruluk İlkesi

Doğruluk ya da objektif doğruluk ilkesi bütçe gelir ve gider tahminlerinin en ileri teknikler, hesaplamalar kullanılarak oluşturulması anlamını taşır. Günümüzde hemen hemen bütün ülkelerde Maliye Bakanlıklarında ya da bütçeyi hazırlanmakla sorumlu birimlerde bu tekniklerden en iyi şekilde faydalanılmaktadır. Böylece, gelecek yıldaki muhtemel ekonomik, mali ve sosyal gelişmeler vb. çerçevesinde bütçe hazırlanmaktadır.

1.4.6. Mali Yıla Girmeden Kanunlaşması (Önceden İzin Alma) İlkesi

Bütçe gelecek yılda kamu gelirlerinin toplanmasına ve giderlerin yapılmasına hükümete yetki ve izin veren bir kanun olduğuna göre, bu yetki ve izinin parlamento tarafından mali yıla girilmeden verilmesi gerekir. Mali yılın başlamasıyla hükümet bütçeyi uygulayabilmelidir. Anayasalarda ve ilgili kanunlarda bütçenin mali yıla

² Ömer Faruk Batırel, **Kamu Bütçesi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayın no:414-648, 1987, s.17.

girmeden kanunlaşmasını sağlayıcı hükümlere yer verilmektedir. Zira, toplum hayatı bakımından devlet faaliyetlerinin kesintisiz sürdürülmesi zorunluluğu vardır.

1.4.7. Giderlerin Bölümler İtibariyle Onanması İlkesi

Bu ilkeye göre hükümetin hazırlayıp parlamentoya sunduğu bütçenin, parlamentoda, kuruluşlar ve kuruluşların bütçelerindeki bölümler itibariyle görüşülmesi ve onanması gerekmektedir. Böylece bütçe ödeneklerinin kullanımında parlamentonun etkinliği arttırıldığı gibi, hükümetin bölümler arasında aktarma yapması da engellenmektedir. Aktarma yapılabilmesi için parlamentonun bütçe uygulama dönemi içinde kanunla hükümete yetki vermesi gerekir.

1.4.8. Bütçenin Yıllık Olması İlkesi

Bütçe esas itibariyle bazı ülkelerde bir yıl için geçerli bulunmaktadır. Bütçenin yıllık olması ilkesine göre, devlet gelirleri ve giderleri her yıl yasama organı tarafından onaylanmak suretiyle, hükümete yetki vermektedir. Bir yıllık zaman diliminin bütçe uygulamaları açısından uygun bir zaman birimi olup olmadığı tartışmaya açıktır. Çünkü bazı ülkelerde çok yıllık bütçe uygulamakta ve son yıllarda da bir çok ülke bu uygulamaya geçmektedir. Yine program bütçe uygulamalarında plan ile bütçe ilişkisinin yeterince kurulamamış olması, yıl sonu nedeniyle bütün ödeneklerin kullanılmaya çalışılması yıllık bütçe uygulamasının dezavantajlarını ortaya koymaktadır.

1.4.9. Bütçenin Denklik İlkesi

Bütçenin gider ve gelir tahminlerine ilişkin toplam rakamlarının birbirine eşit, denk olması gerekir. Hükümet bütçe kanun tasarısını parlamentoya bu denkliği sağlamış olarak sunar. Yine bu ilke çerçevesinde uygulamada da gider-gelir dengesinin sağlanması gerekir.

1.4.10. Bütçenin Alenilik İlkesi

Alenilik ilkesi, bütçe ile ilgili bütün belgelerin, bütçenin hazırlanmasından onaylanma, uygulanma ve uygulama sonuçlarının denetlenmesi aşamalarına kadar kullanılan dokümanların düzenli ve gerçek mali durum hakkında hüküm vermeye

müsait bir suretle yayınlanmasını gerektirir³. Buna göre bütçenin parlamentoda açık olarak görüşülmesi ve onaylanması, bütçe ile ilgili belge ve hesaplar, bütçenin ekleri, kesin hesaplar, hazine hesapları ve kamu tüzel kişilerinin iktisadi ve mali durumları ile ilgili diğer bilgi ve belgelerin devamlı ve gerçek mali durum hakkında hüküm vermeye uygun şekilde yayınlanması ya da kamuoyuna açık bulundurulması ve eleştirilmesine olanak sağlanması gerekir.

1.5. Bütçe Sistemlerindeki Gelişmeler

Genel olarak devletlerin toplum hayatındaki yer ve önemlerinin artmasıyla beraber gelir ve giderleri arasında uyum sağlaması zorunlu olmuştur. Geçmişte krallıklar, imparatorluklar döneminde savaş ve ganimetler, mülk gelirleri önemli kaynak iken milli devlet modeline geçişle birlikte devletler, milli sınırları içindeki kaynaklarla ihtiyaçlarının gidermek durumunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak da, bütçede gelir ve giderleri denkleştirme, açık vermeme, borçlanmayı gelir oluşturucu bir kaynak olarak görmeme anlayışı devletler hakim olmaya başlamıştır. Bu arada toplumun devletten beklentileri, kamu mal ve hizmetlerine olan talep de hızlı bir gelişme göstermiştir. Esasen bütçe sistemlerinde günümüze kadar devam eden gelenekseldeki sürükleyici faktörü söz konusu beklenti ve talep oluşturmuştur. Dolayısıyla devletin bütçeyi iyi hazırlaması, bütçe dengelerini belirlemesi önem kazanmıştır. Bütçe sistemlerindeki gelişmeleri, geleneksel(klasik) bütçe sistemi ve modern (çağdaş) bütçe sistemlerindeki gelişmeler olarak incelemek mümkündür.

1.5.1. Geleneksel (Klasik) Bütçe Sistemi

Geleneksel bütçe sistemi, basit bir sisteme dayanmaktadır. Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünya ülkelerinde uzun yıllar uygulanmıştır. Bu bütçe sistemi bütçe kapsamındaki kamu kuruluşlarının görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duydukları kaynaklarının teminini esas alır.

Geleneksel bütçe sistemini klasik maliyeciler geliştirmiştir. Geleneksel bütçe sistemine göre; bütçede denklik esastır. Yine bu sisteme göre bütçenin denkliği için devletin, vergi, harç, resim, mülk ve teşebbüs gelirleri gibi normal kaynaklardan yeterli

³ Nihat Ataç, Coşkun Güney, **Devlet Bütçesi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 1996, s.42.

gelir elde etmesi lâzımdır. Normal, sağlam gelir kaynakları yanında borçlanmaya başvurmaması gerekir.

Geleneksel bütçe sisteminde matematiksel bir bütçe denkliği arandığı için gelirlerin azalmasıyla giderlerde azalır, gelirlerin artması halinde ise giderlerin artması ya da vergilerin indirilmesi yoluna gidilir. Bunlar yapılırken genel ekonomik dengelerin ne ölçüde etkileneceği dikkate alınmıştır.

1.5.2. Modern (Çağdaş) Bütçe Sistemi

Modern bütçe sistemlerindeki gelişmelerin 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrası ve özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra hızlandığı söylenebilir. Savaş sonrası yıllarda savaşa giren ülkelerin yeniden imar ve inşaat etmeleri, savaş öncesi duruma gelmeye çalışmaları, toplumun devletten beklentilerinin, taleplerinin giderek artması, modern bütçe sistemlerinin gelişmesinde ve uygulamaya konulmasında etkili olmuştur. Bu arada, ekonomik ve sosyal gelişmelerini hızlandırmak, kalkınmak isteyen azgelişmiş ülkeler de idari, teknik ve beşeri alt yapılarının elverişli olmamasına rağmen modern bütçe sistemlerini benimseyip uygulamaya girişmişlerdir.

Modern bütçe sistemleri ile harcamaların maliyetini, hizmetlerin verimliliğini ve etkinliğini ölçme konusunda teknikler geliştirilmiştir. Böylece, devlet harcamaları bir faaliyet karşılığı olmalarının ötesinde, “neden”, “hangi amaçla”, “ne kadar etkin olarak” yapıldıkları biçiminde sorgulanmışlardır.

Modern bütçe sistemleri genel olarak, milli ekonomik bütçeler, yatırım bütçeleri, performans bütçe sistemi, program bütçe sistemi, plânlama, programlama, bütçeleme sistemi(PPBS), sıfır esaslı bütçeleme (SEB) sistemi ve stratejik plânlamaya dayalı performans esaslı bütçeleme sistemi şeklinde ele alabiliriz.

1.5.2.1. Milli Ekonomik Bütçeler

Devlet anlayışındaki hızlı gelişmeler sonucunda devlete toplumun ekonomik faaliyetlerini düzenleme yanında bu faaliyetlerin, sevk, idare ve denetimi ile ilgili de sorumluluk verilmiştir. Devletin bu çok önemli görevi başarabilmesi için hem kamu sektörüne hem de özel sektöre ait kaynak ve harcamaların hesabını bilmesi gerekmektedir. Bu yönde, milli ekonomik bütçe veya milli bütçe, iktisadi bütçe

kavramları İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomik hayatta büyük bir rol ve sorumluluk üstlenmesinin sonucu olarak bütçe, genel ekonomi politikasını uygulamanın önemli bir aracı durumuna dönüşmüştür.

Milli ekonomik bütçe, milli ekonominin bütün faaliyetlerinin gelirler ve giderler şeklinde sınıflandırılmış muhtemel sonuçların tümüne ilişkin tahmini bir belgedir. Diğer bir tanımı ise ekonominin tümüne ilişkin ileriye dönük kararları uyumlu bir biçimde bütünleştiren ve devletin bütçe uygulamalarının etkinliğini belirleyen tahmini ve genel bir rapordur. Bu raporun temel özelliği, kısa vadeli olması ve belli hesap sistemine dayandırılmış bulunmasıdır⁴. Dar anlamda ve uygulama açısından milli ekonomik bütçe ; bütçe uygulamalarını kolaylaştırmak, devletin ekonomik kararlarının etkisini ölçmek ve bu kararlara ışık tutmak için bütçeye eklenen bir rapor biçiminde ortaya konulabilir. Bu nedenle milli ekonomik bütçeler, bütçe hazırlama, uygulama ve uygulamanın denetlenmesi çalışmalarında başvuru olan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

1.5.2.2. Yatırım Bütçeleri

Devletin ekonomik hayata giderek daha fazla müdahalede bulunması ve harcamalarının çeşitlenmesi karşısında, yatırım harcamalarının ayrı bir bütçe içinde (yatırım bütçesi) düzenlenmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu çerçevede yatırım bütçeleri; özelliği olan bir kısım yatırım harcamalarının özel bazı gelirlerle karşılandığı, cari bütçeden ayrı bir bütçe olarak tanımlanabilir.

Gelişmiş ülkelerde genelde yatırım harcamalarının belirli bir ağırlığı bulunmakla beraber, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu harcamaların yeterli bir seviyeye ulaştırılması gerekmektedir. Oysa, söz konusu ülkelerde bütçe kaynakları sınırlı, kişi başına düşen gelir düşük, tasarruflar azdır. Bu gerçekler karşısında devlet yatırımlarında önceliklerin iyi belirlenmesi, yatırım maliyetlerinin mümkün olduğunca düşürülmesi bunun için gerektiğinde dış kaynaklardan ve teknolojiye de faydalanılması, yatırımlarda gecikmelerin asgariye indirilmesi lâzımdır. O nedenle, gelişme seviyesi farklı olan ülkelerde devletin yatırım harcamalarını ayrı bir bütçe

⁴ Aytaç Eker, **Çağdaş Bütçe Yöntemleri İçinde Ekonomik Bütçe Denemeleri ve Türkiye’de Uygulama Olanakları**, İzmir, Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1978, s.54-58

içinde ele almasının, belirli gelirlerini bu bütçeye tahsis etmesinin sağlayacağı faydalar üzerinde durulmuştur. Çünkü yatırım bütçeleri uygulamasıyla genel bütçe içinde gelir yetersizliğinden dolayı plânlanıp programa bağlandığı halde yapılamayan yatırımlar sorunu ortadan kaldırılabilir.

Yatırım bütçeleri hazırlanmasında iki ayrı yöntem uygulandığı görülmektedir. Bunlardan birincisinde, sadece sosyal sabit sermayeyi artıran yatırım harcamaları diğerlerinden ayrılmak suretiyle bir bütçe içinde toplanarak uygulamaya konulmaktadır. Bu tür bütçelerdeki yatırım harcamaları gereken dikkat gösterilerek izlenir. İkincisinde ise sosyal sermaye arttıran yatırım harcamaları yanında, bunların bakımsızlıktan ve aşınmaktan korunması için yapılması gereken aşınma, bakım ve onarım harcamaları da yatırım bütçelerinde yer almaktadır. Yani usule göre düzenlenen yatırım bütçelerinde, yeni yapılacak olan sabit sermaye ile mevcut sabit sermayenin bakım ve onarımı için harcanacak paralar ve gerekirse modernizasyonu için yapılacak harcamalar da gösterilmektedir.

1.5.2.3. Performans Bütçe Sistemi

Performans bütçenin uygulanması ile erişilmek istenen amaç, devlet faaliyetlerinin etkinlik derecesini arttırmaktır. Bu itibarla sözü geçen bütçe yönetiminin uygulanmasında üzerinde önemle durulan konu, çeşitli dairelerin ihtiyaç duydukları ödeneklerin tahsis edilmesinden çok erişilmesi istenen amaçların belirlenmesi ve bunların ne dereceye kadar gerçekleştirebildiğinin araştırılmasıdır⁵.

Performans bütçe sistemi hükümetin ne satın aldığı değil, ne yaptığı ve başardığı üzerinde durur. Dikkatleri amaçları ulaşmak için kullanılan araçlardan amaçların kendilerine çevirir. Sistem yönünden belirli bir giderden hükümetin ne kazandığı veya ne gibi faydalar sağladığı önem kazanır. Bu bütçe sisteminde belirli amaçlara hizmet eden giderler aynı program içinde toplanmakta ve her programın maliyet ve faydası hesaplanmaktadır. Önemli olan personele ödenecek maaş, kullanılacak makine ve malzeme değil fakat bunlar için yapılan masraflarla ulaşılabilecek sonuçlardır.

⁵ O.Zekai Orhan, **Türkiye’de Bütçe ve Maliye Politikaları**, İstanbul, İTO Yayınları, 1994, s.32.

1.5.2.4. Program Bütçe Sistemi

Program bütçe sistemi, performans bütçenin gelişmiş bir şeklidir. Program bütçe, devlet hizmetlerine ilişkin maliyetlerin ve verilerin çeşitli yılları kapsayan bir dönem için geliştirilmesine imkân veren bir sınıflandırmayı esas almaktadır. Bu açıdan program bütçe sistemi, performans bütçenin uzun dönemli amaçlarına doğru atılmış ilk ama gerekli bir adım olmaktadır.

Program bütçe sistemi, devletin belirli hedeflere ulaşabilmek amacıyla yaptığı hizmetlerin öncelik sırası içinde; programlar, alt programlar ve faaliyet / proje esasına göre sınıflandırılmasına dayanmaktadır. Program bütçede, amaçların belirlenmesinden sonra, bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için yapılması gereken faaliyetli programlar halinde tespiti yoluna gidilmektedir. Söz konusu programların gerçekleştirilmesine yönelik temel hizmetler için alt programlara yer verilmekte, hizmetlerin gerçekleştirilme biçimini yansıtmak üzere bunlarda faaliyet ve projelere ayrılmaktadır.

Program bütçe her bir daire ve kamu kuruluşunu, yapmış olduğu hizmetlerin gerekçelerini araştırmaya zorlar. Hizmetlerin amaçlarının daha ayrıntılı ve açık bir biçimde ortaya konulmasını sağlar. Dolayısıyla kuruluşları kendilerine verilen ödenekleri en etkin ve verimli bir biçimde kamu hizmetleri için kullanmaları yönünde teşvik eder.

1.5.2.5. Plânlama, Programlama, Bütçe Sistemi(PPBS)

Plânlama, programlama, bütçe sistemi, performans ve program bütçe anlayışının uzantısıdır ve plânlama, programlama, bütçeleme, fonksiyonel sınıflandırma, analiz teknikleri, iş ve çıktı ölçüleri ve bilgi toplama gibi temel öğeler ve nitelikleri taşır. PPBS'nin uygulanmasındaki amaç, bir yandan az öte yandan daha fazla yapılması gereken işlerin belirtilmesidir.

Plânlama ve programlama esas itibarıyla birbirinin içine girmiş ve birbirlerini tamamlayan iki işlemdir. PPBS'nin temel nitelikleri şunlardır;

- Sistemin temel niteliği plânlama mantığına dayanmasıdır. Gelecek yıllara ait genel hedefleri belirler, geçmiş yıllardaki uygulamanın bugüne, bugünkü kararların geleceğe nasıl yansıdığını ortaya koyar.

- Planlamanın ışığı altında, kamu hizmetlerini programlar şekline dönüştürür. Programların alt hizmetlerini belirleyerek belirli fonksiyonlar altında toplar.
- Bütçeleme, belirli amaçlara yönelmiş plânlama ve programlama kararlarının kısa vadeli mali planlara dönüştürülmesi sürecidir. Bütçeleme kaynakları plânlanmış şekilde, programlar arasında kaynakların tahsisine imkan verir.

1.5.2.6. Sıfır Esaslı Bütçeleme (SEB) Sistemi

Sıfır esaslı bütçeleme (SEB) sistemi, geleneksel ve diğer bütçe sistemlerinde görülen yetersizliklerin, karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi yönünde geliştirilmiş bir bütçe sistemidir.

SEB sisteminin amacı, bütün programları aynı zamanda ve temelden gözden geçirmek ve yöneticileri, fonları kendilerinin en uygun gördükleri şekilde yeniden tahsis etmeye teşvik etmektir. Bundan doğacak fayda belli bir program düzeyinde , programı oluşturan faaliyetler arası kıyaslamaları yapabilmek ve programlar arasındaki alternatif fon tahsisini daha belirgin hale getirebilmektir. Bu yolla da sadece bir bütçe teklifi sunulmamakta, farklı alternatifler belirtilmektedir.

SEB Sisteminin faydaları şunlardır;

- Kaynakların daha etkin kullanılması üzerinde durur. Gereksiz hizmetlerin, başarısız faaliyetlerin belirlenmesini kolaylaştırır.
- Kaynakların , hizmetler ve kamu kuruluşları arasındaki dağılımında esneklik getirir.
- Kamu kuruluşlarının yöneticilerini faaliyetleri için alternatif yollar araştırmaya, fayda-maliyet analizi gibi analizler yapmaya daha çok yönlendirir⁶.
- Yöneticilerin sorumluluklarını arttırır. Bütçe çalışmalarında kuruluş içinde işbirliğini geliştirir.
- Bütçe sistemlerine homojenlik getirir, standart uygulamaları yaygınlaştırır.

⁶ Richard E.Miller, **ZZB in the Federal Government**, The Bureaucrat Vol:7, No:1, Spring 1978, s.7.

1.5.2.7. Stratejik Plânlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi

Sıfır esaslı bütçeleme sisteminde karşı karşıya kalınan sorunlar ve sisteminin yetersizlikleri nedeniyle ABD’de 1993 yılından itibaren stratejik plânlamaya dayalı performans bütçe sisteminin pilot uygulamasına geçilmiştir. Uygulama sonuçları 1997 yılında alınmış ve yeni sistem 2000 yılında başlayarak yaygınlaştırılmıştır. Bu bütçe sistemi kamu kaynaklarının verimli ve etkin kullanımı yanında mali disipline büyük önem vermektedir. Mali disiplini sağlamada üç-beş yıllık stratejik plânlardan faydalanılmaktadır. Stratejik plânlara, orta vadeli harcama plânları içerilmektedir. Bu sayede gerek yasama ve yürütme gerekse idare orta vadeli hedeflerden haberdar olmakta ve harcamaların denetlenmesi kolaylaşmaktadır. Yeni sistemde hükümetler göreve geldikleri ilk yılda görev sürelerinin sonuna kadar olan dönemi kapsayan stratejik plânları, seçim bildirgelerini esas alarak hazırlamaktadırlar. Bu tür bir uygulama yıllık bütçelerin önemini azaltmamakta, stratejik plâna dayalı yıllık bütçeler genel hedeflere ulaşmada ara aşamaları oluşturmaktadır.

1.6. Bütçenin Fonksiyonları

Toplum hayatı içinde yer alan her kurum gibi bütçenin de fonksiyonları bulunmaktadır. Bütçenin fonksiyonları, bütçeye yüklenmiş olan görevler ve yansımalarının sonuçları anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, bütçe, belirlenmiş hedef ve politikalar doğrultusunda bazı görevleri yerine getirmek durumundadır.

Bütçenin fonksiyonları, ekonomik ve toplumsal hayattaki gelişmelere, devlet anlayışındaki ve ekonomik-mali düşüncelerdeki değişmelere göre zaman içinde hemen hemen bütün ülkelerde gelişme göstermiştir.

Bütçenin fonksiyonlarını, klasik ve modern maliyecilerin bütçeye yükledikleri görevleri göz önünde bulundurarak; klasik ve çağdaş-makro ekonomik fonksiyonlar şeklinde ikiye ayırarak incelemek mümkündür.

1.6.1. Klasik Bütçe Fonksiyonları

Klasik maliyeciler temelde bütçeye, kendi iktisat ve maliye anlayışları çerçevesinde belli başlı dört fonksiyon yüklemişlerdir. Bunlar ; 1) iktisadi ve mali fonksiyon, 2) hukuki fonksiyon, 3) siyasi fonksiyon ve 4) denetim fonksiyonudur.

1.6.1.1. Bütçenin İktisadi ve Mali Fonksiyonu

Bu fonksiyon bütçe kapsamındaki kamu hizmetlerinin belirli bir plân dahilinde, önceliklere göre, mümkün olan en az kaynak (ödenek) tahsisi yapılmasını ifade etmektedir. Böylece az kaynak kullanılarak en yüksek faydanın elde edilmesi söz konusu olacaktır.

Bütçenin en eski fonksiyonlarından birisi mali fonksiyonudur ve harcamalar ile gelirler arasında bir mali denge oluşturmayı amaçlar. Bu bağlamda temel iktisadi fonksiyonu; kıt kaynakları sınırsız ihtiyaçlar arasında en iyi şekilde dağıtmaktır. Buna paralel olarak, yurttaşlardan bazen zor kullanarak da olsa toplanan gelirlerin, harcanmasından sağlanacak sosyal faydayı azamiye çıkarmaya yardımcı ve destek olacak şekilde kullanımını sağlamak gerekir.

1.6.1.2. Bütçenin Hukuki Fonksiyonu

Bu fonksiyona göre bütçe, ülkede geçerli hukuk düzeni içinde hazırlanmalı, uygulanmalı ve uygulama sonuçları denetlenmelidir.

Bütçe bir kanundur. Kanunların taşınması gerekli bazı özelliklere (uygulamada kalma sürelerinin belli olmaması, kesin emir ve tanımlar içermeleri vb.) sahip olmasa da bütçenin kanun olduğu genel kabul görmüştür. Çünkü bütçe diğer kanunlar gibi anayasaya göre yürütme organı olan hükümet tarafından tasarı şeklinde hazırlanmakta, meclise sunulur ve görüşülmekte ve oylanmaktadır. Genelde bir takvim yılı(12 ay) yürürlükte kalan Bütçe Kanunu, her yıl tekrar eden bir süreç içinde tekrar hazırlanmaktadır.

Bütçe Kanunu ile harcama yapma, gelir toplama yetkisini elde eden kamu kuruluşları sadece bu kanun ve ilgili kanunlara göre çalışmalarını yürütebilirler. Aksi halde yetkililer bazı hukuki müeyyideler (cezalara) muhatap olurlar.

1.6.1.3. Bütçenin Siyasi Fonksiyonu

Siyasi fonksiyon, bütçenin belli bir dönem içinde toplayacağı gelirleri ve yapacağı harcamalarda siyasi tercihin belli olması demektir. Bütçe ile hükümet milli gelir içinde önemli bir payı olarak toplumun tercihinine göre yeniden dağıtır. Çünkü bütçe ile hizmetlerin yapılacağı, bu hizmetler için ne kadar gelir toplanacağı, halkın

oyları ile oluşan siyasi iktidarın kararı ile olur. Parlamentonun bütçeyi onaylanması ile bütçenin siyasi fonksiyonu tamamlanmış olur⁷.

1.6.1.4. Bütçenin Denetim Fonksiyonu

Bütçenin denetim fonksiyonu diğer fonksiyonları tamamlar. Denetim fonksiyonu, uygulamaya konulan bütçe ile uygulama sonuçlarının karşılaştırılıp devletin mali idaresinin ve genel olarak faaliyetlerinin kontrol edilmesi esasına dayanmaktadır. Bütçeyle kuruluşların ödenekleri ne ölçüde gerçekleştirdikleri denetlenebilir. Böylece denetim fonksiyonu ile bütçelerin her yıl daha iyi hazırlanmasına, ödeneklerin kuruluşlara en uygun şekilde tahsis edilmesine ve gelirlerinde ihtiyaçlar ölçüsünde toplanmasına imkan vermektedir.

1.6.2. Bütçenin Çağdaş Makro-Ekonomik Fonksiyonu

Bütçenin klasik fonksiyonları yanında, çağdaş fonksiyonları da vardır. Bütçeler bu fonksiyonları ile kamusal mal ve hizmetleri yürütülmesi ve bunlar için gereken finansman kaynaklarını bulma görevlerini yerine getirmektedir.

Bütçenin çağdaş makro-ekonomik fonksiyonları; 1) konjonktürel fonksiyonu, 2) telafi edici fonksiyonu, 3) kalkınma fonksiyonu, 4) kaynak tahsisi fonksiyonu, 5) gelir dağılımını düzenleme ve 6) istikrarı sağlama fonksiyonlarıdır.

1.6.2.1. Bütçenin Konjonktürel Fonksiyonu

Bütçenin konjonktürel fonksiyonuna göre, bütçe, ekonomideki konjonktürel gelişmeler karşısında belirli bir esnekliğe sahip olmalıdır. Örneğin ekonomide deflasyon varsa gerektiğinde bütçe açığı vererek (harcamaları arttırarak) ekonominin yeniden canlanması sağlanmalıdır. Buna göre deflasyonla mücadelede harcama politikası talep yönlü bir ekonomi politikası içinde ele alınacaktır. Tersine, enflasyonist bir ortamda harcamaların kısılması, gelirlerin arttırılmaya çalışılması gerekecektir. Amaç, bütçe vasıtasıyla ekonomideki konjonktürün olumsuz etkilerini hafifletmek, bunun için gerektiğinde bütçe denklığı yıllık bazda değil konjonktür devresinin tümü itibariyle düşünmektir.

⁷ Yusuf Akça, **Bütçe ve Devlet Muhasebesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, 1998, s.2.

Bu çerçevede enflasyonla mücadelede bütçe üç şekilde hazırlanıp uygulanabilir:

- Bütçenin giderleri azaltılır, gelirlerinde vergiler üzerinde değişiklikler yapılmaz ve böylece bir bütçe fazlası meydana getirilebilir.
- Bütçenin giderleri mümkün mertebe değiştirilmeyerek, mevcut vergiler artırılabilir. Burada amaç bir bütçe fazlası yaratmaktır.
- Bütçenin giderleri ve gelirleri azaltılarak bir önceki yıla göre küçük fakat denk bütçe hazırlanabilir.

Enflasyon dönemlerinde bütçenin fazla vermesi gerekir. Çünkü bütçeler denk olsalar bile, ekonomi çalışma seviyesinin üzerinde bulunduğu zaman iktisadi etkileri itibarıyla enflasyonisttirler.

Görüldüğü gibi bütçenin konjonktürel fonksiyonu çerçevesinde bütçe durumuna göre açık ya da fazla vermelidir. Konjonktör elverişli ise bütçede denge sağlanması üzerinde durulabilir.

1.6.2.2. Bütçenin Telafi Edici Fonksiyonu

Bu fonksiyon, gelişmiş ülkelerde ekonominin iktisadi faktörlerin serbest işlemeye terk edilmesi halinde yapısal bir depresyona uğrayacağı fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle bütçe depresyon durumunda, özel sektörün ve piyasanın gerçekleştiremediği tam çalışmayı sağlamak zorundadır. Bu fonksiyon, işsizliğin azalmasında ve özellikle yapısal karakterde olmayan depresyondan kurtulmada önemli bir rol üstlenebilmektedir.

1.6.2.3. Bütçenin Kalkınma Fonksiyonu

Bütçeler bu fonksiyona uygun olarak ülkelerin ekonomik kalkınma çabalarında önemli bir mali araç olarak kullanılmaktadır. Ekonomik kalkınma, kavram olarak, bir ülkede kişi başına düşen milli gelirdeki devamlı ve reel artışlarla toptan bir yapısal değişimin gözlenmesi şeklindedir.

Ekonomik kalkınma şüphesiz az gelişmiş ülkelerin bir sorunudur. Az gelişmiş ülkeler bütçe vasıtasıyla kalkınmalarını hızlandırmak durumundadırlar. Bunu gerçekleştirebilmek için bütçede yatırım harcamalarına ağırlık vermek, bütçenin kalkınma plân ve programlarıyla uyumlu uygulanmasını sağlamak zorundadırlar. Az

gelişmiş ülkelerin bütçe harcamalarının artış hızını yavaşlatmaktadır. Bu olgu nedeniyle söz konusu ülkeler dış borçlanma ve yardım mekanizmalarına başvurarak, bütçenin kalkınma fonksiyonuna daha fazla işlerlik kazandırmaya çaba gösterirler.

1.6.2.4. Bütçenin Kaynak Tahsisi Fonksiyonu

Bütçe ile ilk plânda kamu kaynakları ihtiyaçlara uygun bir şekilde tahsis edilmektedir. Böylece kaynak kullanımında etkinlik için bir adım atılmış olunmaktadır. Kaynak kullanımında etkinlik, ekonomideki sınırlı kaynakların, toplumsal faydayı en üst düzeyde sağlayacak biçimde yönlendirilerek mal ve hizmet üretimi yapılması, başka deyişle, mevcut üretim araçlarının en rasyonel biçimde ve en geniş ölçekte toplumsal ihtiyaçları karşılayacak düzeyde kullanması şeklinde ifade edilebilir⁸.

Plânlı bir ekonomik kalkınma ya da büyüme uygulaması bulunan, kalkınmasını gerçekleştirememiş ülkelerle gelişmiş ülkelerde plânlar, bütçe vasıtasıyla kaynakların tahsisinde büyük bir rol üstlenmektedir.

Kaynak bulma, ülke dışındaki kaynaklardan sağlanabileceği gibi (dış borçlanma), ülke içindeki kaynaklardan da sağlanabilir (iç borçlanma).

Devlet, iç borçlanma araçları çıkartarak iç borçlanmaya gitmektedir. Bunlar arasında, hazine bonoları, devlet tahvilleri, hazine kefaletini gerektiren bono ve tahviller ve müteahhit bonolar kağıda bağlı iç borç araçları olup, kısa vadeli avanslar ve bütçe emanetleri kağıda bağlı olmayan iç borç araçlarıdır. Ayrıca bu araçlar, süresi beş yıla kadar olan ve para piyasasından karşılanan dalgalı borçları oluşturmaktadırlar.

İç borçlanmada Merkez Bankasının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Hazinesinin Merkez Bankasından borçlanması iki şekilde olur; doğrudan borçlanma, dolaylı borçlanma şeklinde. Doğrudan borçlanma, Hazine'nin Merkez Bankasından doğrudan doğruya nakit borçlanmasıdır. Buna parasal avans ya da Hazine avansı denilmektedir. Dolaylı borçlanma ise Hazine'nin borçlanmak için çıkarttığı iç borç senetlerinin Merkez Bankası tarafından açık piyasa işlemleriyle satın alınmasıdır.

⁸ Haluk Anıl, **Kamu Maliyesi ve Kaynak Kullanımında Etkinlik**, Ankara, Maliye Fakültesi Yayın no:5, 1982, s.13.

Devletin çıkardığı iç borçlanma senetlerinin en büyük alıcısı bankalardır. Çünkü hükümetçe izlenen ekonomik politikalar, yasalarla getirilen zorunluluklar, iç borç senetleri faiz gelirlerindeki vergisel avantajlar, bankaların kârlarını maksimize etme isteği gibi nedenlerle, bankalar fonlarının büyük bir bölümünü devlet iç borçlanma senetlerine yatırmaktadırlar.

Dış borçlanma kaynakları bakımından ikiye ayrılabilir. Bunlar, yabancı devletler veya uluslararası kuruluşlardan sağlanan dış borçlar ile uluslararası para veya sermaye piyasalarından (dış piyasalar) sağlanan dış borçlardır. Dış borçlanma, ülkeye dışarıdan bir kaynak girişi sağladığı için ekonomide olumlu bir hava yaratır. Buna karşılık, söz konusu borcun anapara ve faizlerinin ödenmesi sırasında ise olumsuz bir etki meydana gelir. Bu yüzden dış borçlanmanın verimli alanlarda kullanılması çok önemlidir.

1.6.2.5. Bütçenin Gelir Dağılımını Düzenleme Fonksiyonu

Ekonomide mal ve hizmet üretimine katılan üretim faktörleri, üretim sonucu oluşan gelirden (milli gelir) belirli bir pay alırlar. Dolayısıyla milli gelir, iktisadi mekanizmanın işleyişi sonucu faktörler arasında piyasa koşullarına göre bir dağılıma uğrarlar. Bu dağılım sonunda üretim faktörleri; emek, sermaye, girişimci, tabiat kendine düşen payları alırlar. Bütçenin gelir dağılımını düzenleme fonksiyonu; iktisadi mekanizmanın işleyişi sonucu kendiliğinden oluşan gelir dağılımını etkileme, emek gelirinin payını yükseltme, herhangi bir nedenle iktisadi faaliyetlere katılmayan bir emek faktörü varsa ona asgari geçim seviyesinde bir gelir sağlama gibi tedbirlere başvurma anlamına gelir.

1.6.2.6. Bütçenin İstikrarı Sağlama Fonksiyonu

Bütçenin önemli fonksiyonlarından biri de, ekonomik istikrarı sağlama fonksiyonudur. Ekonomik istikrar, bir ekonomide tam istihdamın ve fiyatlarda istikrarın kurulması, arzu edilen uygun büyüme oranının gerçekleşmesi de ekonomik istikrar için önemlidir.

Ekonomiler yurtiçi ve yurtdışı çeşitli faktörlerin etkisiyle sık sık ekonomik istikrarsızlık hallerine gelebilirler. Ekonomik bünyeleri güçlü olan gelişmiş ülkelere nazaran azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik istikrarsızlık hali ile iç içedirler. İşte bütçe, devlete, diğer ekonomi politikası araçlarıyla birlikte ekonomik

istikrarsızlıkla mücadelede önemli bir destek vermektedir. Ekonomik istikrarın temininde bütçe harcama ve gelir (vergi, borçlanma vb.) yapılarının ülke şartlarına göre düzenlenerek esnek hale getirilmesi ve diğer politikalar araçlarıyla uyumunun sağlanması gerekecektir.

1.7. Para Politikası

Para politikası, para arzını etkilemek yoluyla üretim, istihdam, milli gelir ve fiyat seviyesinin yöneltmesi şeklinde tanımlanabilir. Para politikası esas olarak, para otoritelerinin - özellikle Merkez Bankasının - fonksiyonları ve sahip olduğu araçlar yoluyla gerçekleştirilir. Para politikasının nihai amacı, kaynakların tam kullanımını, fiyatların kararlılığını ve ekonomik büyümeyi sağlayarak ekonomik refahın artırılmasıdır.

1.7.1. Paranın Tanımı ve Önemi

Paranın iktisadi hayattaki önemi konusunda iktisatçılar arasında yaygın bir görüş birliği olmasına karşın; tanımı ve kapsamı konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Literatürdeki en yaygın tanımına göre para, mal ve hizmet alımı ile borçların geri ödenmesinde genel kabul gören bir araçtır.

Makro ekonomik açıdan paranın önemi, ekonomik değişkenlerin yönelimini belirlenmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin para miktarındaki değişimler, fiyatlar düzeyi ve faiz oranları gibi temel ekonomik değişkenleri etkileyerek, ekonomide önemli iktisadi sorunların doğmasına yol açabilir. Bir ekonomide mal ve hizmetlerin ortalama fiyatı, fiyatlar genel düzeyi kavramı ile ifade edilmektedir. Literatürde kısaca fiyat düzeyi kavramı kullanılır. Fiyat düzeyindeki yükselmelerin süreklilik göstermeye başladığı dönemlerde, bireyleri, firmaları ve devleti değişik boyutlarda etkileyen enflasyon sorunu ortaya çıkabilir. Enflasyon, politikacıların ve politika yapıcılarının birincil düzeyde mücadele etmeye düşündükleri önemli iktisadi sorundur.

Paranın etkilediği ikinci önemli iktisadi değişken faiz oranlarıdır. Faiz oranı genel bir ifade ile ödünç alma maliyeti şeklinde tanımlanabilir. Uygulamada, değişik faiz türleri vardır. İpotek faizi, borçlanma senetleri faizi, tüketici kredileri faizi gibi. Faiz oranları, ekonomide farklı kesimler üzerinde farklı etkiler doğurabilir. Örneğin

yüksek faiz oranları, tüketici kredisi üzerinde caydırıcı etkiler doğururken ;yüksek faiz geliri sağlama düşüncesinde olan tasarruf gücü yüksek kesimleri sevindirebilir.

Fiyatlar düzeyinde gözlenen dalgalanmalar faiz oranlarında da gözlenebilir. Faiz oranlarındaki dalgalanmalar, genel ekonomik konjonktürün yanı sıra para arzı değişiminden önemli ölçüde etkilenmektedir.

1.7.2. Paranın Temel Özellikleri

Paranın sahip olması gereken beş temel özellik vardır:

- **Taşınabilirlik:** Para hem taşınması kolay hem de farklı ödeme mahallerine transferi mümkün olan bir ödeme aracıdır. Paranın bu özelliği, kullanım kolaylığı sağlamaktadır.
- **Dayanıklılık:** Para olarak kullanılan ödeme araçları , fiziksel olarak dayanıklı olmak zorundadır. Çünkü dayanıksız maddelerden yapılmış ödeme araçları, çok sayıda alış veriş işleminde kullanılamaz.
- **Bölünebilirlik :** para olarak kullanılan ödeme araçları, her türlü satın alma işlemini yürütecek şekilde bölünebilme özelliğine sahip olmalıdır.
- **Standardizasyon :** Ödemelerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için ödeme araçlarının standardize edilmesi gerekir. Bu anlamda para olarak kullanılan ödeme araçlarının fiziksel olarak ayırt edilebilir kalitede olması önemli bir zorunluluktur.
- **Taklit Edilememe:** Para olarak kullanılan ödeme araçlarının herkes tarafından tanınabilir nitelikte olması gerekir. Aksi takdirde, sahte ödeme araçlarının yaygın bir şekilde ortaya çıkarılması olasıdır.

1.7.3. Paranın Temel Fonksiyonları

Bir ekonomide para olarak kabul edilen şey, ister bir midye kabuğu, ister bir kaya parçası, ister altın, isterse bir kağıt parçası olsun üç temel fonksiyonu yerine getirmelidir. Değişim aracı olma, hesap birimi olma ve diğer muhafaza aracı olma. Bu üç fonksiyondan değişim aracı olma fonksiyonu parayı, tahvil, hisse senedi ve konut gibi diğer varlıklardan ayırmaya yaramaktadır.

1.7.3.1. Değişim Aracı Olma

Günümüz ekonomilerinde, piyasalarda gerçekleştirilen tüm işlemlerde kullanılan nakit ya da çek biçimindeki para, bir değişim aracıdır. Bir diğer deyişle, satın alınan mal ve hizmetlerin bedelinin ödenmesinde nakit ya da çek biçiminde para kullanılmaktadır. Değişim aracı olarak paranın kullanılması, mal ve hizmetlerin el değiştirmesi sırasında harcanan zaman ortadan kaldırması nedeniyle ekonomik etkinliği artırmaktadır. Bunu görebilmek için paranın söz konusu olmadığı, mal ve hizmetlerin diğer mal ve hizmetlerle değiştirildiği bir takas ekonomisini ele almamız yeterlidir.

1.7.3.2. Hesap Birimi Olma

Paranın üstlendiği ikinci fonksiyon hesap birimi olmasıdır. Nasıl ki ağırlı kilogram bazında, uzaklığı kilometre bazında ölçüyorsak, mal ve hizmetlerin değerini de para bazında ölçeriz. Paranın üstlendiği bu fonksiyon önemini kavrayabilmek için paranın böyle bir fonksiyon üstlenmediği bir takas ekonomisini düşünmek yeterlidir.

1.7.3.3. Değer Muhafaza Aracı Olma

Para , zaman içerisinde satın alma gücünün elde tutulmasını sağladığı için aynı zamanda bir değer muhafaza aracı olarak işlev görür. Bir değer biriktirme aracı, gelirin elde edilmesinden harcanmasına kadar geçen süre içinde, satın alma gücünü muhafaza etmek amacıyla kullanılır. Bir çoğumuz gelirimizi elde ettiğimizde hemen harcama eğiliminde bulunuruz. Alışveriş için vaktimiz olunca ya da alışveriş ihtiyacı duyuncaya kadar beklemeyi tercih ederiz. Paranın bu fonksiyonu yaşamımıza büyük bir kolaylık getirmektedir. Para harcamadığımız sürece elimizde bulunan para miktarı kadar bir satın alma gücünü elinde bulunduruyoruz demektir.

1.7.4. Para Politikasının Tanımı

Dar kapsamlı değerlendirmelere göre para politikası, açık piyasa işlemleri ve yasal karşılık oranları gibi araçlar ile piyasanın nakit ihtiyacının ayarlanması amacıyla kullanılır. Başka bir ifade ile para politikasının işlevi, Merkez Bankasının para politikası araçları ile piyasa nakit zerk etmesi ya da geri çekmesi ile sınırlıdır.

Bankacılık ve finansal sektörlerdeki gelişmelerle birlikte para politikasının etki alanı da genişlemiştir. Modern bankacılık aktiviteleri ve yeni finansal enstrümanların çoğalması ile birlikte, para politikasının ekonomiyi etkileme süreci daha karmaşık bir

hal almıştır. Ekonominin likidite düzeyini ayarlamaya çalışan merkez bankaları, bankacılık ve finansal sektörlerdeki gelişmeler karşısında sadece doğrudan para politikası araçlarını değil, aynı zamanda dolaylı araçlara da başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

1.7.5. Para Politikası Konusunda Başlıca Teorik Yaklaşımlar

Para teorisi ve para politikası konusunda başlıca teorik yaklaşımlar şunlardır: Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Monetarist Yaklaşım, Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ve Yeni Keynesyen Yaklaşım.

1.7.5.1. Klasik Yaklaşım

Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan Ulusların Zenginliği isimli eseri Klasik Yaklaşım'ın doğumunda önemli bir temel taşı olarak kabul edilmektedir. Öte yandan Sanayi Devrimi de Klasik Yaklaşım'ın gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Kendi dinamikleri içerisinde tutarlı bir teori olarak ortaya çıkan Klasik İktisat yaklaşımı, iktisat biliminin gelişimine çok önemli katkılar sağlamıştır. Fiyat düzeyi, ulusal hasıla düzeyi, istihdam ve harcamalar gibi toplam ekonomik değişkenlerin nasıl belirlendiğini, sistematik bir şekilde ilk defa Klasik ekonomistler açıklamıştır.

Klasik ekonomistlere göre, kapitalizm müdahaleye gereksinim olmadan kendi işsel dinamikleri ile işleyen bir ekonomik sistemdir. Ekonomide zaman zaman friksiyonel işsizlik sorununu görmek mümkündür. Ancak bu sorun geçicidir.

Klasik İktisat Teorisi'nin temel varsayımları şunlardır⁹:

- İktisadi birimler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler. Bu varsayımın doğal sonucu olarak , müteşebbisler toplam kârlarını maksimize etmeye çalışırken; çalışanlar ve tüketiciler faydalarını maksimize etmeye çalışırlar.

⁹ Leroy Roger Miller and Robert W. Pulsinelli, **Modern Money and Banking**, USA: McGraw-Hill Pub, 1989, s.323., Miller Leroy Roger and David D. Vanhouse, **Modern Money and Banking**, USA: McGraw –Hill Pub, 1993, s.437.

- Ekonomide tam rekabet koşulları geçerlidir: Tam rekabet koşulları hem mal hem de faktör piyasasında geçerlidir. Gerek mal piyasasında gerekse faktör piyasasındaki alıcı ve satıcılar fiyatlar üzerinde etkili olma şansına sahiptir.
- İktisadi birimler parasal yanılmaya uğramazlar. Nispi fiyatlarda meydana gelen değişiklikler karşılığında, reel ücretler ve faiz oranları da değişir. İktisadi birimler ücret, fiyat ve faiz oranlarındaki reel değişiklikleri doğru algırlar. Söz konusu değişkenlerde reel bir değişiklik ortaya çıkmadığı sürece davranışlarını değiştirmezler.

Klasik Yaklaşım'da devlet müdahalesinin gereksizliği, bireyin akılcı davranışlarına bağlanmıştır. Akılcı bir şekilde davranan birey, bu uğraşı sonucunda toplumsal refahın maksimize edilmesine katkı sağlar. Çünkü bireylerin davranışı, doğal bir yapı arz etmektedir.

Klasik İktisat Yaklaşımı'na göre iktisadi istikrarı sağlamak ve siyasi iktidarların savurganlıklarını önlemek için, bireysel girişimin teşvik edilmesi ile birlikte, para arzının kontrolü ve bütçe denkleğinin sağlanması da zorunludur. Ayrıca borçlanma yolunu da gidilmemelidir.

Klasik iktisatçılara göre, belirli bir reel gelir seviyesinde bireylerin tasarruf edecekleri miktar ile reel faiz oranları arasında doğrudan bir ilişki vardır. Buna göre reel faiz oranlarındaki artış, tasarruf eğilimini pozitif: düşüş ise, negatif istikamette etkiler. Dolayısıyla bireylerin belirli bir gelir düzeyindeki tüketimlerinin belirlenmesinde faiz oranları belirleyici rol oynar.

Klasik Yaklaşım'a göre ekonomi sürekli tam istihdam dengesinde bulunacağından, para ve maliye politikalarının iktisadi istikrarın sağlanmasındaki rolleri sınırlıdır. Başka bir ifade ile fiyatlar ve ücretler esnek olduğundan dolayı tam istihdam dengesi, nispi fiyat değişiklikleri aracılığıyla sağlanır.

Klasik Yaklaşım taraftarları, devletin, ekonomik hayata gereksiz ve bürokratik müdahalede bulunmamasını, sadece alt yapı yatırımları ve özel teşebbüsün ilgilenmediği yatırım alanlarına yönelmesini istemişlerdir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bazı durumlarda müdahalenin zorunlu olabileceği gerçeğini de görmüşlerdir.

Bu bağlamda başta dış ticaret olmak üzere, bütçe, maliye, hazine ve para konularının yanı sıra; kadınlarla çocukların çalışma ve ücret koşullarının düzenlenmesi, spekülasyon yolu ile aşırı kazançların önlenmesi gibi, sosyal içerikli alanlarda da, kimi zaman devlet müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu sezmişlerdir.

1.7.5.2. Keynesyen Yaklaşım

İktisat teorisinin tarihsel gelişim süreci içerisinde, alternatif iktisadi akımlar güncellik kazanmaktadır. Bu akımlar, ekonomideki aksaklıkları gidermek amacı ile ortaya çıkar. Çünkü söz konusu aksaklıkları giderme uğraşları, zamanın hakim teorilerini arka plana atarak yerine yeni teorilere zemin hazırlar.

Keynes Genel Teorisi isimli kitabında klasik teorinin para talebi konusundaki görüşlerini çürütmüş ve faiz oranlarının önemini vurgulayan bir para talebi yaklaşımı geliştirmiştir. Keynes'in Likidite Tercihi Teorisi olarak adlandırdığı bu teori, ekonomik birimlerin ellerinde, neden para tuttukları sorusunu sormaktadır.

Keynes faizi, “belirli bir süre likiditeden vazgeçme yani elde para tutmak yerine borç verme karşılığında elde edilen gelir” şeklinde tanımlanmıştır. Keynes'e göre faiz oranları, tasarruf yatırım dengesini sağlayan bir değişken değildir. Çünkü tasarruf ve yatırım kararları farklı bireyler tarafından verilir.

Keynes, ücret ve fiyat esnekliği varsayımını da sorgulamıştır. Ona göre ekonomide arz ve talep dinamiklerinin her zaman mükemmel şekilde işlediği ideal bir denge durumunu sürdürmek mümkün değildir. Sendikalar, asgari ücret yasaları, monopolistik ve oligopolistik yapılanmalar, fiyat ve ücretlerin aşağı doğru esnekliğini engeller. Dolayısıyla durgunluk dönemlerinden kurtulmak, sanıldığı kadar kolay değildir.

Keynes ve diğer Keynesyen iktisatçılara göre piyasa ekonomisindeki aksaklıklar, ekonominin kendiliğinden işleyen mekanizmaları aracılığı ile giderilemez. Hükümetlerin iktisat politikası araçları ile ekonomik hayata müdahale etmesi gerekir. Keynesyen iktisatçıların en çok önem verdiği iktisadi hedef tam istihdamın sağlanmasıdır. Bu amaçla, para ve özellikle maliye politikası araçlarının kullanımını tavsiye etmektedirler.

Keynes'e göre modern ekonomilerde Klasik ekonomistler tarafından ileri sürülen ücret-fiyat esnekliği varsayımı geçerli değildir. Özellikle işsizliğin yanı sıra mal ve hizmet arzında ortaya çıkan daralmadan kaynaklanan toplam harcama azalışı meydana geldiğinde, ücret ve fiyatların aşağı doğru esnekliğini önleyen engeller ortaya çıkar. Büyük firmalar, mal ve hizmetlerinin fiyatları ile çalışanlarına ödedikleri ücretleri, ekonomideki gelişmeler doğrultusunda değil, kârlılık düzeylerini koruyucu şekilde belirler. Örneğin fiyatlarını düşürmeleri gerektiğinde , üretimlerini kısırlar.

Keynes analizine göre bireylerin servet saklama amacıyla kullandıkları temel varlıklar, para ve tahvildir. Dolayısıyla ekonomide toplam servet miktarı, toplam tahvil miktarı ile toplam para miktarından oluşmaktadır. Başka bir ifade ile arz edilen tahvil miktarı ile arz edilen para miktarının toplamı, toplam servet miktarına eşittir.

1.7.5.3. Monetarist Yaklaşım

Literatürde para arzı, nominal gelir ve enflasyon arasındaki ilişkileri ampirik düzeyde inceleyen çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. 1950'li yıllarda Milton Friedman ve öğrencileri para teorisi ve para politikası konusunda ciddi bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Söz konusu araştırmalar, 1956 yılında Friedman'ın editörlüğünü yaptığı “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar” isimli çalışma ile yayınlanmıştır. Bu yayın Monetarist Yaklaşım'ın gündeme gelmesinde önemli bir temel taşıdır. Çalışma , Klasik Miktar Teorisi'nin modern bir versiyonla yeniden ortaya çıkmasına kapı açmıştır.

Monetaristler de tıpkı Klasik iktisatçılar gibi, ekonominin kısa vadeli dinamiklerinden çok, uzun vadeli dinamikleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Klasik makro ekonominin üzerinde yoğunlaştığı konulara, paranın yansızlığı ve Paranın Miktar Teorisi örnek verilebilir. Paranın yansızlığı, reel değişkenlerin denge değerlerinin uzun dönemde para arzından bağımsız olduğu; Paranın Miktar teorisi ise fiyatların para arzındaki değişiklikler ile orantılı hareket ettiği ve enflasyonun parasal büyümeden kaynaklandığını ifade etmektedir.

Monetarist iktisatçılar, reel ve finansal sektörler arasında farklılık olduğunu iddia etmelerine karşın; literatürdeki çalışmalara bakıldığında, bir çok Monetarist iktisatçının Keynesyen iktisatçılar ile benzer tanımlamaları ve analiz aracı olarak aynı değişkenleri kullandıklarını görmek mümkündür. Keynesyen ve Monetarist

iktisatçıların arasındaki temel farklılığı, iktisadi aktivite düzeyinin belirlenmesinde para politikasına affettikleri rol belirler. Monetaristlere göre para arzındaki değişiklikler hasıla, istihdam ve fiyat düzeyinin belirlenmesinde en önemli faktördür.

1.7.5.4. Yeni Klasik İktisat Yaklaşımı (Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı)

Yeni Klasik İktisat Yaklaşım taraftarları iktisadi yaşamda gözlenen sorunların piyasanın kendiliğinden işleyen mekanizmaları aracılığı ile ortadan kalkacağını ileri sürerler. Başka bir ifade ile piyasa dinamikleri hasıla düzeyindeki sapmaları önleyerek, ekonominin doğal düzeyine ulaşmasını sağlar.

Yeni Klasik Yaklaşım'ın varsayımlarının temellendirilmesinde önemli işleve sahip olan beklentiler konusu iktisat teorisinde de önemli bir yere sahip olup, birçok makro ekonomik modelin temelini oluşturmaktadır. Geleceğe yönelik planlama, ekonomik yaşamın önemli bir bölümünü meydana getirmektedir.

Yeni Klasik Yaklaşım'a göre, yüksek işsizlik oranları tahmin hatalarından kaynaklanmaktadır. Toplam talepte gözlenen dalgalanmalar, hükümetlerin sonuçları net olarak kestirilemeyen istikrarsız politikalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle para miktarındaki değişiklikler, ekonomide önemli dalgalanmalar meydana getirir. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, politika değişikliklerinin reel hasıla üzerinde etkileri sınırlıdır. Hükümet politikalarının, ulusal hasıla ya da istihdam üzerinde etkili olması için söz konusu politikaların beklenen politikalar olmaması gerekir. Yeni Klasik Yaklaşım'ın bu bakış açısı, ekonomideki fiyatların tam esnek olduğunu kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır.

1.7.5.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım

Yeni Keynesyen Yaklaşım farklı görüşleri içermektedir. Avrupa'da 1980'li ve 1990'lı yıllarda işsizlik oranlarında gözlenen yükselme eğilimi ile birlikte bazı iktisatçılar Keynesyen Yaklaşım'ın temel varsayımlarını ve politika önerilerini alternatif bir yaklaşım olarak yeniden gündeme getirmişlerdir. Keynesyen iktisatçılara göre, piyasa ekonomisinde işsizlik ve iktisadi daralma gibi problemler serbest piyasa mekanizmasından kaynaklanmaktadır.

Yeni Keynesyen terimi ilk defa 1984 yılında Parkin tarafından kullanılmış ise de, bu yöndeki düşüncelerin gelişimi, Yeni Klasik Yaklaşım'ın filizlendiği 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır.

Yeni Keynesyen Yaklaşım'a göre, beklentiler rasyonel olabilir. Ancak piyasalar her zaman mükemmel bir şekilde işlemediğinden ücretler ve fiyatlar kısa dönemde de esnek değildir. Dolayısıyla ekonomide ortaya çıkan dalgalanmaların piyasanın kendiliğinden işleyen mekanizmaları ile ortadan kalkacağını belemek doğru değildir.

Bazı Yeni Keynesyen iktisatçılara göre, menkul kıymetler piyasası ikinci el araba piyasasına benzemektedir. Gerçekten de tahvil ve hisse senetleri piyasasında benzer eğilimleri gözlemlemek mümkündür. Örneğin, hisse senetleri piyasasına yatırım yapmak isteyen bir birey, firmaların kârlılık ve risk durumlarını tam olarak fark edemez. Bu durumda, firmaların ihraç ettiği senetler için kendince uygun olan bir ortalama fiyat belirlemeye çalışır. Söz konusu fiyat, kötü firmaların ihraç ettiği senetlerin fiyatından yüksek iyi durumda olan firmaların ihraç ettiği senetlerin fiyatından ise düşüktür.

Yeni Keynesyen Yaklaşım kapsamında emek piyasasına yönelik geliştirilen yeni yaklaşımların ortak özelliği, eksik rekabet koşullarını temel almalarıdır. Bu yaklaşımlara göre, emek piyasasında ücretler aşağı doğru esnek değildir. Bireyler düşük ücret düzeyi ile çalışmak yerine, işsiz kalmayı tercih edebilirler. Böylece, emek piyasasındaki her zaman dengenin sağlanacağı görüşü doğru değildir

1.7.6. Para Politikası Uygulamalarında Gecikme Sorunu

Para politikası uygulamaları ile hedeflenen etkilere, istenilen sürede ulaşmak her zaman mümkün değildir. Literatürde gecikme sorunu olarak bilinen bu sorunlar genel olarak üç şekilde ortaya çıkar: Tanıma gecikmesi, uygulama gecikmesi ve etki gecikmesidir. Bunlardan ilk ikisi iç gecikme, sonuncusu ise dış gecikme olarak adlandırılır.

Tanıma gecikmesi, politika uygulama ihtiyacının belirmesi ile politika yapıcılarının sorunun farkına varması arasında geçen süreyi kapsar. Politika yapıcılar, iktisadi sorunu zamanında fark edip uygulamanın gerekliliği kanaatine ulaşırsa, uygulama ve istenilen etkilerin elde edilmesi için yeterli bir süre kalır.

Uygulama gecikmesi politika uygulamasının gerekliliğini kabul ile uygulama arasındaki süreyi kapsar. Uygulama gecikmesi, kurumsal faktörler tarafından belirlenir. Para politikası uygulamalarını yürütecek kurumların kendi içerisinde ve birbirleri arasındaki koordinasyonu, politika yürütümü için gerekli düzenlemelerin yapılması gibi işlemler belirli bir süreyi gerektirir.

Etki gecikmesi, politika uygulaması ile söz konusu politikanın ekonomi üzerinde meydana getireceği etki arasındaki süreyi kapsar. Para politikalarının ekonomide ne kadar sürede etkili olacağı konusu tartışmalıdır. Bu konuda çok kesin bir süre saptamak güçtür.

1.7.7. Para Politikasının Amaçları

Para politikasının altı temel amacı vardır; fiyat istikrarı, tam istihdam, iktisadi büyüme, faiz istikrarı, finansal piyasalarda istikrar ve ödemeler dengesidir.

Son yıllarda fiyat istikrarının sağlanması para politikasının birincil amacı konumuna gelmiştir. Enflasyonun ortaya çıkardığı sosyal maliyetler bu gelişmenin en temel nedenidir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, fiyat istikrarının birinci amaç olması, diğer araçların göz ardı edileceği anlamına gelmez. Aslında fiyat istikrarının sağlanması diğer amaçlara ulaşmada kolaylık sağlar.

1.7.7.1. Fiyat İstikrarı

Para politikasının en temel amacı, fiyat düzeyindeki istikrarı sağlamaktır. Fiyat istikrarı, bütün iktisadi birimlerin, her türlü iktisadi aktivitelerin yürütürken ya da planlarken, fiyat düzeyindeki değişimleri temel belirleyici değişken olarak baz almadıkları durumu ifade eder. Fiyat istikrarının, para politikası amaçları arasında üst sıralara yükselmesi, ekonomide yaşanan enflasyon sorununun meydana getirdiği tahribatlardan kaynaklanmaktadır.

Fiyat istikrarı amacının gerçekleştirilmesi, maliye politikası ile para politikası arasındaki koordinasyonu zorunlu kılmaktadır. Para politikası ile maliye politikasının koordinasyonu, her iki politikanın aynı hedef doğrultusunda kullanılması ile mümkündür.

Fiyat istikrarı hedefine ulaşma sürecinde para politikasının gücünü arttıran temel faktör, merkez bankasının güvenilirliğidir. Buna göre uygulanacak politikalara kamuoyu şüphe ile bakmamalıdır. Ancak kamu açıkların finanse etmek üzere yürütülen kısa vadeli ve yüksek faizli borçlanma politikasının yol açtığı yüksek borç stoku, bireylerin uygulanan politikalara ilişkin beklentilerini negatif yönde etkileyebilir. Bireysel beklentilerin oluşturulmasında enflasyonu göz önüne alınması, fiyat istikrarı önündeki en önemli engeldir.

1.7.7.2. Tam İstihdam

Bir ekonomide işsizlik düzeyinin yüksek olması, sadece atıl işgücünün yüksek düzeyde olduğu anlamına gelmez. İşsizlik düzeyinin artması ile birlikte, üretim sürecine kanalize edilmesi gereken kaynaklar atıl kalacağından, hasıla daralması ve dolayısıyla toplumsal refah kaybı sorunları ortaya çıkar.

Tam istihdam düzeyini ulaşıldığında işsizlik soruna tamamen ortadan kalkmaz. Çünkü friksiyonel işsizlik olgusu her zaman varlığını sürdürür. Friksiyonel işsizlik bireylerin cari işlerini bırakarak daha iyi bir iş buluncaya kadar geçirdikleri dönemi ifade etmektedir. Bireylerin yeni bir iş arama ve benzer faaliyetler nedeniyle geçici bir süre için bile işsiz kalması, işsizlik düzeyinin sıfır olmasını önler. Literatürde bu tür işsizlik düzeyi, doğal işsizlik oranı kavramı ile ifade edilmektedir. Bütün ekonomiler için standart bir doğal işsizlik oranı saptamak anlamsızdır. Her ekonominin kendine özgü bir doğal işsizlik oranı vardır. İşsizlik oranının hangi düzeyde seyrettiğini gözlemlemek düzenli ve güvenilir işsizlik istatistiklerin yayınlanması ile mümkündür.

1.7.7.3. İktisadi Büyüme

İstikrarlı bir iktisadi büyüme trendinin yakalanması ve sürdürülmesi istihdam düzeyinin artırılması ile mümkündür. Çünkü gerek işletme düzeyinde gerekse ekonominin genelinde hasıla artışı, üretim faktörlerinin en etkin şekilde kullanımına bağlıdır. Verimli üretim kaynaklarından bazıları atıl kaldığında iktisadi büyüme trendinde gerileme gözlenir.

İktisadi büyüme trendinin istikrarlı bir düzeyde sürdürülmesi, elverişli finansman olanaklarının sağlanması ile birlikte, parasal genişleme oranının ılımlı bir düzeyde tutulmasını zorunlu kılar. Para politikası uygulamaları ile iktisadi büyüme

oranını etkilemek, ya faiz oranlarını etkilemek ya da ılımlı bir parasal genişleme trendini sürdürmek suretiyle mümkündür.

1.7.7.4.Faiz İstikrarı

Makro ekonomik istikrarın sağlanması açısından faiz oranlarındaki dalgalanmaların önlenmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Faiz oranlarında gözlenen dalgalanmalar, belirsizlik ortamına yol açacak gelecekle ilgili sağlıklı planların yapılmasını güçleştirir. Gerek bireyler gerekse firmalar açısından faiz değişkeni çok önemli bir maliyet unsuru olduğundan, iktisadi aktivitelerin istikrarlı düzeyini koruması, faiz oranlarında önemli dalgalanmalar olmamasına bağlıdır. Dolayısıyla para politikası uygulamaları, bu gerçeği hiçbir zaman göz ardı etmemelidir.

Faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalar, ekonomide spekülatif güdüler ile para kazanmak isteyen bireylerin iştahını kabartır. Faizlerdeki aşırı iniş ve çıkışlar, bireylerin büyük ölçekte kar elde etmesine ya da zarara uğramasına neden olabilir.

1.7.7.5.Finansal Piyasaların İstikrarı

Merkez bankaları finansal piyasalarda istikrarın sağlanmasına destek olmalıdırlar. Bu anlamda üstlenecekleri en önemli görev, finansal paniklerin ortaya çıkmasını önlemeye çalışmaktır. Nakit sıkışıklığı sorunlarının giderilmesi amacıyla son kredi mercii olma işlevinin gerektiğinde devreye sokulması, finansal paniklerin önlenmesi açısından çok önemli bir adımdır.

Bankacılık sektöründe fonların önemli bir bölümü vadesiz ve ticaret mevduatlarından meydana gelirken; plasmanların uzun vadeli kredilere ve kamusal borçlanma senetlerine yönlendirilmesi durumunda finansal kriz eğilimlerinin başlaması ile birlikte çok ciddi sorunlar ortaya çıkabilir.

Kısa vadeli fonlara ve uzun vadeli plasmanlara sahip bankacılık sektörü, mudilerinin nakit taleplerini zamanında yerine getiremeyebilir. Ekonominin genelinde nakit talepleri arttığı dönemlerde ciddi finansal krizlerin başlaması ya da yeni filizlenmeye başlayan krizlerin derinleşmesi söz konusu olabilir. Dolayısıyla nakit sıkışıklığının yaşandığı dönemlerde son kredi mercii olan merkez bankaları bu durumun çözümüne katkı sağlar.

Finansal piyasalardaki istikrarın sürdürülmesi açısından faiz oranlarının istikrarlı düzeylerde seyretmesi de son derece önemlidir. Çünkü faiz oranlarında gözlenebilecek aşırı dalgalanmalar, finansal kurumlar açısından belirsizlik ortamı doğurarak panik havasının yaygınlaşmasına yol açar. Faiz oranlarındaki artışlar, uzun dönemli tahvillerin değer kaybetmesi dolayısıyla cazibelerinin azalmasına yol açar.

1.7.7.6. Dış Ödemeler Dengesi

Uluslararası sermaye hareketlerinin yanı sıra ticaret faaliyetlerinin GSMH içerisindeki oransal öneminin artması ile birlikte, dış ödemeler dengesinin sağlanması, iktisat politikasının öncelikleri arasında yer almaya başlamıştır. Para arzı ve faiz oranlarındaki değişiklikler, ödemeler dengesini etkiler. Özellikle faiz oranlarındaki değişiklikler sermaye hareketlerinin yönünü etkileyerek ödemeler dengesini belirler.

1.7.8. Para Politikasının Araçları

Para politikasının ekonominin gereksinimleri doğrultusunda uygulanması için kullanılan çeşitli araçlar vardır. Söz konusu araçlar genel ve özel araçlar şeklinde ikili bir sınıflandırma ile incelenebilir.

1.7.8.1. Genel Araçlar

Etkileri ekonominin genelinde hissedilen para politikası araçları genel araçlar şeklinde adlandırılmaktadır. Para politikasının genel araçları ile ekonominin para ve kredi hacmi yönlendirilmeye çalışılır. Açık piyasa işlemleri, reeskont politikası ve zorunlu karşılıklar politikası en önemli para politikası işlemleridir. Merkez bankaları, açık piyasa işlemleri ve reeskont politikaları ile parasal tabanın büyüklüğünü, zorunlu karşılıklar politikası ile de para çarpanının büyüklüğünü etkilemeye çalışır.

1.7.8.1.1. Açık Piyasa İşlemleri Politikası

Açık piyasa işlemleri, günümüz bankacılığı tarafından en yaygın biçimde kullanılan para politikası aracıdır. Merkez bankaları, belirli tipteki menkul kıymetleri (bunlar genellikle kamu kesimine ait menkul kıymetlerdir) alıp satma yetkisine sahiptirler. Bu alım satım işlemlerinin büyüklüğü ve zamanlanması tamamen merkez bankası tarafından belirlenmektedir. Merkez bankası, söz konusu menkul kıymet alım-satım işlemlerini bankaların rezervlerini, parasal tabanı, para arzını, faiz oranlarını ve kredi koşullarını etkilemek amacıyla kullanmaktadır.

Açık piyasa işlemlerinin etkin biçimde yürütülebilmesi için ülkede, devlete ait menkul kıymetlerin alınıp satıldığı gelişmiş bir piyasanın bulunması gerekir. Bu sayede merkez bankasının piyasaya girip alım satım yapması fiyat dalgalanmalarına yol açmayacaktır. Açık piyasa işlemlerinin etkin bir şekilde yürütüldüğü ülke sayısı bu nedenle çok fazla değildir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, söz konusu piyasaların yeterince derinleşmemiş olması nedeniyle bu ülkelerdeki merkez bankaları döviz piyasalarında yabancı alım satım yaparak ta açık piyasa işlemlerini yürütebilmektedir.

Açık piyasa işlemleri merkez bankalarının bünyesinde yer alan yetkili bir birim tarafından yürütülür. Açık piyasa işlemleri uygulaması geçici bir nitelik taşıyabileceği gibi sürekli işlemler şeklinde de gerçekleştirilebilir. Menkul değerlerin alınıp satılması sürekli işlemler olarak değerlendirilirken, repo ve ters repo uygulamaları geçici işlemler şeklinde kabul edilmektedir.

Açık piyasa işlemlerinin hacmi, tamamıyla merkez bankası tarafından belirlendiği için işlemler, merkez bankasının inisiyatifi altında yürütülmektedir. Diğer para politikası araçlarında, bu üstünlük söz konusu değildir.

Açık piyasa işlemleri kolayca tersine çevrilebilir. Alım veya satım işlemleri yürütülürken yapılacak bir hata, hemen ve kolayca tersine çevrilerek düzeltilebilir. Örneğin merkez bankası, bankalar arası piyasada yapılan alım işlemleri sonucunda faiz oranlarında gerçekleşen düşüşün hedeflenenden daha büyük olduğunu düşünürse hemen satış işlemlerine başlayarak, faiz oranının arzuladığı düzeye kadar yükselmesini sağlayabilir.

1.7.8.1.2. Reeskont Politikası

Reeskont, yeniden iskonto etmek anlamına gelmektedir. Ticaret bankalarının ellerinde bulunan senetlerin yeniden iskonto edilmesini sağlamak amacıyla Merkez Bankasının saptığı oranlar, reeskont oranları şeklinde ifade edilmektedir.

Reeskont işlemleri genellikle iki şekilde gerçekleştirilir. Bunlardan ilki reeskont kredileri, diğeri ise avanslardır. Reeskont kredileri işlemi, ticari bankaların, ellerinde vadesi dolmamış iskonto edilmiş senetleri Merkez Bankasına götürerek iskonto ettirmesi ile gerçekleşir. Senetlerin iskonto edilmesinde Merkez Bankasının cari faiz

oranları uygulanır. Başka bir ifade ile kredi karşılığı olan faizler düşürüldükten sonra, geriye kalan meblağ ilgili bankaya ödenir. Avans uygulanmasında ise iskonto işlemi yapılmadan belirli bir faiz mukabilinde ilgili bankaya kredi sağlanır. Uygulamada maddi bir varlığın rehin ve ipoteği mukabilinde verilen krediler, avans kabul edilir.

Reeskont politikası gelişmiş ekonomilerde önemli bir iktisat politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ekonomilerde genel ekonomik gidişat merkez bankalarının yakından takip edildiğinden, sorunları zamanında müdahale edilir. Merkez bankaları, enflasyon ya da durgunluk eğilimlerine göre reeskont oranlarını ayarlayarak iktisadi birimlere gerekli sinyali verirler. Bu anlamda ekonominin içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde reeskont oranları aşağı ya da yukarı doğru ayarlanmak suretiyle para arzı ve faiz oranları üzerinde etkili olunmaya çalışılır.

Merkez bankalarının reeskont oranlarını ayarlamasındaki temel amacı, bankaların kredi hacmini ayarlamaktır. Zaman zaman nakit sıkışıklığı içinde bulunan bankaların bu gereksinimlerini karşılamak suretiyle ciddi finansal sorunların ortaya çıkmasını önlemeye çalışılır.

1.7.8.1.3.Zorunlu Karşılıklar Politikası

Zorunlu karşılıklar politikası aracılığı ile merkez bankaları para arzı çarpanı üzerinde etkili olmaya çalışılır. Zorunlu karşılıklardaki bir artış, mevduat miktarını azaltmak suretiyle para arzının daralmasına yol açabilir. Tersine bir uygulama ile de para arzında genişleme sağlanır.

Zorunlu karşılıklar politikası ile bütün bankalar üzerinde aynı oranda etkili olunmaya çalışılır. Bu politika uygulaması para arzı üzerinde çok güçlü etkiler doğurabilir. Ancak karşılıklar politikası uygularken çok dikkatli olmak gerekir. Çünkü bazı durumlarda karşılık oranlarında yapılan küçük boyutlu bir ayarlama, para arzı üzerinde önemli değişikliklere yol açabilir. Bu nedendir ki, merkez bankaları zorunlu karşılık oranlarını sık aralıklarla ayarlamazlar.

Zorunlu karşılık politikası, son yıllarda eleştirilmekte ve bu konuda çeşitli alternatif öneriler gündeme gelmektedir.

Bu önerilerden ilkinin göre zorunlu karşılık oranlarını ortadan kaldırmak gerekir. Birçok Merkez Bankası bu konuda eliminasyona gitmektedir. Örneğin 1990'da ABD'de vadeli mevduat ilgili karşılıklar konusunda eliminasyona gidilmiş ve 1992'de çek mevduatı ile ilgili karşılık oranları % 12'den %10'a indirilmiştir.

Literatürde zorunlu karşılık oranları uygulanmasının gündemden düşmesinde etkili olan en önemli görüş , bu fonların banka mevduatı açısından bir vergi olarak algılanması gerektiği yönündeki değerlendirmedir.

Zorunlu karşılıklar politikası ile ilgili ikinci öneri, %100 karşılık oranı uygulamasıdır. Milton Friedman tarafından önerilen bu sisteme göre zorunlu karşılıklar mevduatın %100'üne eşit olmalıdır. Bu uygulama ile birlikte para arzı katı bir şekilde kontrol edilebilir.

1.7.8.2. Para Politikasının Özel Araçları

Merkez bankaları para politikasının özel araçlarını, temel araçlara destek sağlamak amacıyla zaman zaman kullanmayı uygun görebilirler. Para politikasının özel araçlarından bazıları şunlardır:

1.7.8.2.1. İkna Etme

Merkez bankaları sahip oldukları nüfuzu ya da gücü kullanmak suretiyle , finansal kurumları kamu yararına uygun şekilde hareket etmeye ikna edebilirler. Bu anlamda ödünç verme faaliyetleri ekonomik koşullar doğrultusunda yönlendirilebilir.

1.7.8.2.2. Selektif Kontroller

Selektif araçlar ile merkez bankaları, ekonomideki toplam rezerv miktarını ve faiz oranlarını etkileyebilir. Bu araçların etkileri sadece belirli sektörlerde hissedilebilir. Kredi kontrolleri, bu tür politikaların en önemli olanıdır. Merkez bankaları, savaş gibi olağan üstü koşullarda uzun vadeli tüketici kredisi imkanı sağlayabilir.

Öte yandan parasal otorite, dayanıklı tüketim malları talebini etkilemek amacıyla, dayanıklı tüketim malları için verilecek maksimum kapora miktarını, kredilerin miktarını ve vadesini değiştirebilir. Bu uygulama ile toplam talep politikalarını desteklenmeye çalışılır.

Merkez bankaları selektif kontroller çerçevesinde farklı sektörlerin reeskont oranları uygulamasına da gidebilir. Bu doğrultuda bazı sektörlerin gelişimini etkilemek amacıyla, kendisine getirilecek senetlere farklı reeskont oranları tatbik edebilir. Söz konusu politikaların etkinliği merkez bankasına getirilen senetlerin toplam miktarındaki artışa bağlıdır.

1.7.9. Merkez Bankacılığı

Merkez bankacılığı özel ekonomik birimlerle çok az sayıda işleme girmesi, temel olarak ticari bankalar ve devletle ilişki içerisinde bulunması nedeniyle normal ticari bankacılıktan ayrı bir faaliyet konumundadır. Merkez bankacılığının kökeni günümüzden yaklaşık üç yüzyıl öncesine gitmektedir. Dünyada ilk merkez bankası 1668’de kurulan İsveç Merkez Bankası (Sveriges Riksbank)’dır. İsveç Parlamentosu, başlangıçta para ihraç etme yetkisi olmayan Sveriges Riksbank’ın yönetim sorumluluğunu oluşturan bir komisyona vermiş ve banka ancak 1789 yılında İsveç devletinin ödeme aracını ihraç etme yetkisini elde etmiştir. 1897 yılında çıkarılan yasayla Riksbank yasal İsveç parasını ihraç etme yetkisine sahip olmuştur. Dünyada oluşturulan ikinci merkez bankası 1694 yılında kurulan İngiltere Merkez Bankası (Bank of England)’dır.

Merkez bankalarının sayılarında 19’ncü yüzyılın sonlarından itibaren ve 20’nci yüzyılın ilk yarısında önemli bir artış gözlenmiştir. Bu nedenle, günümüz merkez bankacılığı nispeten yeni bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Örneğin: Amerika Birleşik Devletleri’nde merkez bankası (Federal Reserve System) 1913 yılında kurulmuş ve 1914 yılında faaliyete geçmiştir. Öte yandan Kanada da merkez bankası (Bank of Canada) 1934 yılında kurulmuştur.

Modern bir parasal sistemin önemli bir ayağını oluşturan merkez bankası, ülke ekonomisinin sağlıklı işleyebilmesi ve devletin mali işlemlerinin yerine getirilebilmesi açısından gerekli bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Her ülkede merkez bankası görevini yerine getiren kurumun örgütlenmesi farklı biçimlerde dir. Bazı ülkelerde merkez bankası tamamıyla devlet bankası niteliğindedir, bazılarında bir kısmı devlete ait, bazılarındaysa devletten bağımsız bir kurum niteliği taşımaktadır.

Merkez bankalarının bazılarında sermaye tamamen devlete aitken, bazı merkez bankalarında sermaye tamamıyla özel sektör tarafından sağlanmıştır. Bazı ülkelerdeyse sermayenin bir kısmı devlete, kalan kısmıysa özel kişilere, bankalara ve firmalara aittir. Örneğin : Azerbaycan, Almanya , İngiltere, İspanya Kanada gibi ülkelerde merkez bankası tamamıyla devlete aitken, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Afrika ve İsviçre’de merkez bankaları özel sektör mülkiyetindedir. Öte yandan Türkiye’de merkez bankası sermayesinin % 51’i, Yunanistan’da ise % 10’u devlete, kalan kısmıysa özel kişi ve kurumların sahipliğinde bulunmaktadır.

Merkez bankaları, genellikle bir tepe yöneticinin liderliğinde (bu kişi başkan, guvernör ya da yönetim kurulu başkanı gibi unvanlarla anılır) idare edilirler ve bu kişinin görev süresi, ülkeden ülkeye değişir. Merkez bankalarının nasıl yapılacağı her ülkede yasal düzenlemeyle belirlenmiştir ve doğal olarak bu yapılanma, ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, bu yapılanma içerisinde merkez bankasının ülkedeki siyasi otorite ve hazineyle olan mali ilişkileridir. Bazı ülkelerde, merkez bankası ve karar alıcı, durumdaki kurulları, siyasi otoriteden bağımsız olarak faaliyet gösterebilirken, bazı ülkelerde böyle bir durum söz konusu değildir.

Modern parasal sistemin önemli bir ayağını oluşturan merkez bankası, ülke ekonomisinin sağlıklı olarak işleyebilmesi ve devletin mali işlemlerinin yerine getirilebilmesi açısından önemli bir kurumdur. Bu bağlamda merkez bankasının üstlendiği fonksiyonlar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesine karşın, modern bir merkez bankasının yerine getirmesi beklenen dört ana fonksiyondan söz edilebilir :

- **Para piyasalarında istikrarın sağlanması:** Bir merkez bankasının üstlendiği en önemli görev, ulusal ekonomik hedeflerin başarılmasını kolaylaştırmak için, ülkedeki para sistemini kontrol ederek istikrarlı bir şekilde çalışmasını sağlamaktır. Merkez bankası , bu amaca yönelik olarak para ve kredinin arzını, maliyetini ve elde edilebilirliğini düzenler. Merkez bankalarının söz konusu parasal kontrol fonksiyonu bir yönüyle banknot ihraç etmedeki tekelci güçlerinden, diğer yönüyle de kredi vererek ve yatırım yaparak rezerv yaratma ve yok etme yeteneklerinden kaynaklanmaktadır.

- **Bankaların bankası olma:** Bankaların bankası olmak deyimi, müşterilerine sunduğu hizmetlerin benzerlerinin, merkez bankası tarafından, ticari bankalara sağlanması anlamına gelmektedir. Merkez bankasının ticari bankalara sunduğu bu hizmetlerden bazıları, merkez bankasının temel fonksiyonu olan, parasal kontrol fonksiyonunu destekler niteliktedir.
- **Likiditenin son kaynağı olma:** Bankaların bankası olma fonksiyonunun doğal bir sonucu olarak, ödeme gücünü çeken bir banka açısından, kaynak elde etmenin son kaynağı merkez bankasıdır. Böylece merkez bankaları, finansal sistemdeki panikleri önlemede önemli bir rol üstlenmektedirler.
- **Devletin bankacılığını yapma:** Merkez bankası, bir mali kurum olarak, devletin fonlarını toplama, tutma, aktarma ve bu fonlardan ödemede bulunma işlemlerini gerçekleştirerek devletin bankerliğini yapar. Bunun dışında, merkez bankası kamu borcuna ilişkin teknik hizmetler de sunabilir ve belirli şartlar dahilinde devlete kısa vadeli avans verebilir. Öte yandan merkez bankası devletin mali danışmanı niteliğindedir ve bazı ülkelerde kamu borcunun yönetilmesinden de sorumludur.

1.8. Maliye Politikası

Maliye politikası; devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır.

Maliye politikası ekonomi içinde, kamu maliyesine bağlı bir disiplindir. Bir bilim dalı olarak kamu maliyesinin konusunu mali olaylar oluşturur. Bunlar kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için devletin vergi koyması ve vergileri toplaması, topladığı paraları harcaması, borçlanmaya girişi, kamu mülk ve teşebbüslerinin yerine getirilmesi gibi işlemlerdir. Buna karşılık kamu maliyesine bağlı bir disiplin olan maliye politikası aynı zamanda ekonomi politikasını bir parçasıdır. Modern devlet anlayışı içerisinde belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi için devletçe izlenen ekonomi politikasının araçlarından biriside maliye politikasıdır¹⁰.

¹⁰ Gökçe Akel, **Maliye Politikasının İktisat Politikası İçindeki Yeri**, 2006, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, s.4-s.5.

1.8.1. Maliye Politikasının Konusu ve Kapsamı

Maliye Politikası devletin ekonomik hayata müdahalesi ile önem kazanan ve devletin sahip olduğu çeşitli mali araçların belirlenen hedefler doğrultusunda nasıl kullanıldığını ve nasıl kullanılması gerektiğini inceleme alanına giren bir bilim dalıdır. Maliye politikası konusu gelirler ve harcamalar üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla maliye politikasının amaçlarının gerçekleşmesi bu iki değişken üzerinde yapılan oynamalar ile mümkün olmaktadır.

1.8.2. Maliye Politikasının Amaçları

Herhangi bir ekonomide izlenecek maliye politikasının amaçları ve bu amaçların ekonomiye uygunluğu ekonominin ulaşmış olduğu gelişme aşamasına ve maliye politikasını yürütenlerin değer yargılarına ve bunlarca kabul edilmiş ekonomik ve sosyal amaçlara göre değişecektir.

Bu nedenle çeşitli memleketlerin maliye politikalarının amaçları birbirinden farklıdır¹¹. Bununla beraber, bu amaçlara belirli bazı noktalar etrafında toplamak mümkündür.

1.8.2.1. Ekonomide İstikrar Sağlamak

Bir ekonomide, ekonomik istikrarın sağlanması için, iki konunun birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi fiyat istikrarı diğeri ise tam çalışmadır. Gerçekten bir ekonomide düşük bir üretim düzeyinde istikrarlı bir fiyat düzeyi arzulanmadığı gibi, hızla yükselen bir fiyat düzeyinde de maksimum üretim düzeyi istenmemektedir. Yalnızca hem istikrarlı fiyatların hem de tam istihdamın mevcut olduğu bir ekonomide ekonomik istikrar tam olarak gerçekleşmektedir.

Günümüz devletlerinin en büyük ekonomik sorunu ve maliye politikasının en önemli amacı, dengeli bir fiyat düzeyinin sağlanması ve korunmasıdır. Fiyat istikrarının korunması denilince, bir ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır. Ekonominin genel fiyat düzeyinde ortaya çıkan ve süreklilik gösteren böyle bir dalgalanma iki tür olabilir. Fiyatlar genel düzeyi ya sürekli yükselir ya da sürekli düşer. Birinci durum enflasyon, ikinci durum ise

¹¹ Raja J. Cheliah, **Fiscal Policy in Underdeveloped Countries**, London Allen and Urwin Ltd, 1960, s.17.

deflasyon olarak isimlendirilir. Fiyat istikrarının korunmasından söz edildiği zaman ifade edilmek istenilen enflasyon ve deflasyonla mücadeledir.

Tam istihdam kavramı ile geniş anlamda bir ekonomide mevcut, tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması ifade edilmektedir. Ancak ekonomik kuramda ve uygulamada tam istihdam, üretim faktörlerinden emek üzerinden tanımlanmakta ve bir ekonomide çalışma arzusu ve yeteneği olan her bireyin, cari ücret ve çalışma koşullarında üretim süreci içinde yer alması olarak tanımlanmaktadır.

1.8.2.2. İktisadi Kalkınmayı Gerçekleştirmek

Bugün kalkınma iktisat politikasının ulaşmak istediği amaçların başında yer almış bulunmaktadır. Maliye politikası, kamu harcamaları, yatırım harcamaları ve gelişme harcamaları ile adam başına sabit fiyatlarla isabet eden milli gelirin devamlı artırılmasında, ekonomik ve sosyal yapının daha iyi, daha güzel ve daha mükemmele doğru değiştirilmesinde yani iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli rol oynar. Bu harcamaların kalkınmayı sağlayabilmeleri finansman şekilleri ile yakından ilgilidir. Kalkınma ile ilgili harcamaların sağlıklı finansman kaynaklarından beslenmesi gerekir. Bu amaçlar, devletin vergi politikasını milli ekonomide toplam tasarruf hacmini arttırıcı yönde kullanması lazımdır. Bu sayede, kamu tasarruflarını artırmak, özel yatırımları teşvik etmek, iktisadi kalkınmadan doğan ve iktisadi kalkınmayı tehlikeye sokabilecek olan yapısal dengesizliklere karşı koymak mümkündür. Devlet, borçlanmak suretiyle ekonomideki atıl tasarrufları harekete geçirerek, ekonominin toplam yatırım hacmini artırır. Böylece ekonomide milli gelir ve tam istihdam seviyesi yükselir. Bu iktisadi kalkınma demektir. Bu süreç devamlı bir hale gelince, iktisadi kalkınma da devamlı bir nitelik kazanır.

1.8.2.3. Ekonomide Servet Dağılımı ve Yaşama Düzeylerini İyileştirmek

Kapitalist sistem, özel girişim ve mülkiyete dayanır. Şahıslar bu sistemde servet ve gelirlerinin büyük bir kısmını daha hayatta iken diledikleri kimselere devredebilirler. Veraset insanlara kazanılmadık servet ve gelire kavuşturur. Servet ve gelirin kişiler arasında eşit dağılmayışı yaşama düzeyinde farkların doğumuna sebep olur. Servet ve gelir dağılımı ne derecede dengesiz olursa, kişiler arsında huzursuzluk o derecede artar ve sosyal barış bozulur. Halbuki, sosyal barış, refah devletini gerçekleştirmenin ve

kalkınmayı herhangi bir engel ve gerginlikle karşılaştırmadan yürütebilmenin temel koşuludur. Servet ve gelir dağılımına onun için sadece paylaşım sorunu olarak bakmamalıdır. Toplumda herkesçe kabul edilen bir servet ve gelir dağılımı paylaşımından daha çok bir üretim, refah ve toplumsal barış sorunudur. İşte bu amaçla, maliye politikası ve iktisadi kalkınma planları kişiler ve sektörler arası servet ve gelir dağılımını iyileştirmeyi bir amaç olarak kabul etmişlerdir.

1.8.3. Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikası, fiyat istikrarını, tam istihdamı, ekonomik büyüme ve gelişmeyi, adil gelir ve servet dağılımı sağlamak ve istikrarlı bir ekonomik yapıyı korumak amacıyla hükümetlerin gelir ve harcamalarla ilgili olarak aldığı kararların bütünüdür. Devletin mali araçlarla yaptığı müdahalelerin tümü, ekonomik istikrarın sağlanarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacına yöneliktir. Maliye politikasının araçları şunlardır:

1.8.3.1. Kamu Gelirleri Politikası (Vergi Politikası)

Vergi gelirleri, vergi dışı normal gelirler, özel gelir ve fonlardan oluşur. Kamu gelirleri içinde önemli paya sahip olan vergiler sadece mali açıdan değil ekonomik istikrarın sağlanması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesinde üstlendiği işlevler nedeniyle ekonomik ve sosyal açıdan da çok önemli bir maliye aracıdır. Vergi kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, dolayısıyla özel tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya neden olarak ekonomi üzerinde daraltıcı etki doğurduklarından, yeni vergiler koyarak ya da mevcut vergi oranlarını yükselterek vergi gelirlerini artırmak enflasyonla mücadelede en yaygın kullanılan maliye politikası araçlarındadır.

1.8.3.2. Kamu Harcamaları Politikası

Cari harcamalar, yatırım harcamaları ve transfer harcamalarından oluşur. Kamu harcamaları ve yatırımları, mali disiplin ve kaynak tahsisinde etkinlik sağlanmasında, sosyal ihtiyaçların giderilmesinde, üretim faaliyetlerinin sektörel bazda desteklenmesinde kullanılan mali araçlardır. Ekonomide arza göre fazla olan talep fazlasını çekebilmek amacıyla gelirleri eski düzeyinde bırakarak kamu harcamalarını azaltmakta, enflasyonla mücadelede sıkça başvurulan maliye politikası yöntemlerindendir.

1.8.3.3. Bütçe Politikası

Devlete ait harcamaların yapılmasına, gelirlerin toplanmasına yetki veren ve bunlar arasında dengenin nasıl sağlandığını gösteren bütçe, bir ekonomide hangi hizmetlerin yerine getirileceğini, bu hizmetlerin yerine getirilmesi için yapılacak harcamaların hangi kaynaklardan ve nasıl finanse edileceğini ortaya koyar. Kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması halinde bütçe açığı, tersi durumda bütçe fazlası, kamu harcamalarının kamu gelirlerine eşit olduğu durumda ise bütçe denkliliği söz konusudur. Ekonomide ne tür bir bütçe politikası izleneceğini temelde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik konjonktür belirler.

1.8.3.4. Borçlanma ve Borç Yönetimi Politikası

Kamu harcamaların kamu gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkan bütçe açığı ancak devletin iç veya dış piyasalardan borçlanması ile kapatılmaktadır. Borçlanma politikasında önemli olan alınan risklerin, borcun vadesine, para ve faiz cinsinde kompozisyonunu dikkate alarak kamu finansman ihtiyacının en düşük maliyetlerle karşılanması ve alınan borcun iyi bir şekilde yönetilmesidir.

1.8.4. Maliye Politikasını Yürütme Koşulları

Maliye politikasını başarı ile uygulayabilmek yani mali araçlarla ekonomik ve sosyal hayatı belli amaçlara ulaştırabilmek için bu politikayı yürütecek memlekette bazı ön koşulların var olması lazımdır. Bu koşulları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.8.4.1. İktisadi Hayata Teşhis Koymak

Ekonominin şiddetli bir deflasyon içinde bulunduğu zamanlarda maliye politikasını yürütmek için sağlıklı ve kesin bir iktisadi teşhise lüzum yoktur. Esasen bu gibi hallerde ekonominin tam çalışma seviyesine ulaşabilmesi yıllara ihtiyaç gösterir. Bu sebeple iktisadi hayatta geniş ölçüde genişlik doğurucu herhangi bir mali politika kolaylıkla uygulanabilir.

1.8.4.2. Maliye Politikası Tedbirlerinin Yürütme, Yasama Organları ile Halk Tarafından Kabulünü Sağlamak

Devlet, maliye politikasını düzenlerken memleketin en iyi iktisatçı ve maliyecilerinin fikirlerinden yararlanır. Bu teknisyenler uygulanması gereken maliye politikasının kapsam ve niteliğini belirtirler. Teknisyenlerin bu çalışmalarından maliye

politikasını belirleme ve yürütme durumunda olan yüksek devlet memur ve teknisyenleri yararlanırlar ve uygulanacak politikanın esaslarını ortaya koyarlar. Mali kararların uygulanması için yalnız idarece kabulü yeterli değildir. Parlamentolar mali konularda som söz hakkına sahiptirler.

Maliye politikası tedbirlerinin kendilerinden beklenen sonuçları meydana getirebilmeleri için yalnız yürütme organı ile yasama organları arasındaki işbirliği yeterli değildir. Bu tedbirlerin çeşitli halk tabakaları ve baskı gruplarınca da benimsenmesi gerekmektedir. Hükümet bu tabakalara ve gruplara alacağı tedbirlerin ayrıntıları hakkında devamlı olarak danışmak zorundadır. Bu temaslar ciddi görüş farklılıklarının ortaya çıkmasını sağlar. Bu görüşlerin anlaşılması maliye politikasının başarısı bakımından son derece faydalıdır. Zira görüş birliği ancak görüş ayrılıklarının giderilmesiyle elde edilir ve halkın takip edilen politikaya katılmasına imkân sağlar.

1.8.4.3. İradî Kararları Zamanında Almak ve Uygulamak

Maliye politikasının etkili olabilmesi için kararların ekonomiye teşhis konarak zamanında alınabilmesine ve uygulanmasına bağlıdır. O zaman devri hareketler başlangıç safhasında önlenebilir. Bu konuda en büyük güçlük yönetim ve yasama organları ile ilgili yöntemlere riayetden ileri gelir. Mali bir kanunun hazırlanması ve kabulü ile idari bir kararın alınması için bazen aylara ihtiyaç duyulabilir.

1.8.4.4. Maliye Politikasını Diğer Politikalarla Ahenkleştirmek

Ekonomik ve sosyal hayatın düzenlenmesinde maliye politikası kullanılan tek araç değildir. Bu sebeple, iktisadi hayatı düzenlemeye çalışan bir maliye politikası amaçlarını gerçekleştirirken, mümkün oldukça diğer politikalarla çatışma halinde olmamalıdır. Örneğin iktisadi hayattaki likidite fazlasını emmeye çalışan vergi ve borçlanma politikalarının olumlu daraltıcı etkileri para politikasının aksi yönde yürütülmesi sonunda tamamen etkisiz hale gelebilir. Halbuki para ve kredi politikasını kredi kontrolleri yoluyla maliye politikasıyla aynı yönde yürütmek mümkündür.

1.8.5. Maliye Politikasının Sınırları

Bir ekonomide, belirlenen amaçlara maliye politikası yoluyla ulaşmak istenirken, gerçek hayatta bazı sınırlamalarla karşı karşıya kalındığı ifade edilmektedir.

Gerçekten maliye politikası programının başarısını engelleyebilen veya uygulamada etkilerini azaltabilen bazı konular bulunmaktadır. Bu konular şu şekildedir:

1.8.5.1. İşlemsel Sınırlamalar

Maliye politikasının uygulamadaki etkinliğini sınırlayan konulardan bir tanesi, bu politika ile ilgili zamanlama ve büyüklük gibi işlemsel bazı sorunlardır. Maliye politikası ile ilgili bir zamanlama sorunu vardır. Çünkü bir ekonomideki konjonktür durumu doğru olarak, anında tahmin edilemeyebilir. Son zamanlarda, ekonomik olayları ve istikrarsızlıkları belirlemek için kullanılabilecek yöntem ve tekniklerin çok gelişmesine karşın, henüz çok doğru tahminlerin yapıldığı söylenemez. Ayrıca bir maliye politikası değişikliğine gerek duyulduğunda buna gerek duyulan zaman ile bu işlemin başlatılabildiği ve bu işlemin ekonomi üzerindeki etkilerinin hissedilmeye başlandığı zaman arasında gecikmeler mevcuttur.

Maliye politikasının uygulamadaki etkinliğini sınırlayan bir diğer işlemsel sınırlama, mali işlemlerin büyüklüğü konusudur. Bir ekonomide, herhangi bir ekonomik istikrarsızlık döneminde ne büyüklükte bir mali önlemin gerekli olacağı anlamındadır ve bu konu çok önemlidir.

1.8.5.2. Yapısal Sınırlamalar

Maliye politikasının başarı ile uygulanabilmesini engelleyen bir diğer konu ise, ekonominin yapısından doğan bir takım sınırlamalardır. Örneğin bir ekonomide kamu harcamalarında, genel bir artış veya vergilerde bir azalış gerçekleştirildiği zaman, bu değişikliğin yarattığı etki, toplam talepte bir artışa neden olarak, bütün ekonomide hissedilecektir. Eğer, bu ekonomide ekonomik durgunluk yaygınsa, maliye politikasınca yaratılan bu genişletici etki yararlıdır. Ancak ekonomik durgunluk, ekonominin yalnızca bir sektöründe mevcut ise o zaman bu genişleme politikası ekonomide birçok sektörde enflasyonist bir baskı yaratabilecektir. İşte bu durumda, mikro bir yaklaşım gerekli olmakta ve etkili olunmak isteniyorsa, maliye politikasının dikkatli bir biçimde planlanması gerekmektedir.

1.8.5.3. Politik Sınırlamalar

Bir ekonomide maliye politikası ile ilgili kararlar politik düşüncelerden de etkilenmektedir. Bilindiği gibi parlamentolar bütçe yasası veya yeni vergi yasası ve

değişikliği gibi konularda söz hakkına sahiptirler. Demokratik bir ortamda, politikacılar, maliye politikasının onların seçim görüntülerini nasıl etkileyeceği konusu ile yakından ilgilidirler. Nitekim son yıllarda, birçok ekonomist, maliye politikasının bir ekonomide istikrar aracı olarak etkinliğini tartışmaktadır. Bu konudaki kuşku, maliye politikasının asimetrik yapısından kaynaklanmaktadır. Örneğin bir ekonomide kamu harcamalarının artırılması ve vergilerin azaltılması programı, politikacılar için çekici olduğu halde, kamu harcamalarının azaltılması ve vergilerin artırılması programı çekici olmamaktadır. Böylece maliye politikası kararları bir ekonomide ekonomik istikrarsızlığın temel kaynağı olabilmektedir.

1.9. Ekonomik İstikrarın Gerçekleşmesinde Para ve Maliye Politikalarının Nisbi Etkinliği

Bir ekonomide, denge gelir düzeyi üzerinde para ve maliye politikalarının etkinlik derecesi, o ekonomide spekülasyon güdüsüyle para talebi ve yatırım talebinin faiz oranına bağlıdır.

1.9.1. Kapalı Bir Ekonomide Para ve Maliye Politikasının Nisbi Etkinliği

Keynesyen ekonomistler, genellikle likidite tuzağı varsayımında bulunarak, bir ekonomide denge gelir düzeyinin belirlenmesinde para politikasının etkinliğinin olmadığı, buna karşın maliye politikalarının kullanılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Monetaristler ise spekülasyon güdüsüyle para talebinin faiz esnekliğinin küçük, hatta sıfır olabileceğini savunurlar. Onlara göre , paranın dolaşım hızı istikrarlıdır. Bu durumda , gelir düzeyini artırmak için mutlaka para arzının artırılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle para politikası etkilidir. Aşağıda bu konu para ve maliye politikaları ayrı ayrı ele alınarak, keynesyenlerin ve monetaristlerin görüşlerine yer verilerek incelenecektir.

1.9.1.1. Kapalı Bir Ekonomide Para Politikasının Etkinliği

Ekonominin tam istihdam gelir düzeyinin altında dengede olduğu bir durumda, Merkez Bankası'nın para arzını arttırdığını varsayalım. Parasal böyle bir işlemin ekonomik faaliyet düzeyini etkileme süreci şu şekildedir: Para arzındaki bir artış kişi ve firmaların nominal gelirlerini artıracak, gelirleri artan firmalar, artan gelirleri ile tahvil satın almak isteyecekler. Bu durum tahvil fiyatlarını yükseltecek ve sonuçta faiz

oranlarında bir düşüş meydana gelecektir. Ödünç alma maliyetindeki bu düşüş yatırımları özendirecek , yatırımlardaki artış ise çarpan aracılığıyla gelir düzeyini yükseltecektir. Görülmektedir ki artan para nedeniyle talep artmakta ve denge milli gelir düzeyi değişmektedir. Para arzı azaldığında ise bunun tersi bir durum meydana gelmektedir. Yani ekonomi üzerinde para arzındaki bir artış genişletici, para arzındaki bir azalış ise daraltıcı bir etki yaratmaktadır. Para arzındaki bir artışın, toplam talep ve buradan gelir düzeyi üzerindeki etkisinin büyüklüğü ise spekülasyon güdüsüyle para talebinin faiz esnekliğine bağlı olarak, faiz oranlarının ne kadar düştüğüne ve faiz oranlarındaki düşme sonucunda, yatırım talebinin faiz esnekliğine bağlı olarak yatırım miktarının ne kadar artacağına bağlıdır. Keynesyenler para talebinin faiz oranına karşı esnekliğinin yüksek ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin düşük olduğunu ileri sürerek para politikasının etkinliğinin az olduğunu savunurlar. Monetaristler ise para talebinin faiz oranına karşı esnekliğinin az ve yatırım talebinin faiz esnekliğinin yüksek olduğunu belirterek para politikasının etkinliğini savunurlar.

1.9.1.2. Kapalı Bir Ekonomide Maliye Politikasının Etkinliği

Çağdaş Keynesyenlere göre, kamu harcamaları arttığı zaman, kişiler işlem güdüsüyle daha fazla paraya gereksinim duyacaklardır. Ancak eğer ekonomide toplam para sabitse, bu spekülasyon güdüsüyle para talebi azalırsa gerçekleştirilebilir. Spekülasyon güdüsüyle para talebinin azalması için ise faiz oranlarının yükselmesi gerekmektedir. Bu ise yatırım harcamalarının azalması sonucu yaratır. Sonuç olarak görülmektedir ki eğer kamu harcamaları artırılırsa , parasal gelirler artmakta ve kişilerin daha fazla harcamada bulunmaları teşvik edilmiş olmaktadır. Ancak harcamalardaki bu artış, işlem güdüsüyle ek para gereksinimleri yarattığı için faiz oranlarının yükselmesine ve böylece yatırım harcamalarının azalmasına neden olmakta ve sonuçta maliye politikası değişikliklerinin gelir düzeyi üzerindeki etkisi azalabilmektedir. Bu bir ekonomide para politikasında bir takım değişiklikler yapılmadığı sürece , kamu harcamalarındaki değişikliklerin denge gelir düzeyi üzerinde başlangıç maliye politikası çarpanının yarattığı etkiden daha az değişikliklere yol açacağı anlamındadır.

Çağdaş Keynesyen ile Monetaristler arasındaki fark, bu etkinin büyüklüğü konusunda ortaya çıkmaktadır. Çağdaş Keynesyenler etkinin küçük olduğunu

inanmaktadırlar. Bu takdirde kamu harcamalarındaki bir azalma ile dengelenecek, sonuçta toplam talepte önemli bir net artış olacak ve gelir düzeyi artacaktır.

Monetaristler ise bu etkinin büyük olduğuna inanmakta ve kamu harcamalarındaki bu artışın (faiz oranında önemli değişikliklere yol açarak) hemen hemen aynı miktarda özel yatırım miktarında bir azalmaya neden olacağını ve böylece toplam talep üzerinde yalnızca çok küçük artış meydana geleceğini ileri sürmektedirler.

1.9.2. Açık Bir Ekonomide Para ve Maliye Politikalarının Nisbi Etkinliği

Bilindiği gibi dışa açık bir ekonomi iki sorunla karşı karşıyadır: iç ve dış dengenin gerçekleşmesi. İç denge, örneğin enflasyonun önlenmesi, işsizliğin azaltılması gibi konuları içerirken, dış denge ise ödemeler dengesini sağlamak veya açığını azaltmak amacına yöneliktir. Bir ekonomide istikrarın gerçekleştirilebilmesi için bu iki dengenin birlikte sağlanması gerekmektedir. Çünkü ekonomik hayattaki ilişkiler, bu dengelerden sağlanmadan diğerinin sürdürülmesine olanak tanımamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra batılı ülkeler gittikçe dış ülkelerle olan ilişkilerini arttırıp dışa açıldıkça ve Ortak Pazar gibi ekonomik birleşme hareketleri yaygınlaştıkça, gelir düzeyi artırmak, istihdam olanaklarını artırmak amacıyla alınan para ve maliye politikaları önlemlerinin ekonomi üzerindeki etkinlikleri azalmıştır. Çünkü ülke içindeki talep yetersizliğini önlemek amacıyla kamu harcamalarının veya para arzının artırılması gibi önlemlerle yaratılan talebin bir kısmı yurt dışına kaymaktadır. Gerçekten ekonomi dışa açıldıkça, uygulanan para ve maliye politikalarının bir yandan gelir düzeyi ve faiz oranlarını, bir yandan da ticaret ve sermaye hareketlerini etkileyerek ödemeler dengesinin fazla veya açık vermesine neden olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle, bir ekonomide iç denge koşullarının dış denge sınırlamalarına uygun bir şekilde gerçekleşmesi önem kazanmaktadır. Ancak burada gerçekleştirilecek amaç sayısının ikiye çıktığı görülmektedir. Örneğin bir ekonomide işsizlikle mücadele etmek ve ödemeler dengesi açığını gidermek devletin bu amaçları gerçekleştirebilmesi için hem para hem de maliye politikasını kullanması gerekmektedir. Bu konudaki çalışmalar maliye politikası araçlarının iç denge amacıyla, para politikası araçlarının ise dış denge amacıyla kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aşağıda sermaye hareketlerinin de kapsandığı dışa açık bir ekonomide

para ve maliye politikalarının etkinliği konusu, farklı sonuçlar yaratmaları nedeniyle, sabit ve esnek döviz kuru sistemleri ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.9.2.1. Sabit Döviz Kuru Sisteminde Para ve Maliye Politikaları

Sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide, ekonomi dengede iken, milli gelir düzeyinin ve buna bağlı olarak istihdam düzeyinin arttırılmasının amaç olarak benimsendiğini varsayalım. Maliye politikası ile bu amacı gerçekleştirmenin bir yolu kamu harcamalarını arttırmaktır. Başlangıç olarak sermaye hareketlerinin gözönüne alınmadığı bir durumda, artan kamu harcamaları nedeniyle, ülke içinde yaratılan talep artışının denge gelir düzeyinin yükselmesine neden olacağı açıktır. Ancak aynı zamanda ülke içinde yaratılan talebin bir kısmının ülkenin ithalat eğilimine bağlı olarak yurt dışına kayması ithalat miktarının, buna bağlı olarak da ticaret açığının artmasına yol açmaktadır. Merkez Bankası sabit döviz kuru sisteminin geçerli olduğu bir ekonomide bu açığı döviz sürerek ve sonuçta piyasadan para çekerek karşılamakta, bu da ekonomide daraltıcı bir etki yaratmaktadır. Anlaşılmaktadır ki, sabit kur sisteminin uygulandığı ve sermaye hareketlerinin söz konusu olmadığı bir ekonomide maliye politikasının etkinliği, yalnızca talebin bir kısmının yurt dışına kayması nedeniyle değil, Merkez Bankası'nın açığı kapatmak için döviz satarak piyasadan para çekmesi nedeniyle de azalmaktadır.

Bir ekonomide gelir düzeyini ve istihdam olanaklarını arttırmak için para politikasına başvurarak para arzının artırıldığı bir durumda da, yine ekonomide artan para arzı nedeniyle denge gelir düzeyi yükselecek ancak artan talebin yurt dışına kayan miktarı dış ticaret açığına neden olacaktır. Merkez Bankası'na bu açığın döviz rezervleri eritilerek kapatılması halinde, para arzı azalacağı için denge gelir düzeyi daha düşük bir düzeyde olacaktır.

Sabit döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomide maliye politikasının kısmen etkili bir araç olarak kullanılmasına karşın para politikasının etkinliğinin hiç olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü maliye politikası faiz oranlarının yükselmesine neden ülkeye döviz akışı sağlamakta ve bu yolla dolaylı olarak arzının artmasına yol açmaktadır. Her ne kadar para arzının artışı faiz oranlarını düşürücü bir etki yaratıp yurt dışına sermaye akışını artırıyor ve maliye politikasının etkinliğini azaltıyor ise de,

sonuçta net etki pozitif olmaktadır. Para politikası ise faiz oranlarını düşürdüğü için yurt dışına sermaye akışı artırmakta, diğer taraftan gelir düzeyini artırdığı için ithalatın artmasına yol açmaktadır. Yurt dışına sermaye akışı arttıkça para arzı Merkez Bankası'nın isteği dışında azalmakta böylece para politikası etkinliğini yitirmektedir.

1.9.2.2. Esnek Döviz Kuru Sisteminde Para ve Maliye Politikaları

Esnek döviz kuru sisteminde para politikasına başvurularak para arzının arttırıldığı bir durumda da yine para arzı artışı nedeniyle ülke içinde yaratılan ilave talep artışının bir kısmı yurt dışına kayacak bu nedenle yabancı paraların değeri artacak böylece talebin yurt dışına kayması önlenmiş olacaktır. Sermaye hareketlerinin gözönüne alındığı durumda ise para arzının arttırılması sonucunda düşen faiz oranları nedeniyle kısa dönemli sermaye dış ülkelere akacaktır. Ancak para değerinin arz ve talep koşullarına bırakıldığı esnek kur sisteminde bu durumda, paranın dış değeri düşecek ve sermayenin yurt dışına çıkması engellenmiş olacak ve sonuçta para politikası etkinliğini koruyacaktır.

Esnek döviz kuru sistemini benimseyen açık bir ekonomide genişletici maliye ve para politikalarının etkinliğinin sabit döviz kuru sistemine göre daha fazla olduğu ifade edilebilir. Bunun nedeni sabit döviz kuru sisteminde, yaratılan talebin bir kısmının yurt dışına sızması, Merkez Bankası'nın dış ticaret açığını kapatmak için döviz rezervlerini eritmesi sonucunda ekonomide para arzının azalmasıdır. Sabit döviz kuru sisteminde, sermaye hareketleri serbestse ve Merkez Bankası yeterli döviz rezervlerine sahipse maliye politikası para politikasına göre daha etkili olabilmektedir. Çünkü bu sistemde sermaye hareketleri büyük dış ticaret açıklarına neden olmakta ve para politikasının etkilerini zayıflatmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminde ise talebin yurt dışına sızması önlediğinden, Merkez Bankası para değeri değişmelerini önlemek için müdahale alımı ve satımı yapmadığı sürece sermaye hareketleri söz konusu olsa bile, ekonomiyi genişletici politikaların etkinliği daha fazla olmaktadır.

1.9.2.3. Fiyatlar ve Açık Ekonomi

Sabit döviz kuru sisteminin benimsendiği bir ekonomide fiyat düzeyinde meydana gelecek bir değişikliğin, örneğin fiyat artışının, bir takım etkileri olacaktır. İlk olarak yurt içinde üretilen malların fiyatları arttığı, yabancı mallar ucuzladığı için

ihracat azalacak, ithalat artacaktır. İkinci olarak fiyatların artması reel para arzına azaltacaktır. Üçüncü olarak ise ihracatın azalmasına, ithalatın artması sonucunda dış ticaret açığında meydana gelecek artış, dışarıya döviz akışını hızlandıracaktır.

Esnek döviz kuru sisteminin benimsediği bir ekonomisi ise fiyat artışları döviz kurunun değişmesine neden olacak ve ülke parasının değeri düşecektir. Diğer taraftan , fiyat artışları reel Pazar arzını azaltacaktır. Ayrıca ülke parasının değerinin düşmesi sonucunda, yurtiçi malların fiyatları artacağından ihracat miktarı azalacak, yabancı mallar nisbi olarak ucuzlayacağından ithalat artacaktır.

BÖLÜM 2 : ULUSAL PARA VE MALİYE POLİTİKALARINA KATKISI AÇISINDAN IMF

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) (IMF), 1944 yılında uluslararası para sisteminin esaslarını belirleyen Bretton Woods Anlaşması gereğince kurulmuş ve 1 Mart 1947'den itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır. Merkezi Washington'dadır.

Guvernörler Meclisi, İcra Kurulu ve Genel Müdür olmak üzere üç yönetim organı vardır. Üye ülkelerin maliye bakanlarından oluşan . Guvernörler Meclisi, yılda bir defa toplanır. İcra Kurulu ise 6'sı atanmış ve 14'ü seçilmiş olmak üzere 20 direktörden meydana gelir. Fondaki en yüksek paya sahip 6 ülke, kendilerini temsil edecek direktörleri doğrudan atarlar. Geri kalan üyeler ise gruplara ayrılır ve her grup bir direktör seçer.

Üye ülkelerin Uluslararası Para . Fonu'na verdikleri kaynaklardan meydana gelen kotalar, özel çekme hakkına göre hesaplanır. Her ülkenin %25'i altın, %75'i ulusal paradan oluşan kotası, temsilcilerin oylarının ağırlığının yanı sıra kredilerin sınırlarını da belirler.

Uluslararası rezerv yetersizliğini gidermek için likidite yaratacak bir kurum olarak oluşturulan Uluslararası Para Fonu'nun gerçekleştirmeye çalıştığı amaçları şöyledir:

Uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamak üzere ülkelerde tam istihdam üretim seviyesine ulaşılması. Gelişme hızlarının artırılması. Sabit kur sisteminin gerçekleştirilmesi ve kurlarda istikrarın sağlanması. Tek yönlü devalüasyonların olanaklar oranında önlenmesi. Ödemeler dengesi sorunlarının çözümüne yardımcı olmak için üye devletlere kredi verilmesi ve ticari serbestliğe kavuşturulması. Kararlı kur politikası ile ulusal para politikaları arasında koordinasyon kurarak, kambiyo piyasalarına istikrar kazandırılması. Konvertibiliteden, çok yanlı ödeme sistemi ve uluslararası uzmanlaşmadan tam yarar sağlanması.

Fon'un ana sözleşmesinde yer alan bu amaçlar, döviz kuru istikrarı, döviz kontrolleri ve ithal kısıtlamalarının kaldırılması ve yeterli uluslararası likidite sağlanması olmak üzere üç ana noktada odaklanmaktadır. Döviz kuru istikrarının sağlanması için her ülke, ulusal parasını altınla tanımlamakta ve parite döviz kurunu Fon'a bildirmektedir. Ancak önemli bir dengesizlik durumunda paritesini değiştirebilmektedir.

2.1. IMF'nin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden yapılandırılması sürecinde toplanan Bretton Woods Konferansı ile uluslararası para sisteminin esasları kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalanmıştır. 27 Aralık 1945 tarihinde, IMF ve Dünya Bankası yeterli sayıda ülkenin her iki kuruluşun sözleşmelerini imzalaması ve IMF kotasının %80'ini, banka sermayesinin %65'ini taahhüt etmesiyle resmen yürürlüğe girmiştir. IMF finansal faaliyetlerine Mart 1947'de başlamıştır¹².

IMF ile Dünya Bankası arasında bazı farklılıklar vardır. Bu farkları şu şekilde sıralayabiliriz:

- IMF yapı olarak para kuruluşudur. Dünya Bankası ise yapı olarak kalkınma kuruluşudur.
- IMF parasal istikrar ve ödemeler bilançosu açıklarının kısa süreli finansmanını hedefler. Dünya Bankası ise ekonomik kalkınma teşviki ve ekonomik kalkınma finansmanını hedeflemektedir.
- IMF kredisi gelişmiş ve azgelişmiş tüm üye ülkeleri kapsar. Dünya Bankası kredisi azgelişmiş ülkeleri kapsar.
- IMF kredi süresi kısa / orta vadeli iken Dünya Bankası kredi süresi uzun vadelidir.

2.2. IMF'nin İşlevi

Günümüzde ileri boyutlara ulaşmış uluslararası entegrasyon koşullarında, ülkelerin kendi kendine yeterli bir ekonomik sistem oluşturma olanağı zayıflamakla birlikte ülkelerin mevcut bilim ve teknolojiyi edinmesi, dünya ile bilgi alışverişine

¹² Hasan Alpago, **IMF-Türkiye İlişkileri**, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2002, s.24.

girmesi ve ekonomik ilişkiler kurması zorunlu hale gelmiştir¹³. Ülkelerin ekonomilerini uluslararası şartlara göre şekillendirmeleri sürecinde IMF, ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde çoğu zaman belirleyici konumda olmaktadır. Bu görevi üstlenen IMF günümüzde aşağıda belirtilen politikaları gözetmektedir.

- Tüm üye ülkelerin üretim kaynaklarının tam kullanımının sağlanması, uluslararası ticaretin geliştirilmesi ile beraber bu ülkelerin istihdam ve gelir düzeylerinin yüksek seviyelerde tutulması,
- Uluslararası parasal ilişkilerin uyum içerisinde devamlılığını sağlamak ve dünya ticaretinde ki büyümeyi engelleyici döviz kuru uygulamalarının önüne geçilmesi,
- Kısa süreli ödemeler dengesi açığı bulunan üye ülkelere fonun imkanları tahsis edilerek ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasına yardımcı olmak ve böylelikle ulusal veya uluslararası refahı olumsuz etkileyecek durumların önüne geçilmeye çalışılması.

2.3. Uluslararası Para Fonu'nun Temel Amaçları ve Fonksiyonları

Dünya Ekonomik Buhranı'nın dünya ekonomisinde yarattığı resesyon ve ardından ortaya çıkan ikinci dünya savaşı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde ciddi hasarlara yol açmıştır. Bu noktada, De Vires, IMF'nin kuruluş amacının temelinde, bu ekonomik krizlere uluslararası bazda bir çözüm bulmak olduğunu belirtmektedir.

Bird, IMF'nin bu amaç doğrultusunda, tüm dünyada tam istihdamın, fiyat istikrarının, istikrarlı ekonomik büyümenin ve ödemeler dengesi açıklarının giderilmesini amaçladığını belirtmektedir.

Bugün daha çok, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının refaha kavuşturulması konusunda çalışmalarda bulunan IMF'nin amaç ve politikaları aslında kuruluş gayesindeki amaç ve politikalardan çok farklı değildir. Bu durum IMF'in ana politikalarında esaslı değişiklikler yapması yolunda baskılara maruz kalmasına sebebiyet vermiştir.

¹³ Aytekin Yılmaz, **İkinci Küreselleşme Dalgası: Kavram Süreç ve Sorunlar**, Ankara, Vadi Yayınları 1. Basım, 2004, s.73.

Bretton Woods Anlaşmasının Uluslararası Para Fonu ile ilgili kısmını oluşturan maddelerden 1. Madde’de IMF’in amaçları aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir :

- Uluslararası parasal sorunlar üzerinde iş birliği ve dayanışmaya aracılık etmek için, sürekliliği olan bir kurum kanalıyla uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- Ekonomik politikanın temel amaçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesi ve yaygınlaşmasına imkân sağlamak,
- Kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek ve rekabetçi kambiyo ayarlamalarını önlemek,
- Dünya ticaretinin büyümesine engel oluşturan kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldıracak ve üye ülkelerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyecek tarzda birçok uluslu ödemeler sisteminin kurulmasına yardımcı olmak,
- Ödemeler dengesinde ortaya çıkacak geçici bozulmaları gidermek amacıyla uluslararası ticaret ve karşılıklı refahı bozacak yöntemlere başvurmalarını önlemek üzere, üye ülkelere fon kaynaklarını kullanabilme imkânı sağlamak,
- Yukarıda sayılan amaçlara paralel olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengesinde meydana gelebilecek dengesizliklerin derecesini azaltmak ve süresini kısıtlamak olarak sıralanmıştır.

Ana sözleşme içerisinde temel amaçları belirtilen IMF’nin yeni dönemdeki (Bretton Woods’dan sonraki) fonksiyonları maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir :

- Ekonomik istikrarsızlık içinde olan ülkelere dış ödeme açıkları için kısa vadeli ödeme sağlamak,
- Uluslararası mali sisteme zarar vermesini önlemek üzere üye ülkelerin kur politikalarını gözetlemek ve denetlemek,
- Mali kriz içine giren ve dolayısıyla ulusal parası yoğun spekülasyonu uğrayan ülkelere krizin atlatılması için mali kaynak sağlamak,

- Üye ülkelerin uluslararası ticari bankalara veya resmi kuruluşlara olan ve ödenemeyen borçların ortaya çıkması durumunda, sorunun çözümü için aracılık yapmak, yeni ödeme planları ve borç erteleme anlaşmaları hazırlamak,
- Dünya bankası ile iş birliği içerisinde, üye ülkelerdeki makroekonomik ve yapısal uyum politikalarına finansal destek sağlamak,
- Üye ülkelerde dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberasyonunu özendirici çalışmalarda bulunmak, bu konularda üyelere teknik yardım ve eğitim hizmetleri sunmaktır.

2.4. IMF'nin Örgüt Yapısı ve Yönetim Şekli

Bretton Woods sisteminin Fonla ilgili 12. maddesi “Örgüt ve Yönetim” başlığı altında IMF'nin organizasyon yapısını ve yönetimin işleyiş sürecini belirlemektedir. Kurulduğunda 45 ülkeden oluşan ve günümüzde 183 ülkenin üyesi olduğu IMF'nin organizasyon yapısı; Guvernörler Kurulu, İcra Direktörleri Kurulu ve IMF Başkanından oluşmaktadır .

2.4.1. Guvernörler Kurulu

IMF'nin en yetkili mercisidir. Üye ülkelerin maliye bakanları ve merkez bankası başkanları tarafından temsil edilirler. IMF'nin tüm yetkileri Guvernörler Kurulu'nda olmakla beraber yetkilerinin bir kısmını İcra Direktörleri Kurulu'na verebilmektedir. Devredilmeyen yetkilere baktığımızda¹⁴;

- Fona üye kabulü ve bunun belirlenmesi, kotaların belirlenmesi,
- Özel çekme hakları (SDR) dağıtımları,
- Fon'un net gelirlerinin dağıtımı,
- Yürütme kurulunun Fon ana sözleşmesiyle ilgili yorumlarına itirazların karara bağlanması,
- Herhangi bir üyenin fon'dan çekilmesine karar vermek,

¹⁴ Cem Alpar, M.Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, İstanbul, Evrim Yayın, 1988, s.151.

- Diğer uluslararası kurumlarla işbirliğini sağlayacak düzenlemelerde bulunmak (geçici ya da idari karakterdeki resmi olmayan anlaşmalar dışında),
- Fon'un tasfiyesine karar vermektir.

Guvernörlerin belirli bir atanma süreleri yoktur, üye ülke istediği zaman guvernör vekilini değiştirebilir. Guvernör Kurulu Başkanlığı ataması guvernörlerin kendi aralarından seçtikleri bir guvernör tarafından yapılır. Bu kurul yılda bir kez toplanır.

2.4.2. İcra Direktörleri(Yürütme) Kurulu

IMF'nin günlük işlemlerinin yürütülmesinden sorumlu bir organdır.Yönetim Kurulu'da denilen bu kurul 24 direktörden oluşmaktadır. Direktörlerden 5'i Fon'da en çok kotaya sahip olan (ABD, Japonya, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya) ülkeler tarafından atanır. Çin ve Rusya IMF'ye üye olduktan sonra temsilcilerini doğrudan atamaktadırlar.Suudi Arabistan 1978 yılından itibaren kurula 1 direktör atama hakkı tanınmıştır¹⁵.

Böylelikle toplam üyelerin 8'i tayin yoluyla, geri kalan 16'sı ülke temsilcileri arasında iki yılda bir seçilir.Haftada üç defa toplanan kurulda kararlar oy çokluğuyla alınır ve her üye ülkenin Fon'un sermayesindeki payı kadar oy kullanma hakkı vardır.

2.4.3. IMF Başkanı

IMF Başkanı, Fon Yürütme Kurulu tarafından Guvernörler ve Yürütme Kurulu üyesi olmayan kişiler arasından seçilir. Başkan oturumlarda yürütme kuruluna başkanlık etmekte olup aynı zamanda IMF personelinin yöneticisi konumundadır. Başkan, Fon'u İcra Direktörleri Kurulu kararları doğrultusunda yönetmekle yükümlüdür. İcra Direktörleri Kurulu'nun genel denetimi altında olmak üzere, personelin işe alınıp işten çıkarılması Başkan'ın görevleri arasındadır. Fon'un uluslararası bir kuruluş olduğu göz önüne alınarak, seçilecek olan personelin geniş bir coğrafi alandan oluşmasına çalışılmaktadır. Başkan Guvernörler Kurulu toplantılarına katılabilir. IMF Başkanı, İcra

¹⁵ Doğan Uysal, **IMF Politikaları ve Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2004, s.15.

Kurulu toplantılarına başkanlık eder fakat bu toplantılarda oy hakkı yoktur. IMF Başkanı'nın oy kullanma hakkı oylarda eşitlik olması halinde mümkündür.

Fon personeli, hizmetlerini fona verecekler ve fon dışarısında hiçbir makama bağlı olmayacaklardır. Üye ülkelerin görevin uluslararası mahiyette olduğunu göz önüne alarak, fon personeline baskı yapmaması gerekir. Fon'un merkezi en yüksek kotaya sahip ülkenin başkentinde olacaktır. En yüksek kotaya ABD sahip olduğundan, Fon'un merkezi Washington'dadır.

Fon'a belirli konulardaki çalışmalarında yardımcı olmak üzere kurulan çeşitli komitelerden birisi Ara Kararlar Komitesi'dir (Interim Committee). Normal olarak yılda iki kez toplanan Ara Kararlar Komitesi, Uluslararası Para Sistemi'nin yönetimi ve uygulamanın gözetimi ile ilgilenir. Ayrıca, para sisteminin işleyişindeki aksaklıkları önlemek, gerektiğinde kotaları arttırmak, Fon sözleşmesinde değişiklik yapmak gibi konularda raporlar hazırlar, Yürütme Kurulu'na sunar.

Diğer bir komite olan Kalkınma Komitesi (Development Committee) ise, az gelişmiş ülkelere mali kaynak transferine ilişkin kararlar üzerinde çalışmalar yapar. Kalkınma Komitesi, gelişmekte olan ülkelere reel kaynak transferi ile yaptığı çalışmaları rapor haline getirerek IMF ve Dünya Bankası yönetim kuruluna sunar.

2.5. IMF'nin Mali Kaynakları

IMF kendisine üye olan ülkelere gerektiğinde mali ve teknik yönden yardımcı olmak için kaynak oluşturmak zorundadır. IMF bu kaynakları yine üye ülkelerden sağladığı kotalar ve borçlanmalar şeklinde oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak her üye ülke IMF'ye yapmış olduğu ekonomik katkı kadar Fon'da söz sahibi olabilmektedir.

2.5.1. Kotalar

Kota, üyelik başvurusu sırasında üyelik ödentisi olarak üye ülke tarafından ödenen bir tutardan oluşmaktadır. IMF'ye üye olan her ülke, Fon'da "Özel Çekme Hakları" (SDR) cinsinden kotaya sahip olur. Kotalar üye ülkelerin milli gelirleri, resmi rezervleri, dış ticaret hacimleri gibi değişkenlere bağlı olarak şekillenmektedir ve gerek görüldüğünde her beş yılda bir kotalarda artırma işlemi yapılmaktadır. Üye ülkenin

Fon'a yatıracağı kotanın %25'ini SDR veya genel kabul gören ülke para birimlerinden, geri kalan%75'lik kısmını ise kendi ulusal parası cinsinden yatırmakla yükümlüdür¹⁶.

Kotaların üye ülkeler açısından önemine baktığımızda, ilk olarak üye ülke IMF'deki kota derecesi kadar oy gücüne sahip olmaktadır. İkinci olarak üye ülkenin sahip olduğu kota miktarı aynı zamanda IMF'den yararlanabileceği mali imkanların belirleyicisi olma özelliğini gösterir. Son olarak kotalar üye ülkelere tahsis edilecek olan SDR miktarlarının şekillenmesinde de etkilidir.

2.5.2.Borçlanmalar

IMF'nin ikinci önemli kaynağı borçlanmadır. Bir başka ifade ile ülkeler ve kurumların sıkça başvurduğu borçlanma, IMF açısından da temel bir kaynaktır. Uluslararası Para Fonu, normal kaynaklarını geçici olarak desteklemek amacıyla borçlanma yoluna gitme ihtiyacı duyabilir. Ancak, Fon'un yürürlükteki ilkeleri uyarınca, borç alınan fonlar toplam kotaların % 50-60'ını geçemez. Bu sayede IMF dış piyasalardan borçlanma miktarını elinde bulundurduğu kota miktarı ile sınırlandırmış olmaktadır.

IMF'in ortaya çıkan kaynak ihtiyacını gidermek için yapmış olduğu borçlanma geri ödeme süresi genel itibariyle 5 yıla uzanan vadeler içermekte ve Fon'un ülke ve kurumlardan borçlanması SDR üzerinden yapılmaktadır.

IMF'nin borçlanma kaynakları Genel Ödünç Alma Anlaşması, Yeni Ödünç Alma Anlaşması, diğer borçlanmalar ve Swap Anlaşmalarından oluşur.

2.5.2.1. Genel Ödünç Alma Anlaşması

IMF ile sanayileşmiş başlıca on ülke (onlar grubu) arasında 1962 yılında yapılmış bir anlaşmadır. Bu anlaşmayla amaçlanan, uluslararası para sisteminin işleyişini bozacak herhangi bir gelişme karşısında bu ülkelerin Fon'a kaynak aktarımında bulunmasının sağlanmasıdır. İsviçre 1964 yılında Fon'a üye olmadığı halde anlaşmaya katılmıştır.Bu uygulama, yetersiz uluslararası rezervlerle karşı karşıya olan

¹⁶ International Monetary Fund, **How Does the IMF Determine a Member Country's Quota**, 2005, www.imf.org

lkelerdeki dış cari açıkların giderilmesine yöneliktir. IMF, kısa süreli finansman sağlayarak bu açıkların giderilmesini amaçlar.

2.5.2.2. Yeni dn Alma Anlaşması

Meksika’da 1994 yılında yaşanan finansal kriz, gelecekte yaşanabilecek krizlere karşı daha fazla kaynak oluşturulması gerekliliğini hissettirmiştir. 1995 yılında toplanan G-7Halifax zirvesinde, sanayileşmiş ülkelerin Genel dn Alma düzenlemesi içinde daha fazla kaynak aktarımında bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. 1998 yılında IMF İcra Direktörleri Kurulu, bu yeni girişimi Yeni dn Alma Anlaşması (NAB) şeklinde düzenlemiştir. Bu anlaşma, IMF’nin 26 ye ülkesine uluslararası para sisteminde mevcut olan veya yaşanabilecek aksaklıkları giderme amacına yönelik olarak ek kayakların tahsisi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

2.5.2.3. Diğer Borçlanmalar

Fon, likiditeyi artırmak için çeşitli resmi kuruluşlara kısa ve orta vadeli borçlanmaktadır. Borçlanılan kaynaklar arasında ye ülkelerin Merkez Bankaları ile bazı uluslararası mali kurumlar bulunmaktadır. Örneğin Uluslararası Denkleştirme Bankası (Bank of International Settlements) ve Suudi Arabistan Parasal Ajansı (Suudi Arabian Monetary Agency) Fon’un borçlandığı kurumların başında gelmektedir.

2.5.2.4. Swap Anlaşmaları

Fon’un temel mali kaynakları arasında sayılmayan Swap Anlaşmaları, iki tarafın nakit akışlarını aynı anda belirli bir süre için değiş- tokuş etmelerini ifade etmektedir. Swap Anlaşmaları vasıtasıyla ye lke Merkez Bankaları arasında ikili anlaşmalar imzalanır. Bu sayede anlaşmaya taraf ye ülkeler demeler bilnosu dengesizliklerini kapatmayı amaçlarlar.

2.6. Uluslararası Para Fonu’nun Faaliyetleri

2.6.1. Düzenleyici Faaliyetler

IMF, ye ülkelerin döviz kurlarını ve uluslararası demelerine ilişkin bazı politika ve uygulamaları etkilemekle yetkili kılınmıştır. IMF’ye bu hususta düzenleme yapma yetkisi tanınmıştır. IMF’ye ye ülkeler, kambiyo düzenlemesini seçmekte serbesttirler. Bunlar paralarının değerini herhangi bir dövize, SDR’ye veya bir para

sepetine bağlayabilirler. Fakat altına bağlayamazlar. Üye ülkeler kambiyo değiştirmeleri durumunda, bu durumu Fon'a bildirmeleri gerekmektedir.

Fon, döviz kuru politikalarının yürütülmesinde üye ülkelere birtakım düzenlemeler getirmiştir. İlk düzenlemede, üye ülkeler başka ülkelerin ödemeler dengesi düzenlemelerini önlemek ve diğer ülkelere karşı, karşılaştırmalı üstünlük sağlamak için döviz kurlarını ya da uluslararası para sistemini kullanamazlar. Fon, üye ülkelerin döviz kurlarındaki kısa vadeli altüst edici hareketler sonucu oluşan düzensiz koşullarda, üye ülkeleri kendi döviz piyasalarına müdahale etmeye çağırır. Üçüncü olarak, üyelerin döviz piyasalarına müdahale ederken, parasına müdahale ettikleri ülkede dahil olmak üzere diğer üyelerin çıkarlarını da göz önüne almalarını öngörür

IMF'nin başlıca amaçları, uluslararası sistemin düzenli biçimde işlemesini sağlamak, üye ülkelerin dış ödeme güçlüklerinin çözümüne katkıda bulunmak ve uluslararası mali kriz yönetimi olarak özetlenebilir. Fon'un bu amaçları yerine getirebilmesi için üye ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemesi gerekmektedir. Bunun için her ülkede döviz piyasalarındaki gelişmeleri ve izlenen döviz kuru politikalarını incelemektedir.

IMF bunu kendi inceleme ve araştırmalarıyla elde edebilmesinin yanı sıra, üye ülkelere danışma yoluyla da elde edebilir. Bunlar düzenli, özel ve ek danışmalardır. Düzenli danışma, genellikle yılda bir yapılır ve üye ülkelerin maliye bakanlığı ve merkez bankası temsilcileri ile fon heyeti arasında yapılır. Burada üye ülkenin ekonomik durumu, ortaya çıkan problemler ve ödemeler dengesi güçlükleri tartışılır. Özel danışmalar, IMF'nin dünya ekonomisi ve geleceğine ilişkin dönemsel analiziyle ilgili olarak düzenlenilmektedir. Bu durum Yürütme Kurulu tarafından yılda üç kez yapılmaktadır. Özel danışmanın amacı, dış ekonomi politikasında dünya ekonomisi için büyük önem taşıyan ülkelerin, ekonomik durumuyla ilgili olarak en son bilgileri almaktır. Ek danışma durumuna ise, bir üyenin IMF'nin döviz kurlarına ilişkin ilkelerine uymadığının gözlenmesi veya ilgili ülkelerin kambiyo politikalarında değişiklikler yapılması hallerinde başvurulmaktadır.

2.6.2. Mali Yardım (İmkân) Mekanizması

IMF, elindeki mali kaynakları Fon'un politikalarına uygun olarak talepte bulunan üyelerine tahsis ederek, onların karşılaştıkları ödemeler dengesi açıklarını

finanse eder. Fon'dan borçlanma, bir ülkenin parasının diğer ülke parasıyla değiştirilmesi veya parası karşılığında diğer bir üye ülkenin parasının satın alınması şeklinde olur. Ayrıca üye ülkeler, Fon'dan SDR olarak borçlanabilirler. Bu niteliği ile IMF, normal olarak üyelerinin kısa vadeli dış ödeme açıklarını finanse eder.

IMF'den kaynak kullanımı (purchase) bir çeşit kredi kullanımı değildir. Bu sebeple kredi yerine, imkân veya kolaylık kelimeleri kullanılır. Çünkü imkân kullanımında, üye ülkenin ulusal parasının karşılığında diğer bir ülkenin parasının kullanımına yönelik varlık değişimi söz konusudur. Bunun için, imkân kullanımına, satın alma (purchase) denir. Fon'dan borçlanacak ülkenin, Stand- by veya benzer anlaşmalarla dış açığını gidermek için bu kaynakları kullanacağını ve bir istikrar programı izleyeceğini taahhüt etmesi gerekir. Aksi takdirde Fon, söz konusu ülkeyi, izlediği politikaları yeniden gözden geçirmesi konusunda uyarır ve o ülkenin ekonomisini belirli aralıklarla uzmanları vasıtasıyla denetler. Denetim sonunda anlaşmaların ihlal edildiği anlaşılırsa, Fon imkânlarını durdurur. Üye ülkeler IMF kaynaklarını kullanmak istediklerinde, bu imkân kadar kendi ulusal parasını ve bu miktarı içeren bir taahhünameyi, IMF'ye verir. Fon'da bu taahhüde karşılık üye ülkenin ihtiyaç duyduğu döviz cinsinden gerekli miktarı üye ülkeye tahsis eder. Eğer üye ülke Fon kaynaklarını taksitlendirme çerçevesinde kullanmakta ise, her taksitlendirmeden önce bu taahhüt işlemi yenilenir. Böylece Fon üyesi ülke, ihtiyaç duyduğu döviz kullanmış olur.

2.6.3. IMF Kaynaklarının Kullanımında Koşulluluk

Fon'da koşulluluk ödemeler dengesi problemlerini gidermek isteyen üye ülkelerin fon kaynaklarını kullandıkları zaman bunların takip etmesi gereken politikaları belirlemektedir. IMF'den sağlanan kaynakların üye ülkelere kullanımı belirli koşulların yerine getirilmesine bağlı olmaktadır

Uygulanması planlanan ya da taahhüt edilen bu ekonomik program (Stand-by Anlaşması), üye ülkenin alacağı önlemleri ortaya koyar ve buna niyet mektubu denilir. Fon, üye ülkenin niyet mektubu ile izlemeyi taahhüt ettiği politikaları inceler ve bu doğrultuda söz konusu ülke ile stand-by (destekleme) anlaşması imzalar .IMF, üye

lkelerle yaptığı periyodik danışmalarında da ye ülkenin demeler dengesinde bir sorun olabileceğini önceden görüp ye ülke ile ilişkiye geçebilir

IMF imkânlarından yararlanmak isteyen ye ülkeler bazı şartları yerine getirmek durumundadırlar. Genelde (istisnalar da vardır) bu şartların gerçekleşmesi ile yeler IMF imkânlarından yararlanırlar. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- ye ülkenin uygulayacağı ekonomik programa ilişkin olarak IMF'ye niyet mektubu vermesi,
- ye ülkenin kullanacağı miktar kadar kendi parası cinsinden bir taahhüt senedini (promissorynote) IMF'ye vermesi,
- IMF tarafından ye ülkenin uymak zorunda olacağı performans kriterlerinin belirlenmesi,
- Performans kriterleri ilk kredi dilimine ilişkin stand-by düzenlemelerini kapsamamalı,
- diğerkredi dilimlerine ilişkin düzenlemelerde uygulanmalıdır,
- Kullanılacak imkânın taksitlendirilmesi,
- ye ülkelerin istikrar programları bir yılı aşarsa veya bir yıllık program dönemine rağmen, söz konusu üyeler bütün döneme ilişkin performans kriterlerini önceden oluşturamamışlarsa, program etkin dönemi konusunda ortak bir anlayışa ulaşmada durumun gözden geçirilmesi gerekir,
- Destekleme veya süresi azaltılmış düzenleme yapılması,
- ye lke uygulamasının zaman içinde gözden geçirilmesi,
- İstikrar ve dış denkleşme programlarının bir yılda tamamlanamaması durumunda stand-by düzenlemelerinin süresi üç yıla çıkartılması gibi.

2.6.4. Kur Politikalarını Gözetleme Faaliyeti

Sabit kurlu Bretton Woods sisteminin belirlemiş olduğı IMF'nin görev alanı 1973'te Bretton Woods sisteminin çökmesiyle daha da genişlemiştir.

IMF'in genişleyen görev alanı içinde yer alan sorumluluklarını daha iyi yerine getirebilmesi ve uluslararası para sisteminin aksamadan yürütülmesini sağlamak

amacıyla 1976 yılında Jamaika Anlaşması ile IMF'e üye ülkelerin kur uygulamalarını gözetleme görevi verilmiştir.

2.6.5. Teknik Yardım Faaliyeti

Teknik yardımlar bilgi, beceri ve eğitim hizmetleri sağlama şeklindeki yardımlardır. Bu tür yardımların amacı, özellikle gelişmekte olan ülkelere ve az gelişmiş ülkelere piyasa ekonomisinin gerektirdiği ekonomik ve mali kurumların oluşturulması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. Teknik yardımlar genellikle üye ülkenin talebi üzerine sağlanmaktadır.

2.7. IMF'nin Üye Ülkelere Sağladığı Finansal İmkanlar

IMF'den kaynak kullanımı, üye ülkenin ulusal parasının karşılığında, diğer bir ülkenin parasının kullanılmasına yönelik bir "varlık değişim" işlemi olduğundan, bu kaynak kullanımı 'kredi' yerine 'imkan' veya 'kolaylık' olarak nitelendirilebilir. Bu özelliği ile IMF'den kaynak kullanımı normal borç işlemlerinden oldukça farklıdır .

Üye ülkelerin kaynak kullanımına bakıldığında, başta Latin Amerika ve Asya ülkelerinin Fon'un sağlamış olduğu imkânlarla başvurduğu görülmektedir. IMF'ye başvuran bu ülkelerin ekonomik sorunları bütçe açığı, yüksek enflasyon ve dış açık gibi ortak nedenlere dayandığından Fon'un bu ülkelere sağlamış olduğu mali imkânlar birbirleriyle benzer özellikler taşımaktadır.

Fon'un üye ülkelere sağlamış olduğu imkânlar Normal Mali Haklar, Özel İmkânlar, Azgelişmiş Ülkelere Yönelik İmkânlar ve Geçici İmkanlar olmak üzere dört kısma ayrılır.

2.7.1. Normal Mali Haklar

Normal mali haklar, Kredi Dilimleri ve Destekleme Anlaşmaları, Genişletilmiş ve Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı, Genişletilmiş Kullanım Politikası olmak üzere üç başlık altında düzenlenmektedir.

2.7.1.1. Kredi Dilimleri ve Destekleme Anlaşmaları

Kredi dilimi politikaları, IMF'nin üye ülkelere tahsis etmiş olduğu kotaları %25'erlik dört eşit paya ayırması ve bu payları ödemeler dengesi açıkları bulunan üye ülkelere kullandırması şeklinde oluşan politikalardır. Kredi dilimlerinde ilk %25'lik dilim alt, diğer 3 dilim ise üst kredi dilimleri olarak nitelendirilir. IMF, ilk kredi dilimini kullandırırken üye ülkenin ödemeler dengesini öngörülebilir bir sürede

sağlayabileceğini tahmin ettiğinden daha serbest hareket eder. İlk kredi diliminin geri ödeme süresi 3 ¼ - 5 yıldır.

Yüksek kredi dilimlerinden yapılan borçlanmalardaki krediler normal olarak destekleme düzenlemelerine (stand-by) bağlı olarak verilir ve performans kriterine tabidir. Destekleme düzenlemeleri ödemeler bilançosu açıklarını gidermeye yönelik, uygulama süresi 1- 2 yıl arasında değişen makro ekonomik politikaları içerir. Bu düzenlemeden yararlanabilmesi için ülkenin sıkı bir istikrar programı hazırlayıp uygulamaya koyması gerekir. Üst kredi dilimleri kapsamında kullanılacak miktar, yıllık olarak üye ülkenin kotasının %100'ü ile sınırlıdır. Ancak bu oran IMF Yönetim Kurulu tarafından değiştirilebilmektedir. Stand-by çerçevesinde kullanılan kredi dilimlerinin kullanımı 3¼- 5 yıllık geri ödeme süresine tabidir.

2.7.1.2. Genişletilmiş ve Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı

1970'lerde kısa dönemli ödemeler dengesi ayarlamalarının güçlükleri ile karşılaşmış ve 1974 yılına gelindiğinde uzun dönemli bir düzenleme olarak Genişletilmiş ve Süresi Uzatılmış Fon Kolaylığı (EFF) geliştirilmiştir.

EFF'nin uygulanabileceği ülkeler; üretim ve ticaret hacimlerinde yapısal bozukluklar yaşayan, fiyatlar ile maliyetler arasında önemli farklılıkları olan, ekonomik kalkınmayı engelleyici zayıf ödemeler bilançosu yapısına sahip ülkelerdir. EFF aynı zamanda üye ülkeleri, Yoksulluğu Önleyici ve Kalkınmaya Yardımcı (PRGF) programlara hazırlar veya bu ülke ekonomilerinin sermaye piyasalarına giriş sürecine yardımcı olur.

2.7.1.3. Genişletilmiş Kullanım Politikası

Genişletilmiş Kullanım Politikası (EAP) düzenlemesi, uzun süreli ödemeler dengesi sorunu yaşayan ve kredi dilimleri programı çerçevesinde 3 ile 5 yıldan daha fazla bir sürede geri ödeme yapılabilmesini öngören bir programdır. Fon'un geniş çaplı desteğini gerektiren programlara ek kaynak sağlamak amacıyla geliştirilen bu imkandan üye ülkenin yararlanabilmesi için ciddi dış açık sorunları ile karşı karşıya olması ve denkleştirmeye yönelik olarak önlemler alma çabası içinde olması gerekir.

2.7.2. Özel İmkânlar

Özel imkânlar IMF'ye üye olan ülkelerin ekonomilerinde yaşanabilecek beklenmedik sorunlar karşısında bu sorunları telafi etmeye yönelik olarak kullandırılan kaynaklardan oluşmaktadır.

2.7.2.1. Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı

Telafi edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı (CCFF), 1960 yılında yalnızca telafi edici finansman kolaylığı adı altında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kolaylığın amacı, temel madde ihracatından sağlanan gelirlerin ihracatçı ülkenin dışında gelişen faktörler nedeniyle düşmesi sonucunda üye ülkelerin kısa süreli ihracat yetersizliğinden kaynaklanan ödemeler bilançosu açıklarının finanse edilmesidir.

Olağanüstü finansman kolaylığı telafi edici finansman kolaylığından farklı olarak üye ülkenin bir IMF programı yürütürken kendisi dışında gelişen nedenlerle ihracat malları fiyatlarındaki düşüşler, tahıl ithalatı maliyetindeki artışlar veya faiz oranlarındaki dalgalanmalar gibi sorunları gidermek için kullandırılır. Bu imkandan kullanımın geri ödeme süresi 3 ¼ - 5 yıl arasında veya ödemeler dengesizliği giderildikten hemen sonra yapılır.

2.7.2.2. Tampon Stok Finansman Kolaylığı

Tampon Stok Finansman Kolaylığı (BSFF)'nin amacı ilkel bazı tarım ürünlerinin dünya fiyatlarını istikrarlandırma yönünde, tampon stoklar programının finansmanına yardımcı olmaktır. Böylelikle ilksel malların stoklanması sağlanacak, stok harcamaları finanse edilecek ve fiyat düşüşlerinin önüne geçilerek ekonomisi bu mallara bağımlı olan ülkelerin gelir kaybına uğramaları engellenecektir.

Üye ülke bu imkandan Fon'daki kotasının %35'i kadar kullanabilmektedir. Ayrıca üye ülke kullanmış olduğu bu imkanı yaklaşık olarak 5 yıl içinde geri ödeme yükümlülüğündedir.

2.7.3. Azgelişmiş Ülkelere Yönelik İmkânlar

IMF'nin temel görevlerinden biri de yoksullukla karşı karşıya olan üye ülkelerde yoksulluğun azaltılması ve bu ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yardımcı olmaktır. Bu amaçla IMF, 1970'li yıllardan itibaren az gelişmiş ülkelerin ekonomik

yapılandırılmalarına yönelik olarak çalışmalara başlamıştır. İlk olarak 1970’lerde düşük gelirli üye ülkelerin dışında kalan üye ülkelerin, bağışlarıyla oluşturulmuş Bağış Fonu’nu kurmuş, 1986 yılında Yapısal Uyum Kolaylığı’nı, 1987 yılında Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı’nı geliştirmiştir. 1999 yılında Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı yerini Yoksulluğun Önlenmesi ve Büyüme Kolaylığı’na bırakmıştır.

2.7.3.1. Yapısal Uyum Kolaylığı

Yapısal Uyum Kolaylığı (SAF), sürekli dış ödeme güçlükleri yaşayan en düşük gelirli üye ülkelere, makro ekonomik denkleşme politikaları ve yapısal reformları desteklemek amacıyla uygun koşullarda kredi tahsisinde bulunur. Bu kolaylıktan yararlanabilmek için üye ülkenin IMF ve Dünya Bankası ile işbirliğinde olması gerekir. Üye ülkenin, IMF’ye sunacağı yapısal uyum programı kapsamlı bir makro ekonomik politika önlemleri içermesi ve bunların ülkenin orta vadede (3 yıl) ödemeler dengesi sorunlarını gidermesi amaçlanmalıdır.

Yapısal uyum kolaylığından üye ülkeler kotalarının %50’si oranında kullanabilirler. Bu kullanımın %15’lik kısmı ilk, %20’si ikinci ve %15’i üçüncü yıllarda kullandırılmaktadır. Düşük gelirli üye ülkelere kullandırılan bu kolaylık yıllık %0.5’lik bir faizle kullandırılmaktadır. Kolaylığın kullanımının geri ödeme süresi 5 ½- 10 yıldır.

2.7.3.2. Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı

Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı (ESAF) ve Yapısal Uyum Kolaylığı’nın (SAF) düşük gelirli üye ülkelerin güçlü bir uyum programını desteklemekte yetersiz kalması üzerine bu ülkelerde ödemeler dengesi sorunlarının giderilmesi, güçlü ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla düzenlenmiştir.

IMF’nin, ESAF uygulamasıyla makro ekonomi açısından hedefleri şunlardır¹⁷:

1. Enflasyonun düşük düzeylerde devam etmesinin sağlanması ve kabul edilebilir bir dış ödemeler dengesinin sağlanmasını amaçlayan makro ekonomik politikaların izlenmesi,
2. Kamu sektöründe yönetimin güçlendirilmesi ve piyasalarda şeffaflığın sağlanması,
3. Etkili bir vergi sistemi, gereksiz bütçe harcamalarının azaltılması, bölüşümde yoksul kesimin ön plana tutulması gerekliliği,

¹⁷ Vito Tanzi vd, 1999, Economic Polic Equit, **İnternation Monetary Fund**, Washington D.C., p.26

4. Kısa dönemde yaşanabilecek olumsuzlukların etkisini azaltabilecek, iyi belirlenmiş sosyal güvenlik hedefleri.

ESAF'tan yararlanabilecek düşük gelirli üye ülkelerin taşınması gereken önemli şartlardan biri, Uluslararası Kalkınma Birliği (International Development Association) ve Dünya Bankası'nın (World Bank) yardım kapsamında bulunmasıdır. Bu kapsamda 80 düşük gelirli üye ülke yer almaktadır.

2.7.4. Geçici İmkânlar

IMF, ödemeler dengesini bozucu etki yapabilecek kısa süreli beklenmedik gelişmelerin ortaya çıkması halinde bu sorunların kısa vadede çözümlenmesine yönelik olarak geçici önlemler alabilmektedir. Bu imkanlar kısa süreli durumun bitimine kadar uygulanabilmektedir.

2.7.4.1. Petrol Kolaylığı

Petrol Kolaylığı, ilk olarak 1974 yılında yaşanan petrol şokunda ve 1990 yılında Körfez Savaşı'nın petrol fiyatlarını artırması nedeniyle uygulanmıştır. Petrol fiyat artışlarının giderilmesinden sonra kolaylığın uygulaması sona ermiştir. Petrol Kolaylığı'nın kullanım koşulları Telafi Edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı içinde düzenlenmektedir.

2.7.4.2. Sistem Değişimi Kolaylığı

Sistem Değişimi Kolaylığı, Rusya ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret ve ödeme anlaşmaları yerine, çok taraflı piyasa şartlarına uygun ticari ilişkilere geçişi kolaylaştırmak amacıyla 1994 yılında geliştirilmiştir.

Bu kolaylıktan yararlanabilmenin koşulu üye ülkenin, stand-by, Uzatılmış Düzenleme veya Genişletilmiş Fon Kolaylığı anlaşmalarından birisini yürütüyor olması gerekir. Kolaylığın kullanım miktarı üye ülke kotasının %50'si ile sınırlıdır. Fon'a geri ödeme süresi 4½- 10 yıldır.

2.7.4.3. Ek Rezerv Kolaylığı

1997 yılının sonlarında Asya’da yaşanan finansal krizin ardından geliştirilen Ek Finansman Kolaylığı, ödemeler dengesi güçlükleri yaşayan, sermaye hesaplarında ve dış rezervlerinde kısa dönemli finansmana ihtiyacı olan üye ülkelere yardımcı olunması amacı ile geliştirilmiştir. Daha sonra ki yıllarda potansiyel borç verici durumundaki birçok G-7 ülkesi çok taraflı dengenin istikrarı açısından Ek Rezerv Kolaylığı uygulamalarına belirli limitler getirilmesini istemişlerdir. Bu şekilde uygulamanın etkisinin azaltılması, ekonomik krizlerin diğer ülkelere yayılmasını kolaylaştıracaktır. Örneğin 2002 yılında IMF’in Arjantin ile görüşmelerinin gecikmesi finansal piyasaların Güney Amerika’da ki gelişmelere karşı aşırı duyarlı hale gelmesine neden olmuştur. Üye ülkelerde hızla azalan döviz rezervlerinin desteklenmesini amaçlayan bu kolaylığın kullanabilmesi bu ülkelerin kendi finansal piyasalarında güven artırıcı politikaları uygulamalarına bağlıdır. Ek Rezerv Kolaylığı stand-by veya genişletilmiş düzenlemeler altında hazırlanır.

2.7.4.4. Olağanüstü Kredi Kullanımı

IMF tarafından, sermaye hareketlerindeki artışa bağlı olarak yaşanılabilecek finansal krizlere karşı üye ülkeleri korumak amacı ile geliştirilen Olağanüstü Kredi Kullanımı (CCL) üye ülkelerin ödemeler dengesi yapısını güçlendirici politikalar uygulayarak uluslararası boyutta yaşanabilecek bir finansal kriz karşısında bu ülkelerin güçlerini koruyabilmelerini amaçlamaktadır. Kısa vadeli acil kredi niteliğinde olan bu imkanı kullanmak isteyen üye ülke, IMF tarafından düzenli ve açık olarak denetlenme şartını da kabul etmek zorundadır. Krizlerin salgınlaşmasını, genişlemesini önlemek için IMF, üye ülkelerin ekonomik bünyelerini sağlamlaştırılmalarını ve bunun içinde ilacı hastalıktan önce vererek krizleri önlemeyi hedeflemektedir .

2.7.4.5. Acil Yardım

Acil Yardım (EA), imkanı kullanımı kendi içerisinde iki gruba ayrılır. İlki deprem, su baskını ve tayfun gibi olayları kapsayan doğal afetler durumu, ikincisi sosyal bozulma, sosyal çatışma karşısında alınacak acil yardım uygulamalarıdır.

Doğal afetler için kullanılacak acil yardım programı, üye ülkenin uğradığı zararı kendi finansal gücüyle karşılayamaması, bunun yanı sıra dış rezervlerinde ciddi

azalmalar olması karşısında telafi edici, stand-by veya genişletilmiş düzenlemeler kapsamında kullanılır. Üye ülke yaşayabileceği bir sosyal çatışma halinde ise IMF ile beraberyürütülen ekonomik programı devam ettirmeyebilir. Böyle bir durumda üye ülkenin idari kadrosunun planlama ve politika uygulama konularında yeterli kapasiteye sahip olduğunu göstermek zorundadır.

Acil yardım kullanımı performans kriterleri veya taksitlendirme gibi şartlara bağlanmamıştır. Alınan kredilerin geri ödeme süresi 3-5 yıldır.

2.8. IMF İmkânlarının Kullanım Koşulları

Üye ülkenin IMF imkânlarından yararlandırılması belirli koşullara dayandırılmıştır.

Bunlardan bazıları şunlardır;

1. Üye ülkenin yürüteceği ekonomik programa ilişkin olarak IMF'ye bir niyet mektubu (letter of intend) vermesi,
2. IMF tarafından üye ülkenin uymak zorunda kalacağı performans kriterlerinin belirlenmesi,
3. Kullanılacak imkanın taksitlendirilmesi,
4. Üye ülkenin Fon'dan kullanacağı miktar oranında kendi parası cinsinden bir taahhüt senedini (promissory note) Fon'a vermesi.

2.9. Stand By Düzenlemesi (SBA)

Üye ülkedeki kısa süreli ödemeler dengesi sorunlarının çözümü için öngörülen bir destektir. 1-2 yıl arasında ve genellikle 3 ayda bir taksitler halinde verilerek kullanılır. Her bir taksit serbest bırakılmadan önce düzenlemede öngörülen performans kriterlerinin yerine getirilip getirilmediği incelenir. Geri ödemeler en çok 5 yıl içinde yapılır. SBA'nın maksimum limiti üye ülke kotasının %100'dür. Bununla birlikte olağanüstü hallerde bu limit aşılabilmektedir. Bu desteğin faizi IMF'nin sürekli revise edilen basit faiz oranı ve kullanım miktarının kotanın belli bir yüzdesini aşması halinde bunun üzerine uygulanan ek faizdir¹⁸.

¹⁸ Garay Musayev, **Geçiş Ekonomilerinde Mali Disiplin Sağlanmasında IMF ve Dünya Bankasının Rölü:Azerbaycan Örneği**, Doktora Tezi, , Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s.79.

Stand by düzenlemesi, üye ülkelerin ödemeler dengesi sorununu çözmek amacıyla IMF ile anlaştığı konuları içeren bir düzenlemedir. Bu tam anlamıyla bir anlaşma değildir. Niyet mektubunda taahhüt edilmiş bulunan hususlar, standart bir form olan stand by düzenlemesine (stand by arrangement) geçilerek bu belge ekinde niyet mektubu ile birlikte IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun onayına sunulur. Koşullar yerine getirilmezse IMF'nin tek taraflı olarak imkan kullanımına son verme hakkı bulunmaktadır¹⁹.

Stand By anlaşması çerçevesinde IMF kaynaklarından yararlanmak isteyen üye ülke daha önce de ifade edildiği gibi IMF'ye niyet mektubu vermesi gerekmektedir. Niyet mektubu temel olarak ödemeler dengesi açıklarını düzeltmeye ilişkin politikaları kapsar. Niyet mektubu genellikle arzı artırıp talebi kısma yönelik politikalarla ilgilidir. Üye ülke bu mektup ile genellikle dış ticarete koymuş olduğu engellemeleri kaldırmayı, devalüasyon yapmayı, döviz kuru sisteminde değişiklik yapmayı, döviz kuru ve yabancı sermayeye konan kısıtlamalarını kaldırmayı kamu gelirlerini artırmayı ve harcamalarını kısmayı, sıkı para politikası uygulamayı, özelleştirme yapmayı ve rekabete dayanan özel sektörü güçlendirmeyi, üretimi artırıcı politikalar yapmayı, fiyat kısıtlamalarını kaldırmayı taahhüt eder. Niyet mektubu daha sonra standart bir form olan Stand By formuna aktarılarak IMF yönetim kuruluna sunulmaktadır. Yönetim kurulu onayı gerçekleşirse üye ülkeye verilecek kredi dilimleri taksitlendirilerek bir takvime bağlanır. Bu dilimlerin serbest bırakılması ülkenin her taksit dönemi için uymak zorunda olduğu performans kriterlerini yerine getirmesiyle gerçekleşmektedir²⁰.

Türkiye'nin IMF ile ilişkilere başlaması ile birlikte ilk stand-by anlaşmasını 1 Ocak 1961 tarihinde yaptı. Bu ilk stand-by anlaşması bir yıl sürdü ve 31 Aralık 1961'de sona ermiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin başlaması da IMF ile stand-by düzenlemelerinin başladığı döneme rastlamaktadır. 30 Mart 1962'de IMF ile yeni bir düzenlemeye giden Türkiye'nin bu anlaşması bir yıldan da az sürdü ve 31 Aralık

¹⁹ Selcan Uçgöz, **IMF İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri: Latin Amerika ve Türkiye Uygulamaları Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2005, s.30.

²⁰ **Uluslararası Para Fonu**, <http://www.kaum.ktu.edu.tr/A/imfweb.htm>

1962'de bitti. Türkiye'nin, IMF ile 43 yıl içinde gerçekleştirdiği stand-by anlaşmaları genelde, bitmesi gereken zamandan önce başarılardan sona ermiştir²¹

Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, geçiş döneminin ilk yıllarında ekonomide yaşanan kötü gidişat 1995 yılının başından itibaren iktisat politikalarında köklü önlemlerin alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Aslında Azerbaycan ekonomik krizden çıkma arayışlarında dış yardıma sıcak bakmış ve 18 Eylül 1992 tarihinde IMF'ye üye olmuştur. Ancak IMF'den ilk krediyi 19 Nisan 1995 tarihinde kullanabilmiştir²².

2.10. Esnek Kredi Hattı (FCL)

IMF'nin daha önce kendini ispatlamış, iyi performansa sahip ülkelere tanıdığı kısa vadeli kredi hattı olan esnek kredi hattı, bir stand-by anlaşmasından farklı olarak, 6 ay ya da bir yıllık dönem için nakit sıkışıklığına düşen ülkelere destek olmayı amaçlamaktadır. FCL kredileri herhangi bir gözden geçirme ya da kredi şartı içermiyor. Küresel ekonomik kriz nedeniyle zora düşen, ancak daha önce başarılı bir ekonomik performans gösteren ülkeler böylece uluslararası piyasalardan bulamadıkları nakit ihtiyaçlarını karşılamaktadır. IMF'nin bu imkanından ilk olarak yararlanan ülke Meksika oldu. Meksika, IMF'den 1 yıllık 47 milyar dolar FCL kredisi kullandı²³.

2.11. IMF'nin Ülkelere Etkisi

Bugünkü uluslararası ekonomik düzende, krize giren ülkelerin, dış finansman desteği sağlamak üzere IMF (ve kısmen de Dünya Bankası) dışında başvurabilecekleri önemli bir kaynak bulunduğu söylenemez. Ancak son deneyimler IMF'nin kriz yönetim politikalarının başarısına duyulan kuşkuvarın bir kez daha artmasına neden olmuştur. Hatta bugünkü deneyimler, kriz içindeki ülkelere karşı IMF'nin şart koştuğu politikaların aslında mevcut krizin daha da derinleşmesine neden olabildiğini izlenimini vermektedir. Başka bir deyişle, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların gelenekselleşmiş politikalarına karşın mali krizler işsizlikteki artışlar, üretim düşüşleri,

²¹ IMF'ye 19. stand by, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/16/eko96.html>

²² Sennur Aliyev, **Uluslararası Para Fonu ve Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Azerbaycan ile ilişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s.92.

²³ IMF ile FCL kredisi <http://www.guncelhaber.com/ekonomi/imf-ile-fcl-kredisi-gundeme-geldi-256059.html>

iflâs eden şirketler, ağırlaşan dış borçlar, kısacası yaygınlaşan sefaletle birlikte el ele gitmektedir²⁴.

Bugüne kadar yaşanan ulusal ve uluslararası krizlerde, IMF'nin ülkelere sunduğu ve uygulanmasını istediği politikalar, hep tek boyutlu olarak kalmıştır. Ülkeler arasında mevcut çeşitli farklılıklar dikkate alınmadan, tek tip bir istikrar paketi, hem Türkiye için, hem Latin Amerika ülkeleri için, hem Rusya, hem de Güney ve Doğu Asya ülkeleri için kullanılmaya zorlanmıştır. Bu politikalar, ülkelerde etkinlik sağlayamadığı gibi, ahlaki tehlikeyi de beraberinde getirmiştir. Nitekim 1997'de başlayan Asya krizi sırasında IMF'nin tutumu bardağı taşıran son damla olmuştur. IMF'nin kredi politikası, ülkeleri ve özel kesimi daha fazla risk almaya teşvik etmektedir. Bu da, mali disiplinsizliğe neden olmaktadır. Ahlaki tehlike konusunda, özellikle liberaller IMF'nin iki yolla ahlaki tehlike yarattığını ileri sürmektedirler. Birincisi, hükümetleri uyguladıkları kötü politikaların sonuçlarına katlanmaktan kurtararak, onları hatalarını tekrara teşvik etmiştir. İkincisi ise, ihtiyatsız yatırımcıları da kurtararak, onların umursamazlıklarını ödüllendirmiştir²⁵.

Gelişmekte olan ülkelere krizlerin farklı makroekonomik ortamlarda gerçekleşebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin Meksika ve Tayland gibi ödemeler bilançosundaki cari işlemler açığının sürdürülemez olduğu ülkeler krize girebildiği gibi, bu açıkların nispeten düşük olduğu Endonezya ve Rusya gibi ülkelere de krizler ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan önemli bütçe açığı veren Rusya, Brezilya ve Türkiye gibi ülkeler kadar, bazen bütçe fazlasına sahip Meksika gibi ülkelere de krizler görülebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki mali krizler farklı nedenlere dayanmış olabilir. Ama hemen hepsinde ortaya çıkan bir özellik, kriz öncesinde hızlı bir ekonomik genişleme sürecinin yaşanmakta olmasıdır. Faizlerin ve kârlılık olanaklarının yüksekliği ülkeye yoğun bir kısa süreli sermaye veya portfolyo sermayesinin girmesine neden olmakta, bu da mali varlıkların fiyatlarında spekülâtif şişkinliklere yol açarak dış mali yatırımları daha da özendirici (sürü etkisi) etkide bulunmaktadır.

²⁴ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları , Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye Dönüşüm Ekonomileri**, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(2)2003, 141-156, s.144

²⁵ Doç.Dr.Şevki Özbilen, **Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri**, İİBF Öğretim Görevlisi, s.2.

Diğer yandan ülkeye giren yabancı sermaye, ulusal parayı aşırı değerlendirmekte (over-valuation), bu da sonuçta ihracatı caydırarak, ithalatı genişletmekte ve cari işlemler dengesi üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Bu sürecin devamı ancak yeni dış sermaye girişlerine bağlı olduğundan, aşırı değerlenmiş kur ve yüksek faiz politikaları sonunda ani bir mali krizin patlak vermesine kadar uygulanmakta ve adeta kronik bir nitelik kazanmaktadır.

Doğu ve Güney Asya ülkelerinin mali sistemlerinin dışa kapalılığının giderilmesi gereği, krizin patlak vermesi ile açık bir şekilde ortaya çıkmış ve bu IMF'nin kredi anlaşmalarına da yansımıştır. Kore ise, krizin patlak vermesinden sonra, IMF'ye yaptığı başvuruda, bazı kredi kuruluşlarını kapatma, banka ve bazı Kore şirket gruplarının sermayelerine yönelik yabancı katılımcılara izin verme sözü vermiştir. Büyük Kore holdingleri, konsolide hesaplarını yayımlamak, uluslararası planda denetim kabineleri ile çalışmak ve muhasebe sistemlerini şeffaflaştırmak zorunda kalmışlardır.

BÖLÜM 3: BANKACILIK SİSTEMİ

3.1. Banka ve Bankacılık

Bankacılık, ortaçağda Vatikana bağlı kiliselerin kutsal topraklara yapılan seyahatlerde hacı adaylarının kıymetli eşyalarını korumak amacı ile zamanın ihtiyaçları gereğince doğmuş kuruluşlardır. Bankacılığın başlangıcı konusunda çeşitli görüşler vardır. Bunlardan biri insanların uzak yerlere seyahate giderlerken para ve değerli madenlerini güvenli olduğu düşüncesiyle kilise papazına emanet etmeleriyle başladığıdır. Bu şekilde biriken paralardan zaman zaman ihtiyaç sahiplerine papazlar tarafından ödünç verilmesi suretiyle geliştiği rivayet edilir. Uzak bir şehre ticari iş için giden bir tacirin gittiği yerde kendini tanıtabilmek için kendi şehrindeki tanınmış, önemli, güvenilir bir kişiden mektup alması da bankacılık hizmetlerinden "teminat mektubu"nun ortaya çıkışının başlangıcı olduğu söylenir.

İstanbul'da ilk banka 1845 yılında , İstanbul Bankası adıyla kurulmuş ve birçok Batılı kurum gibi gün geçtikçe yaygınlaşmıştır.

3.1.1. Bankanın Tanımı

Banka, mevduat kabul eden, amacı bu mevduatı en verimli şekilde çeşitli kredi işlemlerinde kullanmak olan kuruluştur. Günümüzde bankalar o kadar çeşitli konularda faaliyet göstermektedir ki, bugünkü niteliklerini tam olarak kapsayan bir tanım vermek çok zordur.

Bankalar mevduat toplar, kredi verir, para ve kredi politikalarının uygulanmasına destek verir, aracılık yapar, sanayi kuruluşlarına destek olur, iştirak eder, kiralık kasalarda kişilerin menkul kıymetlerini korur, borsa faaliyetlerine fiilen katılır, ülkenin kalkınmasını destekler, yönlendirir, gerçek kişilerin hayatlarının kolaylaştıracak kredi kartı, otomatik ödeme vb. birçok ürün sunar. Bu hizmetleri ve yönleri ile bankanın tanımlanmasında “para üzerinden ticaret yapan işletmeler”, “sermayeyi az faizli alıp, çok faizli işleten işletmeler” gibi basit tanımlarla yetinilemez.

3.1.2. Bankacılığın Tarihçesi

Dünyanın her yerinde ekonomik yaşamın en yaygın ve vazgeçilmez kuruluşlarından biri olan bankaların tarihsel kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Tarihte

ilk bankacılık hizmetlerinin eski Sümer ve Babil’e kadar uzandığı sanılmaktadır. Sümerlerde İ.Ö. 3500 yılında kurulan maket, bilinen ilk banka denilebilecek kuruluştur. Maket’in rahipleri ilk borç verenlerdi. Burada çiftçilere harman zamanı geri ödenmek üzere önceleri aynı kredi, daha sonraları ise parasal kredi verildiği yapılan kazılarda bulunan belgelerde anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılarda tespit edilen en eski banka yapısı Mezopotamya’da bulunan Uruk kenti yakınlarındaki “ Kızıl Tapınak”dır (İ.Ö. 3400-3200).

Babil İmparatorluğu zamanında da önemi artan bankacılığı düzenleyen kuralların ilk kez Hammurabi kanunları arasında yer aldığını görüyoruz. Hammurabi kanunlarında ödünç işlerinin nasıl yönetileceği, borcun vadesinde nasıl tahsil olunacağı, tahsil edilecek faizin oranı gibi konular yer almaktaydı.

Bankacılığın tarihsel gelişimi, para kavramındaki gelişmeyle paralellik gösterir. Paranın fonksiyonları arttıkça, bankacılık gelişme göstererek günümüzdeki modern bankacılık aşamasına ulaşmıştır.

Paranın ekonomik yaşama girişiyle, para fazlası olan taraflarla para eksikliği olan tarafları bir araya getiren kişiler ortaya çıkmış ve zaman içinde doğrudan para ticareti yapan kurumlara yani bankalara dönüşmüşlerdir.

1300- 1400’lü yıllarda İtalya’da Medici ailesi bankacılık alanında önemli gelişmeler sağlamıştır. Modern anlamda bankacılık etkinliği gösteren ilk banka 1609 yılında kurulan Amsterdam Bankası olmuş, o günden bu yana bankacılık gelişen tekniği ve giderek yaygınlaşan işlevleriyle dünya ekonomisinin en önemli parçalarından biri haline gelmiştir.

Banka terimi, bankerlerin ticaret yaparken kullandıkları masalara verilen İtalyanca “ banko” kelimesinden gelmektedir.

3.1.3. Bankaların Sınıflandırılması

Bankalar birçok kritere göre sınıflandırılabilir.

3.1.3.1. Sermayelerine Göre Bankalar

Bankaları sermayenin çoğunluğunun devlete veya özel sektöre ait oluşuna göre kamu veya özel sektör olarak ikiye ayırabiliriz.

Kamu Bankaları: Sermaye paylarının çoğunluk hisseleri doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde olan bankalardır. Örneğin T.C. Ziraat Bankası gibi.

Özel Bankalar: Sermaye paylarındaki çoğunluk hisseleri doğrudan ya da dolaylı olarak, özel girişimcilerin elinde olan bankalardır. Örneğin HSBC gibi.

3.1.3.2. Sermaye Kökenlerine Göre Bankalar

Bankaları sermayenin ulusal ya da yabancı kökenli oluşuna göre yerli ya da yabancı sermayeli bankalar olarak ikiye ayırabiliriz.

Yerli Sermayeye Sahip Bankalar: Sermayesinin çoğunluk hisseleri Türk girişimcilere ait olan bankalardır. Örneğin Türkiye İş Bankası gibi.

Yabancı Sermayeli Bankalar: Çoğunluk sermayesi yabancılara ait olan bankalar bu kategoriye girer. Örneğin Citibank gibi.

3.1.3.3. Faaliyetlerine Göre Bankalar

Çalışma alanlarına göre bankaları Merkez Bankaları, Ticari Bankalar, Yatırım Bankaları, Kalkınma Bankaları ve Katılım Bankaları olmak üzere beş başlıkta inceleyebiliriz.

Merkez Bankaları: Banknot ihraç etmek, devletin veznedarlığını yapmak, devletin mali ve iktisadi konularda danışmanlığını yapmak, ticari bankaların para rezervlerini muhafaza etmek, ülkenin uluslar arası mali araçlarının muhafızlığını yapmak, bankaların takas, tasfiye, virman görevlerini yapmak, kredileri düzenlemek ve denetlemek vb. görev ve yetkilerle donatılmış bankalardır.

Ticari Bankalar: Mevduat kabul eden, ticaret ve üretimin finansmanı alanında toptan ve perakende bankacılık faaliyetlerinde bulunan bankalardır. Örneğin Akbank, Garanti Bankası gibi.

Yatırım Bankaları: Tahvili ihraç ederek veya yurtiçi-yurtdışı finansal kurumlardan sağladıkları kredileri sanayi şirketlerinin uzun vadeli yatırımlarının finansmanında kullanan, muhtelif konularda sanayi işletmelerine danışmanlık hizmeti veren bankalardır. Örneğin Nurol Yatırım Bankası, Aktifbank gibi.

Kalkınma Bankaları: Kalkınmada öncelikli yöre ve sektörlerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan bankalardır. Örneğin İller Bankası gibi.

Katılım Bankaları: Faizsiz bankacılık uygulamasını benimsemiş ticari bankalara benzer (faizsiz olama kaydıyla) hizmetler veren finans kurumlarıdır. Örneğin Türkiye Finans Katılım Bankası gibi.

3.2. Para Politikaları, Maliye Politikaları ve Ekonomik Hedefler Açısından Bankaların Rolü.

Merkez bankalarının para piyasalarında aldığı tavır bankacılık kesimini çok yakından ilgilendirir. Bankalar para piyasasında arz ve talep etkisiyle oluşabilecek fiyat oynaklıklarını hesaba katarak risk idaresi yapmak zorundadırlar. Aynı zamanda, bankalar, fiyat istikrarının sağlanması ya da devam ettirilmesi yönünde merkez bankalarının alabileceği tavırları da hesaba katmak zorundadırlar. Bazen, merkez bankalarının alabilecekleri tavır piyasalar açısından bir "sürpriz" niteliğinde olabilir. Bankalar bu "sürpriz" olgusuna hazır olmak durumundadırlar. Sürprizlere karşı sermaye ayırmak durumundadırlar. Para politikasının yalnızca fiyat istikrarına odaklanmasını garanti altına almak için para politikası ile bankacılık sektörünün denetlenip düzenlenmesinin birbirinden tamamen ayrılması genel kabul görmüş bir yaklaşımdır²⁶.

Bir parasal sisteme ilk kez “1935 Bankacılık Kanunu” FED’e verilen zorunlu karşılık bulundurma uygulamasının iki gerekçesi vardır. Birincisi, zorunlu karşılıklarının para politikası aracı olarak kullanılmasıdır. Zorunlu karşılıklardaki azalma para arzının artmasına, faiz oranlarının düşmesine ve bankaların verdikleri kredilerinin yükselmesine yol açacaktır. İkincisi, bankaların mudilerine ve kamuoyuna karşı güvenilirliğini sağlamaktır. Zorunlu karşılıklardaki bir azalma, bankaların merkez bankasına yatırmak zorunda olduğu kaynak miktarını düşürecektir. Bankalar, aşırı

²⁶ Erkan Mumcu, **Bankacılıkta Ekonomi Politikası Etkisi**, 17 Kasım 2006, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5453816&yazarid=7>

rezervlerinde kullanımıyla mevcut mevduatlar ile daha fazla kredi verilebilir, fona sahip olacaktır. Kredi verilebilir fon artışı ile faiz oranlarında düşüş ve verilen kredilerde artış gerçekleşecektir. Böylece, ekonomide hem üretici hem tüketici teşvik edilmiş olacaktır. Düşen faiz ve artan krediler büyümeyi olumlu etkileyecektir. Zorunlu karşılıklardaki artışın bankaların kredi arzını azaltması sonucu yükselen faiz oranları yatırımları ve büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Zorunlu karşılıklardaki artış, bankacılık kesimi risklerini üç şekilde yükseltir. Birincisi, yeni mevduatlar bulmaksızın yeni borç verme olanağı kısıtlanan bankacılık kesiminin para yaratma yeteneği azalır. İkincisi, merkez bankasında tutulan faiz kazancı olmayan zorunlu karşılıklardan dolayı bankaların kârlılıkları düşer. Üçüncüsü, zorunlu karşılık artışı bankacılık kesiminin likitidesini azaltır ve kısa vadeli fonların maliyetinde artışlara neden olur. Zorunlu karşılıklar; bankalara, mevduat sahiplerine veya kredi alanlara yüklenen bir vergi olarak da algılanmaktadır. Merkez bankasına yatırılan zorunlu karşılıklar için (çoğu ülkede) faiz ödemesinde bulunulmaması bankaların merkez bankasına karşılıksız kredi veriyor şeklinde yorumlanmaktadır. Zorunlu karşılık oranı artışının bankaların kredi verme kapasitesini düşürmesi nedeniyle bu kurumların para piyasasındaki aracılık hizmetleri aksayacaktır. Aracılık hizmetlerinin azalmasının bankaların kârlılığını olumsuz etkileyeceği kabul edilmektedir. Zorunlu karşılıkların bankaların kredi verme hacminde ve kârlılığında azalmaya yol açması zorunlu karşılık vergisine bankaların katlandığı şeklinde yorumlanabilir²⁷

Maliye politikası araçlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin tam olarak ortaya konulabilmesi için devlet bütçesinin hem gelir hem de gider tarafının dikkate alınması gerektiği, örneğin devlet harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerinin söz konusu harcamaların düzey veya bileşiminin yanında nasıl finanse edildiğine bağlı olarak da değişebileceği ileri sürülmektedir. Devlet bütçesinin hem gelir hem de gider tarafının göz önünde bulundurulması gerektiği yaklaşımı teorik olarak cazip görünmekle birlikte literatürde haklı sayılabilecek gerekçelerle yoğun olarak bütçenin sadece bir tarafı üzerine odaklanılmaktadır.

²⁷ Salih Barışık, Hasan Çetintaş, **Para Politikası Araçlarının Etkinliği Perspektifinde Türkiye’de Zorunlu Karşılıkların GSYİH ve Yatırımlar Üzerinde Etkileri:1987-2004 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz**, Akdeniz İ.İ.B.F(16)2008, 116-138, s.117-118.

Vergiler aracılığı ile kaynakların bir kısmının kamuya aktarılması, diğer her şey sabitken, zorunlu olarak özel kesimde kullanılabilecek kaynakların azalmasına ve yeniden dağıtılmasına neden olacaktır. Aslında vergiler aracılığıyla gelirlerinin veya servetlerinin bir kısmı alınan insanların buna bir şekilde tepki verebilecekleri açıktır.

Değişik vergilerin ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilerde bulunabilecekleri değerlendirilmektedir. Bu nedenle vergilerin düzeyi kadar yapısının da ekonomik büyüme açısından önemli olabileceği söylenebilir. Vergiler dolaylı ve dolaysız veya saptırıcı-bozucu olan ve olmayan şeklinde sınıflandırılabilir.

Devletin faktör gelirleri (faiz, ücret, kar, rant) ve servet üzerinden aldığı vergiler dolaysız vergiler olarak tanımlanmaktadır. Dolaysız vergilerin başlıca örnekleri arasında gelir ve servet vergileri ile kurumlar vergisi sayılabilir. Gelirler veya kârlar üzerine konulan bir vergi kişilerin elde ettikleri net gelirin düşmesi anlamına gelmektedir.

Benzer şekilde vergiler kişilerin yatırımdan elde edecekleri net kârı düşürmek suretiyle yatırımların dolayısıyla büyümenin azalmasına neden olabilir. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise vergilerin sadece fiziksel sermaye yatırımlarını değil beşeri sermaye yatırımlarını da etkileyebilmesidir. Bu şekilde vergiler büyüme oranları üzerinde daha güçlü bir şekilde etkili olabilir.

Dolaysız vergilerin kaynak dağılımı üzerindeki etkileri dikkate alınarak, belli alanlara kaynak transferi sağlanmak isteniyorsa çeşitli vergi istisnaları veya indirimleri-iadeleri uygulanabilir. Bu şekilde, vergi istisnasının ya da indiriminin-iadesinin uygulandığı alan çekici kılınarak ekonomik kaynakların bu alana transferleri sağlanabilir. Örneğin araştırma geliştirme faaliyetlerine vergi istisnası getirilmesi bu faaliyetler için ayrılan kaynakların artmasına neden olarak uzun dönemde büyüme oranını yükseltebilir.

Dolaylı vergiler mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelirlerin harcanmasına ilişkin işlemleri vergilendiren dolaylı vergiler tüketicilerin ödedikleri fiyatla üreticilerin aldıkları fiyat arasında bir farklılık oluşmasına neden olur. Mal ve hizmetlerin göreceli fiyatlarında değişikliğe neden

olan dolaylı vergiler nedeniyle fiyatların ekonomideki yol gösterici rolü bozulabilmekte ve kaynakların dağılımında etkinsizlik oluşabilmektedir

Vergilerin düz, artan veya azalan oranlı olmasının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilerde bulunabilmesi mümkündür. Ekonomik birimler karar verirken kazanacakları ilave gelirin ne kadarının vergiden sonra kendilerine kalacağını dikkate alacaklarından artan oranlı vergilerin ekonomik büyümeyi daha olumsuz etkileyebileceği kabul edilmektedir.

Günümüzde önemli boyutlara ulaşmış devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bazı önemli sayılabilecek etkilerde bulunması kuşkusuz olanaklıdır. Devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenirken bu harcamaların düzeyi kadar bileşimi de çok önemli olabilir. Örneğin iki ülkede toplam devlet harcamalarının GSYİH'ye oranının aynı olmasına karşın bileşiminin farklı olması ekonomik büyümeyi farklı şekilde etkileyebilir.

Devlet harcamaları ekonomik veya fonksiyonel olarak sınıflandırılabilir gibi üretken-verimli ve üretken olmayan-verimsiz olarak da sınıflandırılabilir. Devlet harcamaları ekonomik olarak sermaye ve cari harcamalar, fonksiyonel olarak genel kamu hizmetleri, savunma hizmetleri, eğitim hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri, ekonomik işler ve hizmetler, çevre koruma hizmetleri, sağlık hizmetleri ve diğer hizmetlerle ilgili harcamalar olmak üzere sınıflandırılabilir.

Devletin zorunlu fonksiyonlarıyla ilgili harcamalarının büyümeyi arttırabileceği kabul edilmektedir. Söz konusu fonksiyonların neler olduğu tartışmaya açık olsa da mülkiyet haklarının korunması, adalet hizmetlerinin yerine getirilmesi ve temel altyapının sağlanmasına yönelik devlet harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerde bulunacağı konusunda genel bir uzlaşa bulunmaktadır. Devletin temel fonksiyonları arasında görülmeyen mal ve hizmetler için yaptığı harcamaların büyüme üzerindeki etkisi ise yoğun olarak tartışılmaktadır.

Kamu yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyebilir. Özellikle özel yatırımları tamamlayıcı nitelikteki kamu yatırım harcamalarının büyüme üzerinde olumlu etkilerde bulunabileceği genel olarak kabul edilmektedir.

Bütçe açık veya fazlalarının ekonomik büyüme üzerinde bazı etkilerde bulunması beklenebilir. Diğer her şey sabitken bütçe açıklarında bir artış, özel tasarruflardaki bir artış tarafından dengelenmedikçe, ulusal tasarrufların ve yatırımların dolayısıyla ulusal gelirin düşmesi anlamına gelebilir. Özel tasarrufların söz konusu açıkları tam olarak dengeleyecek biçimde artmasını beklemek, en azından, tartışmalı bir yaklaşımdır. Bütçe açıkları faiz oranları kanalıyla da büyüme üzerinde bazı etkilerde bulunabilir.

Genel olarak devletler topladıkları gelirlerden daha fazla harcama yaptıklarından bütçe açıklarının finanse edilmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Aşırı bütçe açıklarının makroekonomik istikrarsızlıklar yaratarak büyümeyi olumsuz yönde etkileyebileceği ileri sürülebilir. Ayrıca aşırı bütçe açıkları bazı makro sorunların göstergesi olarak da düşünülebilir. Aşırı bütçe açıkları bireylerin gelecekle ilgili beklentilerini etkileyerek olumsuz bazı gelişmelerin yaşanmasına da neden olabilir.

Devlet, hizmetlerinin finansmanını sağlamak amacıyla ihtiyaç duyduğu geliri vergi, harç ve ürettiği mal ve hizmetlerin satışından elde ettiği gelirlerle karşılayamadığı durumlarda, kamunun gelir ve gider dengesi bozulduğu , için bütçe açıkları ortaya çıkmaktadır. Bu açıkların kapatılabilmesi için, devlet açıktan finansman yolları dediğimiz emisyon ve borçlanmaya başvurabilir. Bunlar arasındaki tercih esas olarak ekonomik ve siyasi koşullara göre belirlenir. Emisyon ekonomik koşullara göre aşırı ölçüde başvurulduğunda enflasyon gibi olumsuz bir sonuç ortaya çıkardığından devletlerin sık sık merkez bankası kaynaklarına başvurması tavsiye edilmez. Borçlanma ise, devletin bütçe açıklarını kapatmak amacıyla başvurduğu geçici bir gelir türüdür. Borçlanma, ülke dışındaki kaynaklardan sağlanabileceği gibi (dış borçlanma), ülke içindeki kaynaklardan da sağlanabilir (iç borçlanma).

Devlet, iç borçlanma araçları çıkartarak iç borçlanmaya gitmektedir. Bunlar arasında, hazine bonoları, devlet tahvilleri, hazine kefaletini gerektiren bono ve tahviller ve müteahhit bonolar kağıda bağlı iç borç araçları olup, kısa vadeli avanslar ve bütçe emanetleri kağıda bağlı olmayan iç borç araçlarıdır. Ayrıca bu araçlar, süresi beş yıla kadar olan ve para piyasasından karşılanan dalgalı borçları oluşturmaktadırlar.Konsolide

borçlar ise süresi genellikle beş yıldan daha fazla olan ve sermaye piyasasından sağlanan iç borçlanma aracıdır.

Konsolide borçlar, bütçenin finansmanından ziyade; vadesi geldiği halde ödenmeyen ve yeni bir itfa planı ile tahkim kapsamına alınan borçları, bütçe kaynaklarını aşan büyük bayındırlık işleri için borçlanılan tutarı, dış borç ödemelerinden kaynaklanan kur farklarını ifade etmektedir. O halde konsolide borç araçları arasında; kur farklarından doğan borçlar, tahkim borçları, özel amaçlı tahviller ve tasarruf bonoları sayılabilir.

Borçlanmak amacıyla seçilen kaynakların yaratacağı ekonomik etkiler farklı olduğundan, ülkenin ekonomik koşullarına göre borçlanma kaynağının seçilmesi önemli bir konudur. Bu etkiler, hem borçlanılan dönemde üretim faktörlerinin tahsisi hem de faiz ve borç ödemelerinin yapıldığı dönemlerde gelir dağılımı ve ekonomik faaliyetlere etkisi bakımından önem taşımaktadır. Devletin iç borç alabileceği kaynaklar; merkez bankası, sosyal güvenlik kuruluşları ve ekonomik kuruluşlar, ticari bankalar ve sigorta şirketleri ile özel kişi ve kuruluşlardır.

İç borçlanmada Merkez Bankasının ayrı bir yeri ve önemi vardır. Hazinesin Merkez Bankasından borçlanması iki şekilde olur; doğrudan borçlanma, dolaylı borçlanma şeklinde. Doğrudan borçlanma, Hazine'nin Merkez Bankasından doğrudan doğruya nakit borçlanmasıdır. Buna parasal avans ya da Hazine avansı denilmektedir. Dolaylı borçlanma ise Hazine'nin borçlanmak için çıkarttığı iç borç senetlerinin Merkez Bankası tarafından açık piyasa işlemleriyle satın alınmasıdır.

Merkez Bankasından alınan borçlar ekonomide para arzını arttırıp genişletici etkiler yaratabilir. Toplam arz talep dengesini toplam talep lehinde değiştirebilir. Bu durumda Merkez Bankası kaynaklarına başvurulurken, sadece devletin paraya olan ihtiyacına göre değil, para politikası hedeflerine göre de hareket edilmelidir. Bunun için Merkez Bankasının özerk bir yapıda olması gerekmektedir.

Bankalar, özel finans kurumları, sigorta şirketleri ve bankaların kurmuş oldukları emekli vakıfları da devletin borçlanması açısından bir kaynak oluşturmaktadır.

Devlet bankalardan borçlanarak elde ettiği fonları, harcamalarında kullanmaktadır. Bu harcamalar bireylerin eline gelir olarak geçtiğinden, bu gelirler yeniden mevduat olarak bankalara geri dönmekte ve banka mevduatı artmaktadır. Bu döngü, kaydi para (banka parası) yaratarak; para ve kredi hacmini şişirip ekonomide enflasyonist baskı yaratmaktadır.

Devletin çıkardığı iç borçlanma senetlerinin en büyük alıcısı bankalardır. Çünkü hükümetçe izlenen ekonomik politikalar, yasalarla getirilen zorunluluklar, iç borç senetleri faiz gelirlerindeki vergisel avantajlar, bankaların kârlarını maksimize etme isteği gibi nedenlerle, bankalar fonlarının büyük bir bölümünü devlet iç borçlanma senetlerine yatırmaktadırlar. Sigorta şirketleri de devlet borçlanmasını desteklemek açısından bankalardan farklı değildir.

İç borçlanma yoluyla, ekonomik dalgalanmalarla (enflasyon ve deflasyon) mücadele edilebilmektedir. İç borçlanma kullanılmayan fonların üretime katılmasını sağladığı ölçüde kalkınmayı hızlandırmakta ve ekonomik istikrarı sağlamaktadır. Durgunluk içinde bulunan bir ekonomide devlet borçlanarak yeni fonlar elde edip kamu yatırımlarını arttırarak ekonomiye bir canlılık kazandırabilir ya da borçlanmasını azaltarak piyasadaki ödünç verilebilir fonları özel kesime yönlendirerek durgunluk ile mücadele edilebilir. Öte yandan, enflasyonist baskılar ile mücadelede borçlanma para politikasına yardımcı bir araç olarak gündeme gelebilir.

Dış borçlanma kaynakları bakımından ikiye ayrılabilir. Bunlar, yabancı devletler veya uluslararası kuruluşlardan sağlanan dış borçlar ile uluslararası para veya sermaye piyasalarından (dış piyasalar) sağlanan dış borçlardır. Dış borçlanma, ülkeye dışarıdan bir kaynak girişi sağladığı için ekonomide olumlu bir hava yaratır. Buna karşılık, söz konusu borcun anapara ve faizlerinin ödenmesi sırasında ise olumsuz bir etki meydana gelir. Bu yüzden dış borçlanmanın verimli alanlarda kullanılması çok önemlidir. Ayrıca, ülkenin uluslararası kuruluşlardan ve dış piyasalardan borçlanması büyük ölçüde ülkenin kredi değerliliği ile ilgilidir. Bu yüzden derecelendirme kuruluşları tarafından saptanan risk düzeyi sınırlayıcı bir faktör olabilmektedir.

Dış borcu, iki ekonomik gerekçeyle almak doğrudur. Birisi eğer ülkede döviz darboğazı varsa ve bu nedenle üretimde aksama oluyorsa, bu darboğazı aşmak için dış

borç alınması bir çözümdür. Diğerisi ise içeride yatırım - tasarruf açığı varsa bu açığı kapatmak için ve yeni yatırımlarda kullanmak üzere dış borçlanma ve teknoloji ithali ekonomide istihdamı ve verimliliği artırır. Bazı hallerde devlet büyük altyapı, büyük kamu projelerini finanse etmek için de dış borç alabilir. Bu takdirde yatırımın devreye girmesiyle verimlilik artar, büyüme hızlanır. Her durumda dış borçların ödenmesi sırasında yurt dışına kaynak çıkışı olacaktır. Bu nedenle de büyüme olumsuz etkilenecektir. Eğer toplam borç mürettebatının (anapara-faiz ve borç ödemede yapılan tüm giderler toplamı) GSMH'ya oranı, büyüme oranını geçerse, bu artan gelirden daha fazla kaynağı dışarıya transfer ediyoruz demektir. Yani dış borç mürettebatının GSMH oranı, büyüme oranından daha büyükse bu durum ülkede fakirleşme yaratacaktır²⁸.

Bütçe açığına yönelik çeşitli finansman yöntemlerinin avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bu noktada önemli olan, seçilecek finansman yöntemlerinin bilinçli olarak kullanılmasıdır. Günümüzde, ülkelerin kamu açıklarını finanse etmek amacıyla borçlanmaları yadırganmamakta, ancak devletin hangi amaçla borçlanmaya başvurduğu ve bu borcu geri ödeme kapasitesinin var olup olmadığı önem taşımaktadır.

Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanında kısa vadeli avans kullanımının söz konusu olduğu dönem analiz edildiğinde para arzının arttığı ve dolayısıyla enflasyonun bir yükseliş trendi içinde olduğu tespit edilmiştir. 1997 yılı sonrası dönemde ise enflasyonun düşmekte olduğu görülmektedir. Bu durum, bu dönemde iç borçlanmaların, borç servisi ile ortaya çıkan parasal genişleme etkisini ortadan kaldırmasına ve para ikamesine bağlanabilir. Bu ise, bireylerin iç borçlanma sürecinde elde ettikleri gelirleri tasarruf ettikleri anlamına gelmektedir. Hangi finansman metodu uygulanırsa uygulansın, bütçe açıklarının parasal büyüme üzerindeki etkisi temelde mali otoritelerin tutumuna bağlıdır. Mali otoriteler bütçe açığındaki artışlara, para arzındaki genişlemeye izin vererek veya vermeyerek uyum sağlama yoluna gidebilirler. Kamu borç yönetiminin temel hedefi, kamu borçlanma gereğinin karşılanmasını ve ortaya çıkan yükümlülüklerin orta ve uzun vadede en düşük maliyetle karşılanabilmesini sağlamaktır. Orta ve uzun vadeli riskleri dikkate almaksızın kısa dönem maliyetlere odaklanmak tehlikeli bir stratejidir. Maliyetsiz gibi görünen işlemler Hazine'nin ve

²⁸ Prof.Dr.Esfender Korkmaz, **Borçlar Geleceğimizi de Tüketiyor**, Tercüman Gazetesi, 1 Mayıs 2008, <http://www.esfenderkorkmaz.com/borclargelecegimizidetuketiyor.htm>

dolayısıyla hükümetin uzun dönemde borç ödeme gücüne yönelik büyük riskler doğurabilir.

Fiyat istikrarını sağlamaya yönelik bağımsız bir para politikası uygulaması, maliye politikasının sürdürülemez olduğu durumlarda oldukça güçleşmektedir. Bir dezenflasyon programı, döviz kuru ve/veya parasal büyüklükler gibi nominal çapalar kullanmak yerine açıkların kalıcı olarak kesileceğine dair bir taahhütte bulunmalıdır. Bu da bizi, ana hedefi fiyat istikrarını sağlamak olan bağımsız bir merkez bankasının düşük bir enflasyona sahip olmak için yeterli olduğu sonucuna götürür. Nitekim, kısa vadeli avans uygulamasının sona erdirildiği 1997 yılından sonraki dönemde ve özellikle mali disiplinin sağlanmasına büyük önem verildiği 2000’li yıllarda enflasyon bir düşüş trendine girmiştir. Analiz sonuçlarında da, kısa vadeli avans uygulamasına sıkça başvurulmuş 1989-1997 döneminde iç borç stoku ile para arzı arasında pozitif ve yüksek dereceli bir ilişki bulunmuş, buna karşılık uygulamanın sona erdirildiği 1997 yılı sonrası dönemde bu ilişkinin zayıfladığı ortaya konulmuştur.

Enflasyon; bir ekonomide, belirli bir süre içinde, fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesi olayıdır. Şu halde enflasyon, mal ve hizmetlerin piyasa koşullarından kaynaklanan nispi fiyatların değişmesi değil, ekonomide genel fiyat düzeyinin devamlı artma eğilimini ifade etmektedir. Enflasyonun tanımlanmasında süreklilik önemli olduğundan, geçici bir nedene bağlı olarak, genel fiyat düzeyinin sıçrama şeklindeki bir seferlik yer değiştirmesi enflasyon tanımı kapsamına dahil değildir. Ancak başlangıçta bir seferlik sıçrayan genel fiyat düzeyinin, para politikası ile desteklenmesi ve beklentilerin de yükseliş yönüne çevrilmesi sonucunda genel fiyat düzeyinin devamlı yükseliyor görüntüsü kazanması halinde enflasyon olgusu ile karşı karşıya olduğumuz sonucuna ulaşır.

İster talep ister arz cephesinden tetiklenerek ortaya çıksın, enflasyon olgusunun oluşabilmesi, piyasada satın alma gücü ile desteklenmesi koşuluna bağlıdır. Piyasada satın alma gücünü yükseltebilen irade, ekonomide para tabanını genişletme gücünü elinde tutan devlete aittir. Devletin , kamu açıklarının finansman yöntemi olarak Merkez Bankası yoluyla para tabanını genişletme politikası izlemesi enflasyona yol açar. Ancak devlet para emisyonunu arttırmasa dahi, özel kesimde paranın dolanım hızı arttırılarak,

para tabanı değişmeden(aynı miktar para ile) çok daha fazla satın alma gücü yaratılmış olabilir.

Yüksek oranlı enflasyon dönemlerinde bankacılık sektörü, son derece ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Enflasyon dönemlerinde bankaların nominal olarak artmış görülen kârları, reel olarak azalmakta ve öz kaynaklarının reel büyüklüğü düşmektedir. Enflasyonist koşullar, bankaların kaynak maliyetlerini ve işletme giderlerini artırmakta, yükselen kaynak maliyetlerinin etkisiyle artan kredi faizleri, özellikle düşük riskli plasman olanaklarını daraltmaktadır.

Enflasyonun en önemli nedenleri arasında sayılan kamu açıkları ya da bankalardan borçlanılarak kapatılmaya çalışılmaktadır. Halktan borçlanma bankalara kaynak akışını azaltmakta, bankalardan borçlanma ise, bankaların kaynak kullanımını sınırlandırmaktadır. Bu durumda devlet kaynak kullanımında bankacılık sistemine rakip olmaktadır.

Yüksek enflasyon dönemlerinde bankacılık sektörünü etkileyen diğer önemli bir sorun ise problemlili kredilerin artmasıdır. Özellikle artan faiz yükü, banka alacaklarının tahsilini sınırlandırıcı bir etki yaratmaktadır. Vadesinde ödenmeyen alacaklar banka kaynaklarının akışkanlığını azalttığı gibi kaynak maliyetinin artması sonucunu da vermektedir. Dolayısıyla enflasyonun aşağı çekilmesi ile hem banka kredileri donmuş karakterinden kurtulacak, hem de tahsili gecikmiş alacakların kaynak maliyetine yansıyan yükü azalmış olacaktır

Yüksek enflasyon oranları bankaların kaynak maliyetlerini ve işletme giderlerini artırmaktadır. Yüksek kaynak maliyetlerinin etkisiyle artan kredi faizleri, özellikle düşük riskli plasman olanaklarını daraltmıştır. Kritik ekonomik koşulların ileriye görmeyi zorlaştırması ve uzun vadedeki belirsizlikler, bankaları yatırıma yönelik plasman yapma güçlüğü ile karşı karşıya bırakmıştır.

Yüksek enflasyondan düşük enflasyon dönemine girildiğinde faiz oranlarının düşmesi, bankacılık sektöründe kendini hissettirir. Yüksek enflasyonun ortadan kalkmasıyla oluşan rekabet ortamına paralel olarak faizler düşer ve kar marjları azalır. Bu değişime uyum sağlayamayan bankalar sektör dışına itilir. Çünkü karlılığın düşmesi

ile birlikte bankalar daha fazla kâr elde etmek için daha ciddi düzeylerde risk almak zorunda kalırlar. Böyle bir durum da mali yapısı güçlü olmayan bir bankayı yok etmektedir²⁹.

Ziraat Bankası Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü uzmanlarınca gerçekleştirilen çalışmaya göre, düşük enflasyon ortamına sağlıklı bir uyumun gerçekleşebilmesi, finansal sistemin bu sürece hazırlıklı girmesine ve gereken önlemleri bir an önce almasına bağlı. Düşük enflasyona geçişin sektöre en önemli etkisi, kolay para kazanma yolu olan iç borçlanma senetlerinin cazibesinin ortadan kalkması ve kaynakların başka alanlara yöneltilmesi zorunluluğu olacak. Çalışmaya göre, bu ortamda krediler tekrar önem kazanırken, bu dönemde mali yapısı zayıf bankaların faaliyetlerini sürdürmelerinin mümkün olmayacağı da dikkate alınmalıdır³⁰.

Teoriye göre fiyat istikrarına sahip olan ülkelerde merkez bankalarının faiz politikası ile enflasyon arasındaki ilişki şöyledir: Merkez bankası yönetimi sorumlu olduğu ekonomiyi çok yakından izler. Araştırmalar aracılığı ile fiyat değişimlerini önceden kestirmeye çalışır. Bu kestirimde nesnel araştırmalar kadar merkez bankası yöneticilerinin hissiyatları ve öznel algılamaları da önemlidir. Enflasyon baskısı hissedildiğinde, fiyatlar yükselişe geçmeden önce gecelik faiz artırılarak uzun vadeli faizlerin artması sağlanmaya çalışılır.

Faiz, üretim faktörleri arasında yer alan sermayenin geliri, diğer bir ifadeyle sermayeyi kiralamanın, kullanmanın bedeli ya da tasarrufların ödünç verilmesi karşılığında talep edilen veya alınan bedel olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir tanıma göre ise faiz, ödünç alınan bir para karşılığında, vadesine göre borç verene ödenen paraya denir³¹.

Faiz oranları yatırım ve tasarruf kararlarının alınmasında etkili olan en önemli faktörlerden biridir. Bu nedenle ekonomide en yakından gözlenen değişkenler arasındadır. Hareketleri haber medyası tarafından neredeyse günlük olarak açıklanır. Çünkü günlük yaşantımızı doğrudan etkiler ve ekonominin sağlığı için önemli sonuçlar

²⁹ Bilgi Afşar, **Bankacılık Sistemi Krizleri ve Piyasaya Olan Etkileri**, 2006, <http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=748&ano=63>

³⁰ **Düşük Enflasyonun Bankacılığa Etkisi**, 2000, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/13590.asp>

³¹ Ersin Açıkgoz, **Uluslararası Sermaye Hareketleri Faiz İlişkisi Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.33.

yaratır. Harcama veya tasarruf, gayrimenkul alımı, fonların menkul kıymetlere ya da mevduat hesabına yatırılması gibi kişisel kararları etkiler. Faiz oranları aynı zamanda işletmelerin ve bireylerin ekonomik kararları üzerinde etkilidir. Örneğin fonların fabrika için yeni ekipmanlara yatırılması veya banka hesabında değerlendirilmesi gibi.

Ekonomide doğal faiz oranı ve parasal faiz oranı olmak üzere iki tür faiz oranı söz konusudur. Doğal faiz oranı sermaye arzı ile sermaye talebi arasındaki eşitliği sağlayan faiz oranıdır ve reel sektör (yatırım-tasarruf eşitliği) ile ilgilidir. Parasal faiz oranı ise, finansal piyasalarda belirlenen faiz oranıdır. Başka bir deyişle, parasal faiz oranı ödünç piyasasında geçerli olan faiz oranıdır.

Fon talebi faiz oranı ile ters ilişkilidir. Eğer gelirler ve diğer ekonomik faktörler değişmezse, faiz oranlarının artmasıyla projeler daha az kârlı olmaya başlayacağından fon talep edenler azalacak, tüketim ve nakit tutmanın maliyeti artmaya başlayacaktır. Diğer ekonomik faktörlerin sabit kalması şartıyla fon arzı, faiz oranı seviyesiyle pozitif ilişkilidir. Faiz oranlarının artması durumunda firmalar ve bireyler daha çok tasarruf etme ve daha çok ödünç verme ve bankalar da daha çok borç verme olanaklarını genişletme eğilimi içerisinde olacaklardır.

Bankalar kredilerden aldıkları faizler yoluyla para kazanırlar. Dolayısıyla kredi faizleri ne kadar yüksek olursa, banka da o kadar fazla para kazanır diye düşünebiliriz. Fakat işin aslı böyle değildir. Kredi faiz oranları arttıkça, kredi almak isteyen müşterilerin sayısı azalacak, yani kredi talebi düşecek ve toplamda kredi faizlerinden elde edilecek gelir de azalacaktır.

Bankaların mevduata verilecek faiz oranlarını da rekabet koşulları belirlemektedir. Bir banka mevduatlara mümkün olduğunca düşük faiz vermek isteyecektir. Ne var ki verilen faiz oranı düşük tutulursa bu kez müşteriler başka yerlere gideceklerdir.

Enflasyon oranı ile faiz oranları arasındaki sıkı bir ilişki vardır. Enflasyonla ilgili beklentiler arttıkça, yatırımcıların riski artacağından, fonların kredi verenler açısından riski de artar. Bu nedenle enflasyonist ortamda, özellikle yabancı kaynaklardan sağlanan fonların maliyetinde de artış olmaktadır. Fon maliyetlerindeki artış, sermaye yapısında borca ağırlık veren işletmeler için ciddi sorunlar yaratır. Başka bir deyişle, bu işletmelerin mamul satış fiyatlarında finansman giderlerinin payının artması, rekabet

şanslarını ve karlılıklarını azaltır. Bundan dolayı enflasyonla ilgili beklentiler, işletmelerin sermaye bileşimleri ile ilgili politikalarını etkiler.

BÖLÜM 4: AZERBAYCAN VE TÜRKİYE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Bütçe Sistemi ve Maliye Politikaları Açısından Azerbaycan ve Türkiye

Azerbaycan bütçe sistemi ülkenin Anayasasına göre yapılmıştır. Ülkede, Aralık 1992’de “Bütçe Sistemi Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Bu yasaya göre Azerbaycan bütçe sistemi, Azerbaycan Cumhuriyeti devlet bütçesinden, Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti özerk bütçesinden ve yerel bütçelerden oluşmaktadır. Ülkenin kamu maliyesi, kamu bütçesi, bütçe dışı fonlar, kamu borçları ve kamu işletmeleri bütçelerinden oluşmaktadır.

Azerbaycan’da kamu maliyesi içinde kamu bütçesinin önemli yeri vardır. Bütçelerin tümü serbest olup belirli görev ve fonksiyonları yerine getirirler. Kamu bütçesi ülkenin genelinde sosyo-ekonomik harcamaları karşılamakla birlikte, yerel bütçelere de belirli mali yardımlarda bulunmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kamu bütçesi Nahçıvan’la ilgili olan önemli sosyo-ekonomik faaliyetlerin giderleri karşılamakta, yerel bütçeler ise yerel yönetim faaliyetlerinin mali bünyesini oluşturmaktadır.

Kamu gelirleri vergilerdir. Vergiler, özel kesimde tüketim ve yatırım harcamalarını kısararak, kaynakların kamu kesimine aktarılmasına neden olur. Vergilerin özel kesimde kısıtıldığı harcamaların türü ile bu vergilerle finanse edilerek kamu harcamalarının türünün çakışması, ekonomide herhangi bir darboğazın oluşmasını engeller. Buna karşın, vergilerin özel kesimde kısıtıldığı harcama türü ile devletin bu geliri yönelttiği harcama türünün farklı olması durumunda ekonomide istikrar sağlanıncaya kadar bazı alanlarda atıl kaynaklar diğer bazı alanlarda ise darboğazın oluşmasına neden olabilir.

Azerbaycan’da kamu bütçesi gelirleri esasen gelir vergisi, KDV, gümrük vergileri, toprak vergisi ve aksizlerden (sigara, içki ve madenlerden alınan vergiler) oluşturmaktadır.

Kamu gelirleri içinde gelir vergisinin önemli yeri vardır. 1999 yılında toplam kamu gelirleri içinde gelir vergisinin payı % 11 iken bu rakam 2001 yılında %14, 1’e yükselmiş, 2004 yılında %18, 2008 yılında ise %28.7 olmuştur. Azerbaycan’da son

yıllarda vergi politikasında yapılan değişikler sonucu bütçe gelirleri artmaya başlamıştır. Bu değişmeler, işletme ve kuruluşlardan gelir vergisi matrahının %35'den %32'ye indirilmesi, bazı gereksiz ve ekonomik dinamizme engel olan vergi ve harçların kaldırılması yoluyla olmuştur.

Bu ve buna benzer uygulamalar sonucu 2002 yılı bütçe gelirleri 2.525 milyar manat olmuştur. Bu planlanmış gelirlerden % 60 daha fazladır. Bu vergilerin 2.096 milyar manatlık kısmı (%83) Devlet Vergi Müfettişliğinin, 429 milyar manatlık kısmı(%17) ise Devlet Gümrük Komitesinin payına düşmektedir. Yabancı yatırımcıların bütçeye ödedikleri vergi miktarı ise 2002 yılına göre 2, 6 kat artarak 2003 yılında 241 milyar manat, özel sektörden alınan vergilerin miktarı ise 490 milyar manat olmuştur.

Azerbaycan'da kamu gelirleri içinde dolaylı vergilerin de önemli yeri vardır. Bu vergi türünün önemlisi KDV'dir. Katma Değer Vergisi bir harcama vergisidir. Yani malların ve hizmetlerin fiyatlarına eklenerek alınan vergilerdendir. Azerbaycan'da KDV'nin yıllara göre toplam kamu gelirleri içindeki payı, 1999 yılında %26.6 , 2004 yılında %17, 4 , 2006 yılında %24, 1 , 2008 yılında ise %29.7 olmuştur.

Azerbaycan'da kamu gelirleri içinde diğer önemli bir gelir türü gümrük vergisidir. Gümrük vergisi yıllar itibariyle artış göstererek 2004 yılında toplam gelirler içinde %15, 1 iken 2008 yılında ise %26 ya yükselmiştir.

Azerbaycan'da emlak vergisi, emlak değerin %1'i ile % 0.5, toprak vergisi ise toprağın cinsi, kalitesi ve sulama durumuna göre vergilendirilmektedir. Bunun yanında kamu gelir kaynaklarında birisi de aksizlerdir. Ülkede satılan petrol ürünlerinden %6, 31 ile %47, 44 arasında, tütün ürünlerinden ise %7, 5 ile % 25 arasında vergi alınmaktadır.

Kamu harcamaları, kamu faaliyetlerinin bir ifadesidir. Dolayısıyla harcamaların nisbi büyüklüğü, kamu faaliyetlerinin yaygınlığı ve boyutlarını da göstermektedir.

Azerbaycan'da bütçe giderlerinin başlıca kalemleri:sosyal güvenlik, savunma ve bütçeden fonlanan devlet kuruluşlarıdır. 2005 yılında bütçe giderlerinin % 14.6'sı sosyal güvenliğe, % 12, 6'sı milli savunmaya, %21, 2'si eğitime, % 14, 9'u ekonomiye ve geri kalan kısmı ise devlet bütçesinden fonlanan kuruluşlarına harcanmıştır.

Azerbaycan’da yıllar itibariyle kamu harcamalarında bir artış gözlenmektedir. Bunun en önemli nedeni ülkenin içinde bulunduğu savaş ve sosyal güvenlik maliyetlerinin gittikçe artmasıdır.

Yeterli kaynak bulunamaması nedeni ile ortaya çıkan bütçe açığı, fiktif bir kavram niteliğinde görülmektedir. Azerbaycan’da yıllar itibariyle kamu gelirlerindeki artışlar, kamu harcamalarındaki artışları karşılamayınca bütçe açıkları da ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan için 1999 yılı temel alındığında, GSYİH içinde kamu gelirlerinin payı 2004 yılında % 15, 2008 yılında ise % 18, 9 azalmıştır. Kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı ise aynı yıl baz alındığında 1999 yılında % 9 , 2004’de ise %11, 1 azalmıştır. 2005 yılı verilerine göre kamu bütçesi açığının GSMH’ya oranı % 1’dir. Bütçe açığının temel nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz: Ülkenin içinde bulunduğu savaş dolayısıyla milli savunma harcamalarının artması, özelleştirmenin hızlı bir şekilde gerçekleştirilememesi, vergi yükünün ağırlığı sebebi ile vergilerin toplanamaması, bürokratik engeller ve rüşvet mekanizmasının yaygın olması, milli paranın değer kaybı ve enflasyon v.b. gibi sebepler sayılabilir.

Türkiye Cumhuriyetinin ilk bütçesi ise 1924 yılı bütçesidir. Türkiye’de çağdaş bütçe hakkı, mali sistemimizin yakın zamana kadar temelini teşkil eden 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunun 1927 yılında kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu kanunla devletin her türlü malvarlığı, gelir ve giderlerinin idaresi ve muhasebesi düzenlenmiştir. Bu dönemde klasik bütçeleme sisteminin uygulanmasına devam edilmiş ancak harcamaların sınıflandırılmasında bir yenilik yapılmıştır. 1950 yılına kadar bütçe harcamaları yalnız organik temele göre basit bir sıralamaya tabi tutulurken, bu tarihten itibaren cari harcamalar- yatırım harcamaları şeklinde ikili bir tasnif uygulanmaya başlanmış olup ilk kez ekonomik sınıflandırma yapılmıştır. 1961 Anayasası ile bütçelemeye ilişkin yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu anayasayla, yasaların Anayasa’ya uygunluklarının Anayasa Mahkemesi tarafından yargısal denetime tabi tutulması ile diğer kanunların yanı sıra vergi, gider ve bütçe kanunlarına da yargı denetimi yolu açılmıştır. 1961 Anayasası ile bütçenin iktidar grubu üyelerinin çoğunlukta olduğu daha uzman kişilerden oluşan komisyonda şekillenmesi, genel

kurulda da genel olarak buna uyulması istenmiştir. 1973 yılında Türk bütçe sisteminde “program bütçe sistemi”ne geçilmiştir. Yeni sistem ile idari yapıda fonksiyonel bir değişiklik yapılmadan, bütçe kod yapısı fonksiyonel sınıflandırma yapısına uygun olarak değiştirilmiştir. Program bütçe sistemi ile sınıflandırma; program, alt program, ödenek türü, faaliyet-proje ve harcama kalemi şeklinde yapılmıştır. Ancak bu sistem yeterli altyapının olmaması ve düzenli olarak gözden geçirilip geliştirilememesi nedenleriyle tam olarak uygulanamamış ve birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de program bütçeden beklenen sonuçlar elde edilememiştir. 1980 sonrası dönemde ekonomide görülen liberalleşme akımı bütçe sistemine de yansımıştır. Bu dönemde normal kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması, uluslararası ekonomik ve mali ilişkilerin artması nedenleriyle 1995 yılında “Kamu Mali Yönetimi Projesi” kapsamında ulusal ve uluslararası karşılaştırmalara imkan verecek, ölçme ve analiz yapmaya elverişli bir bütçe kod yapısının oluşturulması konusunda çalışmalara başlanmıştır. Bu kapsamda IMF uzmanlarının da yardımlarıyla GFS (Devlet Mali İstatistikleri) ve AB’de uygulanan ESA’95 (Avrupa Muhasebe Sistemi) kod yapısına uyumlu bir bütçe kod yapısı olan analitik bütçe sınıflandırması ilk defa 2004 yılında konsolide bütçe kapsamındaki idarelerin bütçelerinde uygulamaya konulmuştur. Mahalli idareler, sosyal güvenlik kurumları, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile özel bütçeli idareler ise 2006 yılından itibaren bu sınıflandırma sistemine göre bütçelerini hazırlamaya başlamıştır³².

Genel ve katma bütçelerin toplanmasından oluşan bütçeye konsolide bütçe adı verilmektedir. Bu toplama işlemi yapılırken çifte saymayı önlemek için, genel bütçeden, katma bütçeli idarelere yapılan hazine yardımları düşülmektedir.

Türkiye’de bütçeden söz edildiği zaman anlaşılan genel olarak konsolide bütçedir. Kamu iktisadi teşebbüsleri, özerk bütçeli kuruluşlar olarak konsolide bütçe içinde yer almazlar. Bunların bütçe ile ilişkisi finansman açıklarının bütçeden karşılanması, finansman fazlalarının ise bütçeye gelir yazılması gibi dışsal bir ilişki

³² **Türkiye’de Bütçeleme**, 01.01.2009,
<http://www.bumko.gov.tr/PEB/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAf66AA849816B2EF154646CE6A020F3C>

şeklindedir. Özel bütçeli kuruluşlar olarak da adlandırılan yerel yönetimlerde Türkiye uygulamasında konsolide bütçeye dahil edilmezler.

Türk Konsolide Bütçesinin başlıca gelirleri: vergi gelirleri(gelir ve kurumlar vergileri gibi dolaysız vergiler ile KDV ve gümrük gibi dolaylı vergiler), vergi dışı normal gelirler(kamuya ait taşınmazların satış ve kira gelirleri, Kit kârlarından aktarılanlar gibi gelirler), özel gelirler ve fonlar (hibeler, fonlardan bütçeye aktarılan katkılar, özelleştirme gelirinden bütçeye aktarılan tutarlar v.b.gibi).

Türk Konsolide Bütçesinin başlıca giderleri: cari giderler, personel giderleri, diğer cari giderleri, yatırım giderleri ve transferler (faiz giderleri, subvansiyonlar v.b. gibi.).

Türkiye’de bütçe tahminleri yukarıda özetle sunulan gelir ve gider kalemlerinin geçmiş yıllarda izlediği trendler dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu tahminler yapılırken ilgili kamu idarelerinden alınan tahminler Maliye Bakanlığı’nca yeniden şekillendirilmekte ve bütçeye son şeklinin verilmesi büyük ölçüde bir siyasal pazarlık mekanizması ile tamamlanmaktadır.

Türkiye’de bütçenin yapılmasıyla ilgili faaliyetlerde bütçeye dahil bulunan bütün idareler görev almakla birlikte, bütçenin tümü üzerindeki görevler esas itibariyle Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yürütülmektedir. Hazine, transfer bütçesinin en büyük bölümlerini oluşturan borç faizleri, kamu iktisadi teşebbüslerine yapılacak ödemeler ve çeşitli subvansiyonlar, Devlet Planlama Teşkilatı da yatırım giderlerine ilişkin bölümleri doğrudan hazırlamakta, bütçenin gelir tahminleri dahil , geri kalan bütün bölümlerinin nihai olarak hazırlanmasından Maliye Bakanlığı sorumlu bulunmaktadır. Bu üç kurum yetkilileri bir araya gelerek bütçe büyüklüklerinin hükümete sunulmadan önce son şeklini almasını sağlamaktadırlar.

4.2. Bankacılık Sistemi ve Para Politikaları Açısından Azerbaycan ve Türkiye

Azerbaycan’ın serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde attığı en önemli adımlardan biri de finans sektörünün oluşturulması için gerekli hukuki altyapının yapılmasıdır. Bağımsızlığın kazanıldığı ilk yıllardan itibaren finans sisteminin temelini

oluşturan bankacılık sisteminin kurulması konusunda da gerekli kanunlar kabul edilmiş ve günümüze kadar bu sistemin ihtiyacı şeklinde değişiklikler yapılmıştır. Ülkede Merkez Bankası (Milli Bank), devlete ait bankalar, özel yerel bankalar ve yabancı sermayeli bankalar faaliyet göstermektedir.

Azerbaycan’da bağımsız bankacılık sisteminin esasları “Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Ekonomik Bağımsızlığı hakkında” 25 Mayıs 1991 tarihli Anayasa Kanunu’nun “Banka sistemi ve para tedavülü” adlı 14.cü maddesi ile atılmıştır. Kanunda Merkez Bankası kredi, para tedavülü, döviz kurları ve hesaplamalar yapması hususunda devlet siyasetini yürüten, genel banka sisteminin faaliyetini denetleyen en yüksek emisyon kurumu olarak ilan edilmiş ve ticari bankaların da bağımsız faaliyetleri kabullenilmiştir³³.

Azerbaycan’da piyasa ekonomisi prensipleri doğrultusunda rekabetçi ve modern bir bankacılık sisteminin yasal çerçevesinin oluşturulması için 7 Ağustos 1992 tarihinde iki önemli kanun Cumhurbaskanı Ebülfez ELÇİBEY tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bunlar, “Merkez Bankası Hakkında Kanun” ile “Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkındaki Kanun”lardır. Bu kanunlara ek olarak Azerbaycan Milli Meclisi tarafından bir yetki kanunu da onaylamıştır. Bu yetki kanunuyla Merkez Bankası’nın acilen bazı dönemlerinde raporlar yapıp Milli Meclise sunması öngörülmüştür³⁴.

10 ve 14 Haziran 1996’da ise Cumhurbaskanı Haydar ALİYEV tarafından yeni “Merkez Bankası Hakkında Kanun” ile “Bankalar ve Bankacılık Faaliyetleri Hakkındaki Kanun” onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Eski kanunlarla aralarında çok fark olmamasına karşın yeni kanunlarda bazı önemli sayılabilecek değişiklikler yapılmıştır:

- Merkez Bankasının direkt olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı’na bağlanması,
- Merkez Bankasına herhangi bir müdahale söz konusu olurken bunun acilen cumhurbaşkanına bildirilmesi,
- Yönetim Kurulu üyeleri sayıları 9’dan 7’ye indirilmesi,
- Merkez Bankası sermayesinin minimum 15 milyar Manat olması,
- Bankalardan , kanunda“ banka ” değil “ kredi kurumu”olarak söz edilmesi,

³³ **Azerbaycan Respublikasının Milli Bankı 1992-2002**, “Müsteqillik Qazanılması erefesinde ölkenin bank sistemi, SSRİ Dövlət Bankının Azerbaycan Respublika Kontorunun Azerbaycan Respublikası Milli Bankına çevrilmesi”, Bakı, Azerbaycan Respublikasının Milli Bankı Yayınları, 2002, s.11

³⁴ Azerbaycan Merkez Bankası Verileri, 2007, www.nba.az

- Yabancı bankaların toplam sermayesinin, bankaların toplam sermayesinin %30'nu aşmaması,
- Banka mevduatlarının sigortası ile ilgili maddelerin çıkarılması.

Merkez Bankası hakkında çıkarılan bu kanun 1997, 1998, 2001, 2002 ve 2004 yıllarında bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Nihayet “Azerbaycan Cumhuriyetinin Merkez Bankası” hakkındaki kanun en son ve yeni haliyle 10 aralık 2004’de Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır. “Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Bankalar Hakkında Kanun” ise en son şekli ile 16 Ocak 2004 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır³⁵.

Azerbaycan’da bankacılık sistemi iki aşamalıdır. Bir tarafta Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Banka), diğer tarafta ticari ve kredi bankalarıdır. Merkez Bankası, hem kredi bankalarının üstlendiği görevi yürütmekte, hem de özel bankaların ve kredi kuruluşlarının denetimini yapmaktadır. Merkez Bankasının dışında iki devlet bankası vardır:Azerbaycan Beynelhalk Bankası-ABB- (%51.1’I devletin) ve Birleşmiş Ünlversal Bankası (%100’ü devletin). Bunların dışında 42 özel banka ülkede faaliyet göstermektedir.

Azerbaycan Beynelhalk Bankası (ABB), pazarın yaklaşık %70’ini elinde tutmaktadır. Ülkenin bütün mevduatının %50’si bu bankada toplanmaktadır. Merkez Bankası Başkanı, bu durumun Antitekel Kanununa aykırı olduğunu söylemektedir. IMF’nin Azerbaycan Hükümetinden ısrarla talep ettiği konulardan biriside ABB’nın devlete ait olan hisselerinin özelleştirilmesidir. ABB ilk yurtdışı şubesini 2002 yılında Moskova’da, ikinci yurtdışı şubesini ise 2003 yılında Londra’da açmıştır³⁶.

Bankaların minimum kuruluş sermayesinin artırılması sonucunda bankaların sayı 1997 yılında 136’dan 2000 yılının Haziranında 72’ye kadar azalmıştır. 1 Ocak 2000 tarihinden minimum kuruluş sermayesinin hacmi mevcut bankalar için 2 milyon ABD Dolar ve yeni açılan bankalar için 5 milyon ABD Dolar hacminde belirlenmiştir³⁷.Yeni kanunla 1 Ocak 2000 tarihinde bankaların %59.7 talep edilen minimum kuruluş

³⁵ Aras, **Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları**, s.123

³⁶ Yıllık Ekonomik Rapor – 2002; Azerbaycan, www.dtm.gov.tr

³⁷ Osman Nuri Aras; Azerbaycan Bankacılık Sektörünün Ekonomi Gelisimdeki Rolü
<http://sazeri.iblog.com/post/208326/269074>

sermayeden az sermayeye malik olmuşturlar.Bundan dolayı 2006 Aralık ayına bankaların sayı 44'e kadar azalmıştır.1 Ocak 2005 tarihinden 1 Ocak 2007 tarihine kadar Merkez Bankası nizamname fonunu 5 milyon belirlemesine rağmen ülkede faaliyet gösteren 42 özel bankadan yalnız 17'sinin kuruluş sermayesi bu tutarın üstündedir.

Bütün sektörlerde olduğu gibi bankacılık sisteminde de özel sektörlerin müstesna rolü vardır. Özel sektördeki rekabet sonucu olarak hem kalite, hem de müşteri hoşnutluğu ön plana çıkmıştır. Bu bakımdan Azerbaycan bankacılık sisteminde özel bankacılık sektörün rolüne önemli olmuştur.

Azerbaycan'da tüm bankaların, aynı zamanda yabancı bankaların kurulması için Merkez Bankası'nın izni gereklidir. Bu iznin verilmesi için bazı şartlar istenmektedir³⁸;

- Yabancı sermaye ile banka kurulmak isteniyorsa, yabancı katılımcılardan birisi banka sahibi olmalıdır.
- Yabancı bankaların ve yabancı banka şubelerinin müdür veya yardımcılarında en az biri Azerbaycan vatandaşı olmalıdır.

Bankalar Azerbaycan Merkez Bankası'nın izniyle kurulup, faaliyet gösterebilirler. Merkez Bankası aynı zamanda sistemim kontrolü ve gözetimi ile sorumludur ve Parlamento'ya para döviz kuru politikaları ile ilgili yıllık raporlar sunmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Merkez Bankası tam olarak devlet mülkiyetindedir. Merkez Bankası kendi faaliyetinde hiç bir kâr amacı gütmeyiz, tüm vergilerden muaf tutulmuştur, fakat giderlerini kendi gelirinden ödemektedir. Merkez Bankası uluslararası finans ve kredi kurumları, yabancı devletlerin merkezi bankaları ile karşılıklı ilişkilerde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temsil ve uluslararası finans kredi teşkilatlarının faaliyetlerinde iştirak etmektedir.

Azerbaycan Merkez Bankası ; para politikalarının tanzimi, kredi hacminin ve bankacılık sisteminin denetimi ve en önemlisi milli para olan Manat'ın değerinin korunması ve istikrarı gibi fonksiyonları görmektedir. Bununla beraber milli parayı

³⁸ Azerbaycan Bankacılık Hakkında Kanunu, Madde 9, 4 Mart 2005, s.12-19

tedavüle sürmek, devletin mali idareciliğini yapmak, altın ve döviz rezervlerini muhafaza etmek gibi görevleri vardır. Merkez Bankası nakit para emisyonunu ve devler bütçesinin kasa icrasını gerçekleştirmekte ve devletin maliye müşaviri görevini yürütmektedir.

Merkez Bankası kendi fonksiyonunu düzenlemek için kâr hesabında rezervler ve fonlar yaratmaktadır. Rezervler ve fonlar belirledikten sonra merkez bankasının kârı devlet bütçesine yatırılmaktadır.

Azerbaycan Merkez Bankası bankalar arası senetli-senetsiz hesaplaşmaları düzenler, bankaların işinin düzenlenmesi için gerekli kapasite belgelerini kabul eder, bankalarda muhasebe esaslarını belirler. Diğer yönden de Merkez Bankası Azerbaycan devletinin iktisadi müşaviri sayılır, devlete gerekli ekonomi ve finansal öneriler verir ve devlet bütçesinin tüm varlıklarının kasa uygulayıcısıdır³⁹.

Azerbaycan Merkez Bankası ülkedeki kamu kuruluşlarının nakit ihtiyaçları karşılanmakta ve bu kamu kuruluşlarının ve devlet bankalarının ihtiyaçlarına göre kredi sağlanmaktadır. Bunun dışında Merkez Bankası Azerbaycan Milli Meclisinin belirlediği sınırlar çerçevesinde Maliye Bakanlığına da kredi açabilmektedir. Azerbaycan Merkez Bankası, kamu kuruluşlarının dövizle olan paralarının kasası görevini de yapmaktadır.

Azerbaycan'da bankalar kanunu, bankaların birbiri ile anlaşarak faiz konusunda herhangi bir tekel oluşturmalarını yasaklamakta ve rekabeti teşvik etmektedir. Bankalar mevduat ile kredi faizlerini kendileri belirleyebilmektedir. Dolayısıyla Merkez Bankası direkt olarak faiz oranlarını belirleyememektedir. Ancak Merkez Bankası ticari bankalara verdiği kredilere uyguladığı faiz oranlarını değiştirmekle faizleri kontrol etmektedir.

Azerbaycan'da kur tamamen Merkez Bankasının kontrolündedir. Gerçek kişiler büfelerinde serbestçe döviz alabilir veya satabilirler. Bankalar ise döviz işlemlerini Bakü Bankalar arası Döviz Borsası (Interbank) ve Müteşekkil Bankalar arası Döviz Piyasası (Non-Interbank) kanalıyla yürütmektedir. Ülkede, yurt dışına kişi başına 10000 dolar değerinden fazla dövizin çıkarılması yasağı konmuştur.

³⁹ Merkez Bankasının Yönetilmesi, <http://www.nba.az/default.aspx?go=150>

Azerbaycan Merkez Bankası'nın yürüttüğü sıkı para politikasının sonucu olarak enflasyon oranı 1995 yılından itibaren hızla düştü. Bu uygulamada döviz kuruna müdahale süreci önemli rol oynadı. Azerbaycan ithalata bağımlı bir ülke olduğu ve ülkedeki üretim seviyesinin yapısal sorunlardan dolayı kısa zamanda düzelmeyeceği bilindiği için ulusal para sabit döviz kuru politikası sonucunda istikrar kazandı. Hatta Manat enflasyonun üzerinde kısmi olarak değerli tutuldu. Bu durum ülkeye mal akınını başlattı ve ülkede mal bolluğu oluştu. Fiyatlar hızla düştü ve sonunda istikrar kazandı. Bu politikanın olumsuz bir sonucu ithalatın hızla artmasıyla cari işlemler dengesinin ülke aleyhinde bozulmasıdır.

Türkiye'de gerçek anlamda bankacılık Cumhuriyetin ilanından gelişim göstermiştir. 1923-1932 döneminde yerel tüccarın kredi ve banka hizmeti ihtiyaçlarını karşılamak üzere çok sayıda banka kurulmuştur. Bu bankaların çoğu 1929 krizinin olumsuz etkileri ve şube bankacılığının yaygınlaşması nedeniyle faaliyetlerine son vermiştir. Bu dönemde ;1924 yılında Türkiye İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası, 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.

Osmanlıda , Merkez bankası fonksiyonlarını yerine getiren ilk banka yabancı sermayeli olan Bank-ı Osmani olmuştur. Banka, 4 Şubat 1863 tarihinde yayımlanan bir fermanla Bank-ı Osmani Sahane adını almış, bankaya merkez bankasına özgü yetki ve işlevler verilmiş ve banka ile bir sözleşme yapılmıştır. Bankaya çıkardığı banknotlara karşılık kasasında 1/3 oranında altın bulundurma zorunluluğu getirilmiş ve sözleşme süresince “devlet, para çıkarmayacak ve başka bir kuruma da bu yetkiyi vermeyecek hükmü” kabul edilmiştir.Devletin hazinedarlığını yapacak ve devlet gelirlerini de toplayacak olan bankaya, 1875 yılında sözleşmede yapılan değişiklikle devlet bütçesi üzerinde denetim yetkisi de verilmiştir.

Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) verilerine göre Türkiye bankacılık krizinden toplam 37 banka kaybederek çıktı. Krizden önce 1999 yılında, 8'i TMSF bünyesinde olmak üzere toplam 84 olan Türkiye'deki banka sayısı 2001 krizi ve izleyen dönemde batan, kapatılan ve birleştirilen bankalar nedeniyle 46'ya kadar geriledi⁴⁰.

⁴⁰ **Banka Sayısı Azaldı Büyük Bankalar Arttı**, 31.08.2006, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1672423>

Türkiye Devleti'nin kurulmasından sonra milli bir merkez bankası kurulması için çalışmalar başlatılmış ve 30 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan bir kanun ile T.C. Merkez Bankası kurulmuş ve 3 Ekim 1931 tarihinde de faaliyete geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(TCMB) 14.01.1970 tarih ve 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun (25.4.2001 tarih ve 4651 sayılı Kanun ile değiştirilen şekli ile) 4. maddesinde ifade edildiği gibi, bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çalışmamak kaydıyla Hükümet'in büyüme ve istihdam politikalarını destekler. Ayrıca söz konusu kanunda TCMB'nin temel görev ve yetkiler şu şekilde sıralanmıştır:

TCMB temel görevleri;

- Açık piyasa işlemleri yapmak.
- Hükümetle birlikte TL'nin iç ve dış değerini korumak için gerekli tedbirleri almak ve yabancı paralar ile altın karşısındaki muadeletini tespit etmeye yönelik kur rejimini belirlemek, TL'nin yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesi için döviz ve efektiflerin vadesiz ve vadeli alım ve satımı ile dövizlerin TL ile de isimi ve diğer türev işlemlerini yapmak.
- Bankaların ve Bankaca uygun görülecek diğer mali kurumların yükümlülüklerini esas alarak zorunlu karşılıklar ve umumi disponibilite ile ilgili usul ve esasları belirlemek.
- Reeskont ve avans işlemleri yapmak.
- Ülke altın ve döviz rezervlerini yönetmek.
- TL'nin hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini ve denetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, ödemeler için elektronik ortam da dahil olmak üzere kullanılacak yöntemleri ve araçları belirlemek.
- Finansal sistemde istikrarı sağlayıcı ve para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak.
- Finansal piyasaları izlemek.

- Bankalardaki mevduatın vade ve türleri ile özel finans kurumlarındaki katılma hesaplarının vadelerini belirlemektir.

TCMB temel yetkileri;

- Türkiye'de banknot ihracı imtiyazı tek elden Bankaya aittir.
- Banka, Hükümetle birlikte enflasyon hedefini tespit eder, buna uyumlu olarak para politikasını belirler. Banka, para politikasının uygulanmasında tek yetkili ve sorumludur.
- Banka, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla bu Kanun'da belirtilen para politikası araçlarını kullanmaya, uygun bulacağı diğer para politikası araçlarını da doğrudan belirlemeye ve uygulamaya yetkilidir.
- Banka, olağanüstü hallerde ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun kaynaklarının ihtiyacı karşılamaması durumunda, belirleyeceği usul ve esaslara göre bu Fona avans vermeye yetkilidir.
- Banka, nihai kredi mercii olarak bankalara kredi verme işlerini yürütür.
- Banka, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını, belirleyeceği usul ve esaslara göre bankalardan istemeye yetkilidir.
- Banka, mali piyasaları izlemek amacıyla bankalar ve diğer mali kurumlardan ve bunları düzenlemek ve denetlemekle görevli kurum ve kuruluşlardan gerekli bilgileri istemeye ve istatistiki bilgi toplamaya yetkilidir.

Uygulanmakta olan ekonomik programın temel hedeflerinden biri, fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarı, bireylerin yatırım, tüketim ve tasarrufa yönelik kararlarında dikkate almaya gerek duymadıkları ölçüde düşük bir enflasyon oranını ifade eder. Fiyat istikrarı, Türkiye'de ekonomik istikrarın olmazsa olmaz koşuludur. Bu çerçevede, Merkez Bankası'nın temel hedefi de fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. Merkez Bankası bu hedefe ulaşmak için kısa vadeli faiz oranlarını araç olarak kullanmaktadır. Kısa vadeli faiz oranlarına dair kararlar, sadece enflasyonun gelecekte izleyeceği seyrin enflasyon hedefiyle uyumu gözetilerek alınmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması ekonomik istikrarı beraber içinde getirecek, yüksek ve

sürdürülebilir bir büyüme artışının oluşmasına yol açacak ve neticesinde halkın yaşam kalitesini yükseltecektir⁴¹.

Türkiye’de yaklaşık otuz yıldan beri devam eden yüksek ve sürekli enflasyonun yarattığı ekonomik istikrarsızlık, büyüme performansının düşmesine, gelir dağılımının bozulmasına yol açmış, refah seviyesini düşürmüş, her alanda istikrarsızlığa sebep olmuştur. Yüksek enflasyonun satın alma gücünü azaltarak geçim sıkıntısı yarattığı bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan enflasyon bireylerin yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir. Enflasyon ve yol açtığı ekonomik istikrarsızlık neticesinde hayat pahalılığı ile başa çıkabilmek için; ülke geleceğinin en önemli unsuru olan eğitimin ihmal edilmesi, küçük yaşta çalışma hayatına bağlanması, sosyal hayata dair kitap gazete, tatil, eğlence masraflarında kısıntıya gidilmesi, enflasyonun yaşam kalitesini ne denli olumsuz etkilediğine birer örnektir⁴².

4.3. Azerbaycan ve Türkiye’nin IMF İle Olan İlişkileri

Azerbaycan’ın IMF ile emektaşlığı 18 Eylül 1992 tarihinden başlamaktadır. Kurulduğu günden bugüne kadar çeşitli projeleri desteklemiştir. Bu projeler içerisinde devlet gelir ve giderlerinin belirlenmesi, enflasyonun düşürülmesi, bütçe gelirlerini ve vergi rüsumlarının artırılması, döviz politikası ve kredi işlemlerinin düzenlenmesi başarıyla hayata geçirilmiştir⁴³.

1991-1994 yılları arasında Azerbaycan’da GSYİH ortamla yüzde 50 daralma göstermiştir. Aynı zamanda bu üretim daralmasına yüksek düzeyli enflasyon eşlik etmiştir. Ekonominin bu durumdan kurtulabilmesi için dış yardımın önemi bilinmekteydi ve bu amaçla Azerbaycan 18 Eylül 1992 tarihinde 117 milyonluk SDR’lik kotayla IMF’ye üye olmuştur. Fakat IMF’den ilk kredisini ancak 19 Nisan 1995 tarihinde kullanabilmiştir. Yani bu ekonomik dengesizlikte mücadele kararlılığı göstererek bazı başlangıç adımlar atıldıktan sonra kredi alma şansını yakalayabilmiştir.

IMF, Azerbaycan’da piyasa ekonomisinin yerleşmesi ile ilgili kanunların hazırlanması , piyasa birimlerinin hukuk ve vazifelerinin belirlenmesi, piyasa ekonomik

⁴¹ **Enflasyon**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2004, s.11-12

⁴² **Enflasyon**, a.g.e. s.14.

⁴³ Elşad Aliyev, **Azerbaycan’da Bankacılık Sektörünün Gelişimi, Sorunları ve Çözümü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, .Sosyal Bilimler Enstitüsü., 2007, s.90.

sisteminin oluşturulmasını temin edecek fiyat, vergi, rekabet ve kredi mekanizmasının gerçekleştirilmesi, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması ve sorunun çözümlenmesi, ülkenin para-kredi politikasının sistematığını düzenlemesi gibi işlerde çok önemli görevler üstlenmiştir. Ve bu nedenden dolayıdır ki, yıldan yıla Azerbaycan'da yatırım yapmak isteyen yabancı şirketlerin sayı artmaktadır⁴⁴.

Azerbaycan, IMF destekli reform programı uygulaması sonucu parasal istikrar, para politikasının en önemli hedefi haline getirilmiş, para ve kredi genişlemesi kontrol altında tutulmuştur. böylece finansal konsolidasyonu, gelirlerin artırılması ve giderlerin ise ciddi şekilde kısılması sayesinde ulaşılmıştır.

Azerbaycan para politikası, kredi hacminin genişletilmesi veya daraltılmasıyla para miktarını ayarlayarak düşük enflasyon düzeyini sürdürmeyi ve komşu ülkelerdeki krizlerden etkilenmemeyi hedeflemektedir. Merkez Bankası bu politikasını yürütmek için IMF'den başlangıçta 132 milyon dolarlık kredi aldı. Bu kredilerle bir yandan döviz rezervlerini artırdı öte yandan döviz piyasasına müdahale ederek döviz kurunun spekülatif manipülasyonlara karşı korudu. Öte yandan yabancı yatırımcıların ülkede yatırım için harcamaları döviz arzını artırdı. Bu da Merkez Bankası'nın sabit kur politikasının yürütmesine yardımcı oldu. Azerbaycan Merkez Bankası'nın yürüttüğü sıkı para politikasının sonucu enflasyon oranı 1995 yılında hızla düştü.

Azerbaycan, maliye politikası araçlarından olan vergi oranları yüksek tutularak insanların harcama gücü azaltılmaya çalışılmaktadır. IMF destekli düzenleme programları aşırı talepten kaynaklanan baskıya ve kamu sektörü harcamalarını azaltmayı amaçlamaktadır. Mali açıklarının azaltılması genellikle düzenleme programları hedefinin en önemlisini teşkil eder. IMF destekli maliye politikası çerçevesinde kamu harcamaları olabildiğince azaltılmaya çalışılmıştır. Fakat harcama kısıntısı yapılırsa da, harcamanın GSYİH içindeki oranını fazla değiştirmek mümkün olmamıştır. Çünkü yapısal değişikliklerin maliyeti, kredi faizleri ve işçi çıkarmanın getirdiği tazminat yükü sebebiyle yüksek olduğu için açığın kapatılması büyük ölçüde gelir artırıcı önlemlere bağlı olmuştur.

⁴⁴ Elçin Süleymanov, **Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-IMF İlişkileri**, Bakü, Qafqaz Üniversitesi, s.195 elchin@qafqaz.edu.az

Azerbaycan'da bütçe açıkları daha çok dış kaynakla kapatılmıştır. IMF ve Dünya Bankası ile bu konuda iş birliği devam etmektedir. 1997 yılında bütçe açığının % 16, 4'ü yabancı kaynaklarla kapatılmıştır. Bununla birlikte bütçe açığının finanse edilmesinde özelleştirmeden elde edilen gelir ve diğer benzeri iç kaynaklarda kullanılmıştır.

1996-2000 yılları arasına IMF destekli politikalar sonucunda Azerbaycan Manatı değerlendirilmiştir. Bunun temelinde Azerbaycan'ın tükettiği malların yüzde sekseninin ithal etmesi vardır. İthal mallarını ikame edecek üretim sistemi henüz oluşmamıştır. Yani üretimin alt yapısı henüz hazır değildir. Kurumsal, kanuni ve teknolojik donanım yeni yeni gelişmektedir. Bu nedenle aşırı değerli döviz politikası devam etmektedir.

Azerbaycan IMF'den 2005 yılında toplam 520 milyon dolar tutarında kredi alınmıştır ki, bu da GSMH'da %7, 7 pay teşkil etmektedir. Alınmış Kredilerin 431, 8 milyon dolar veya %84'i kullanılmış, geri kalanı yani 82, 2 milyon doları veya %12'si geri ödenmiştir. Kredilerin %16, 9'u yapısal değişikliklerin finanse edilmesine, %27 yapısal yeniden kurma işlerine, %16, 9 genişlendirme işlerine, %23, 2 yoksulluğun giderilmesine, %16, 2 ise diğer işlerin maliyeleşmesine ayrılmıştır⁴⁵.

Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış genç Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik alandaki gelişmenin, istikrarlı bir ekonomik yapı ve sermaye birikiminin, Batılı sanayileşme tipi ile yakalanabileceğini görmüş ve bu hedefe dönük politikalar uygulamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan siyasal dönüşüm sürecinde Türkiye, Batılı Ülkelerle daha yakın siyasal ve ekonomik ilişkiler içine girmiştir. Batı Ülkelerin entegrasyon çerçevesinde, yeni oluşturulmuş uluslararası kuruluşlara üye olunmaya başlanmış, 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası'na üye olunmuştur.

Türkiye'nin IMF ile ilişkilere başlaması ile birlikte ilk stand-by anlaşmasını 1 Ocak 1961 tarihinde yaptı. Bu ilk stand-by anlaşması bir yıl sürdü ve 31 Aralık 1961'de sona ermiştir. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin başlaması da IMF ile stand-by düzenlemelerinin başladığı döneme rastlamaktadır. 30 Mart 1962'de IMF ile yeni bir düzenlemeye giden Türkiye'nin bu anlaşması bir yıldan da az sürdü ve 31 Aralık

⁴⁵ Elşad Aliyev, a.g.e. s.90

1962'de bitti. Türkiye'nin, IMF ile 43 yıl içinde gerçekleştirdiği stand-by anlaşmaları genelde, bitmesi gereken zamandan önce başarılardan sona ermiştir.

Türkiye 1970-1974 sürecinde, işçi dövizlerinin hacmindeki artış ve 10 Ağustos kararlarının ardından, sağlanan kredi genişlemesi, dış finansman tikanıklarının alt düzeye indirildiği bir dönem olmuştur. Dolayısıyla IMF'ye kaynak talebinde bulunulmamıştır. Uluslararası ekonomide bu dönemde meydana gelen , doların

devalüasyonu yani uluslararası para sisteminin çöküşü, IMF'yi kendi sorunlarına yönlendirmiş, diğer taraftan petrol krizi uluslararası likiditenin artışına neden olarak, kredi talep eden ülkelerin bankalar aracılığıyla, IMF denetimi dışında, borçlanabilmesine olanak sağlamıştır.

Dış ticaret açığı 1975'te 1.8 milyar dolar civarındayken, 1977'de 3.4 milyar dolara çıkmıştır. Hatalı şekilde yapılan borçlanma Türkiye'nin borç verilebilir ülke niteliğini zedelemiş, aynı zamanda siyasal istikrarsızlıklar da eklenince Türkiye'nin kredi kapıları kapanmıştır. Bundan sonraki süreçte IMF'nin onayı olmadan özel ve resmi kredilere ulaşamayacaktır.

24 Nisan 1978 tarihinde standby anlaşmasına ikna edilen IMF'nin istekleri doğrultusunda %32 oranında devalüasyon ile 1 dolar = 27 TL yapılmış, ekonomiyi daraltacak zam ve önlemler uygulamaya koyulmuştur. IMF'nin anlaşmayı isteksiz şekilde onaylaması, taze parayı sağlayacak bankaları beklemeye yöneltmiş, bu da döviz sıkıntısı içindeki ekonomi üzerinde baskıyı artırmıştır. İhtiyaç duyduğu dış finansmana ulaşamayan Türkiye'nin, Kasım 1978 yılında, IMF heyetinin önerdiği %60'lık devalüasyon uygulaması için taze parayı ön koşul olarak öne sürmesi, IMF ile ilişkileri bir yıl süreyle koparmıştır. İçinde bulunduğu ekonomik çıkmazı aşmak amacıyla Mart 1979'da iç kaynakların harekete geçirilmesiyle desteklenecek "Ekonomiyi Güçlendirme Programı" geliştirilmiştir. Bu program iç talebi kısıcıcı önlemler almasına karşın devalüasyonu arka planda tuttuğundan kısa sürede başarısız olmuştur. 19 Temmuz 1979 tarihine gelindiğinde IMF ile yeni bir standby düzenlemesi yapılarak 1 dolar = 47 TL düzeyine getirilmiş ve böylelikle IMF engeli aşılarak OECD tarafından oluşturulan 1.5 milyar dolarlık yardımın tahsisi sağlanmıştır.

1980 ve sonrasında, Türkiye’de uygulanan IMF kökenli istikrar programının, benzer politikaları uygulamak zorunda bırakılan birçok ülkenin aksine, ekonomide daralmaya yol açmadığı görülür. Milli gelirden 1980-1988 döneminde yıllık ortalama %4.9’luk büyüme artışı gerçekleşmiştir. Fakat bu büyümeyi IMF’nin istikrar programından çok, ekonomide iç talebin kısılması ve güçlü ihracat teşvikleri sağlamıştır. İstikrar programları dünyanın her yerinde ithalatı kısıtlayıcı etki yaparken, Türkiye bu dönemde bol miktarda dış kaynak (borç) sağlayarak ithalatını, yani büyümeye sürecini devam ettirebilmiştir.

5 Nisan 1994 tarihinde alınan kararlarının ardından, IMF ile 16. standby anlaşması yapılarak 14 aylık bir süreçte 800 milyon dolarlık kaynak taahhüdü alınmıştır. Ayrıca memur ve kamu işçilerinin maaşları baskılanmış, şirketlerin net varlıkları üzerinden bir defaya özgü vergi alınması ve servet vergileri gibi uygulamalarla bütçe açıklarının azaltılması hedeflenmiştir. Alınan kararların nispeten sıkı bir şekilde uygulandığı 1994 yılı içinde, dış ticaret açıkları %74 oranında azalmıştır. Kararların uygulanması çerçevesinde en ilginç gelişme, 1990’lı yılların başından itibaren yıllık ortalama %6 seviyelerinde görülen GSMH büyüme hızı, ekonomik kriz nedeniyle ve 5 Nisan Kararları’nın sonucunda 1994’te % 6 oranında gerilemiştir. 5 Nisan Kararları çerçevesinde bankacılık alanında, mevduat sigortasının kapsamının %100’e çıkarılması ile krizin bankacılık sektörüne etkisini en aza indirilmesi oldukça önemlidir.

Türkiye, 1999 Aralık ayına gelindiğinde yaklaşık 25 yıldır süre gelen yüksek enflasyon ortamını ve özellikle 1990’larda hız kazanan enflasyonist sürecin besleyicisi konumunda olan, kamu iç borçlanma mekanizmasına son vermek amacıyla IMF ile standby anlaşması yapmıştır. IMF ile üzerinde anlaşmaya varılan istikrar programına göre, 2002’ye kadar enflasyonun tek haneli rakamlara indirilmesi, sürdürülebilir bir kamu mali pozisyonun sağlanması ve kalkınma düzeyinin yükseltilmesi gibi hedefler belirlenmiştir. Programın içeriği, kamu finansmanın güçlendirilmesi ve kamu harcamalarını kısıtlanmasını hedefleyen, tarım ve sosyal güvenlik reformlarının yapılması, kamu mali yönetiminde şeffaflık ve vergi uygulamasında etkinlik sağlanması, kapsamlı bir özelleştirme politikası ve bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması gibi düzenlemeleri içermektedir.

2000 Kasım ayındaki krize ancak 3 Aralık'ta müdahale eden IMF, Ek Rezerv Kolaylığı kapsamında 7.5 milyar dolarlık kaynak tahsis etmiştir. Bu arada Demirbank ve Park Yatırım bankalarına el konulmuştur. Kasım krizinin ardından alınan önemler ve IMF ile anlaşılmaya gidilmesi, mali piyasalarda kısmi bir istikrar sağlamıştır. Merkez Bankası'nın rezervleri artmış, kriz öncesinden yüksek düzeylerde olmasına karşın, faizler bir miktar düşmüştür. Bu durum gecelik borçlanma yapmak zorunda olan bankaların, mali yapılarını bozucu etki yapmıştır.

Kasım krizinin neden olduğu ekonomik kırılganlıkların henüz atlatılamadığı bir dönemde 2001 Şubat ayında devletin üst düzey yöneticileri arasında yaşanan siyasi krizin piyasalara yansması, dövizle yönelik spekülasyon hareketleri şeklinde olmuştur. Dövizle doğru bu hızlı yöneliş Kasım Krizi'nden farklı olarak yabancı taleplerin dışında kalan, diğer tasarruf sahiplerinin de bankalardan döviz talep etmelerine neden olmuştur. Döviz piyasasındaki bu hareketlenme, Merkez Bankası'ndan dört günlük sürede yaklaşık 5 milyar dolarlık çıkışa neden olmuştur. Hazine bir ay öncesinde %65'lik seviyede borçlanırken, 2001 Şubatta %144 faizle borçlanabilmiştir. Bu gelişme TL'den kaçışı durdurarak döviz piyasasında kısa süreli denge sağlamıştır. Mali piyasalarda derinleşen krizin önüne geçilebilmesi amacıyla hükümet, IMF'nin de onayını alarak kur çapalı istikrar programının sürdürülemez olduğunu açıklamış ve dalgalı kur rejimine geçiş kararı almıştır. Bu karar piyasalarda “örtülü devalüasyon” olarak yorumlanmıştır. Merkez Bankası kuru %33 artırmış ve 1 dolar= 964 bin TL seviyesine yükselmiştir.

2001 Şubat kriziyle beraber Türkiye ekonomisi %9.5 oranında küçülmüş, 2000 yılında kişi başına milli gelir 3000 dolar civarındayken, ekonomik daralma ve devalüasyonun etkisiyle %28 oranında gerileyerek 2.160 dolara gerilemiştir.

15 Nisan 2001 tarihinde sunulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın IMF ile yapılan Stand by düzenlemesi ile birlikte para programı ve döviz kuru politikası da belirlenmiştir. Yapılan bu açıklamadan sonra piyasalara güven gelmiş ve yavaş yavaş hareketlenmeye başlamıştır. Yapılan açıklama ile birlikte Türk Lirası'nın 22 Şubat 2001 tarihli itibarıyla dalgalanmaya bırakılması sonucunda uygulanacak yeni ekonomik politikanın çerçevesi de belirlenmiştir. Ekonomik istikrar programına kalınan noktadan yeniden devam edileceği vurgulanmış, makro ekonomik hedefler revize edilmiştir.

SONUÇ

Bütçe ile devlet, topluma karşı yüklendiği çeşitli görevleri (güvenlik, adalet, eğitim, sağlık, altyapı, kültür vb. konularda) yerine getirmeyi çalışmakta, bu amaçla mal ve hizmet üretmektedir. Şüphesiz bunu yapabilmek içinde kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Devlet bu kaynağı egemenlik gücüne dayanarak, ürettiği mal ve hizmetleri talep edenlerden belirli bir karşılık alarak, borçlanarak vb. şekilde temin etmektedir. Toplum hayatı içinde yer alan her kurum gibi bütçenin de fonksiyonları bulunmaktadır. Bütçenin fonksiyonları, bütçeye yüklenmiş olan görevler anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, bütçe, belirlenmiş hedef ve politikalar doğrultusunda bazı görevleri yerine getirmek durumundadır.

Bütçenin gerek hazırlanmasında gerekse uygulanmasında bazı ilkelere uyma zorunluluğu vardır. Böylece bütçelerin hedeflerine ulaşarak başarılı olmaları, gerçek bir demokratik parlamenter denetime imkân tanımaları mümkündür. Bu çerçevede bütçe ilkeleri bütçenin hazırlanmasında ve uygulanmasında uyulması gereken ilkeler olarak tanımlanabilir. Söz konusu ilkeler 19. yüzyıldan itibaren geliştirilmiş ve özellikle parlamenter demokratik rejimle yönetilen ülkelerde yasama organının kamu harcamalarının tümünü kendi izin ve denetimi altında tutma arzusundan kaynaklanmıştır. Zaman içinde mevcut ilkelere yenileri eklenmiştir.

Bütçe ilkelerinin sınıflandırılması konusunda bilim adamları arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bununla beraber, bütçe ilkeleri; genellik, birlik, açıklık, samimiyet, doğruluk, mali yıla girmeden kanunlaşma(önceden izin alma), giderlerin bölümler itibariyle onanması, yıllık olma, denk ve aleni olma ilkeleri şeklinde sıralanabilir.

Dar kapsamlı değerlendirmelere göre para politikası, açık piyasa işlemleri ve yasal karşılık oranları gibi araçlar ile piyasanın nakit ihtiyacının ayarlanması amacıyla kullanılır. Başka bir ifade ile para politikasının işlevi, Merkez Bankasının para politikası araçları ile piyasa nakit zerk etmesi ya da geri çekmesi ile sınırlıdır. Para politikasının altı temel amacı vardır; fiyat istikrarı, tam istihdam, iktisadi büyüme, faiz istikrarı, finansal piyasalarda istikrar ve ödemeler dengesidir.

Son yıllarda fiyat istikrarının sağlanması para politikasının birincil amacı konumuna gelmiştir. Enflasyonun ortaya çıkardığı sosyal maliyetler bu gelişmenin en temel nedenidir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, fiyat istikrarının birinci amaç olması, diğer araçların göz ardı edileceği anlamına gelmez. Aslında fiyat istikrarının sağlanması diğer amaçlara ulaşmada kolaylık sağlar.

Para politikasının ekonominin gereksinimleri doğrultusunda uygulanması için kullanılan çeşitli araçlar vardır. Etkileri ekonominin genelinde hissedilen para politikası araçları genel araçlar şeklinde adlandırılmaktadır. Para politikasının genel araçları ile ekonominin para ve kredi hacmi yönlendirilmeye çalışılır. Açık piyasa işlemleri, reeskont politikası ve zorunlu karşılıklar politikası en önemli para politikası işlemleridir. Merkez bankaları, açık piyasa işlemleri ve reeskont politikaları ile parasal tabanın büyüklüğünü, zorunlu karşılıklar politikası ile de para çarpanının büyüklüğünü etkilemeye çalışır.

Bankacılık ve finansal sektörlerdeki gelişmelerle birlikte para politikasının etki alanı da genişlemiştir. Modern bankacılık aktiviteleri ve yeni finansal enstrümanların çoğalması ile birlikte, para politikasının ekonomiyi etkileme süreci daha karmaşık bir hal almıştır. Ekonominin likidite düzeyini ayarlamaya çalışan merkez bankaları, bankacılık ve finansal sektörlerdeki gelişmeler karşısında sadece doğrudan para politikası araçlarını değil, aynı zamanda dolaylı araçlara da başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

Maliye politikası; devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak kamu ekonomisinin amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır.

Herhangi bir ekonomide izlenecek maliye politikasının amaçları ve bu amaçların ekonomiye uygunluğu ekonominin ulaşmış olduğu gelişme aşamasına ve maliye politikasını yürütenlerin değer yargılarına ve bunlarca kabul edilmiş ekonomik ve sosyal amaçlara göre değişecektir.

Bir ekonomide, ekonomik istikrarın sağlanması için, iki konunun birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi fiyat istikrarı diğeri ise tam

çalışmadır. Gerçekten bir ekonomide düşük bir üretim düzeyinde istikrarlı bir fiyat düzeyi arzulanmadığı gibi, hızla yükselen bir fiyat düzeyinde de maksimum üretim düzeyi istenmemektedir. Yalnızca hem istikrarlı fiyatların hem de tam istihdamın mevcut olduğu bir ekonomide ekonomik istikrar tam olarak gerçekleşmektedir.

Devletin mali araçlarla yaptığı müdahalelerin tümü, ekonomik istikrarın sağlanarak kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacına yöneliktir. Maliye politikasının araçları Kamu gelirleri, kamu harcamaları, bütçe, borçlanma ve borç yönetimidir.

Bağımsızlığını elde etmesiyle birlikte Azerbaycan'da, serbest pazar ekonomisi prensiplerinin uygulanması ve dış dünya ile bütünleşme çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar, bir dizi yasal ve idari düzenlemeler, özelleştirme uygulamaları ve uluslararası kuruluşlara üyeliklerle devam etmiştir. Yapılan idari ve yasal düzenlemelerin en önemlilerini ise para, bankacılık ve merkez bankacılığı alanında ortaya konulanlar oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da bankacılık sistemi iki aşamalıdır. Bir tarafta Azerbaycan Merkez Bankası (Milli Banka), diğer tarafta ticari ve kredi bankalarıdır. Merkez Bankası, hem kredi bankalarının üstlendiği görevi yürütmekte, hem de özel bankaların ve kredi kuruluşlarının denetimini yapmaktadır.

Azerbaycanda bankalar Azerbaycan Merkez Bankası'nın izniyle kurulup, faaliyet gösterebilirler. Merkez Bankası aynı zamanda sistemim kontrolü ve gözetimi ile sorumludur ve Parlamento'ya para döviz kuru politikaları ile ilgili yıllık raporlar sunmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyetinin Merkez Bankası tam olarak devlet mülkiyetindedir. Merkez Bankası kendi faaliyetinde hiç bir kâr amacı gütmeyen, tüm vergilerden muaf tutulmuştur, fakat giderlerini kendi gelirinden ödemektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın ise %51 devlete kalan kısmıysa özel kişi ve kurumların sahipliğinde bulunmaktadır.

Azerbaycan'da bankalar kanunu, bankaların birbiri ile anlaşarak faiz konusunda herhangi bir tekel oluşturmalarını yasaklamakta ve rekabeti teşvik etmektedir. Bankalar mevduat ile kredi faizlerini kendileri belirleyebilmektedir. Dolayısıyla Merkez Bankası direkt olarak faiz oranlarını belirleyememektedir. Ancak Merkez Bankası ticari

bankalara verdiği kredilere uyguladığı faiz oranlarını değiştirmekle faizleri kontrol etmektedir.

Fiyat istikrarı, Türkiye’de ekonomik istikrarın olmazsa olmaz koşuludur. Bu çerçevede, Merkez Bankası’nın temel hedefi de fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir. Merkez Bankası bu hedefe ulaşmak için kısa vadeli faiz oranlarını araç olarak kullanmaktadır. Kısa vadeli faiz oranlarına dair kararlar, sadece enflasyonun gelecekte izleyeceği seyrin enflasyon hedefiyle uyumu gözetilerek alınmaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması ekonomik istikrarı beraber içinde getirecek, yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme artışının oluşmasına yol açacak ve neticesinde halkın yaşam kalitesini yükseltecektir.

Azerbaycan’ın IMF ile emektaşlığı 18 Eylül 1992 tarihinden başlamaktadır. Kurulduğu günden bugüne kadar çeşitli projeleri desteklemiştir. Bu projeler içerisinde devlet gelir ve giderlerinin belirlenmesi, enflasyonun düşürülmesi, bütçe gelirlerini ve vergi rüsumlarının artırılması, döviz politikası ve kredi işlemlerinin düzenlenmesi başarıyla hayata geçirilmiştir

IMF, Azerbaycan’da piyasa ekonomisinin yerleşmesi ile ilgili kanunların hazırlanması , piyasa birimlerinin hukuk ve vazifelerinin belirlenmesi, piyasa ekonomik sisteminin oluşturulmasını temin edecek fiyat, vergi, rekabet ve kredi mekanizmasının gerçekleştirilmesi, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlandırılması ve sorunun çözülmesi, ülkenin para-kredi politikasının sistematüğini düzenlemesi gibi işlerde çok önemli görevler üstlenmiştir.

Azerbaycan, maliye politikası araçlarından olan vergi oranları yüksek tutularak insanların harcama gücü azaltılmaya çalışılmaktadır. IMF destekli düzenleme programları aşırı talepten kaynaklanan baskıya ve kamu sektörü harcamalarını azaltmayı amaçlamaktadır.

Türkiye, Batılı Ülkelerle daha yakın siyasal ve ekonomik ilişkiler içine girmiştir. Batı Ülkelerin entegrasyon çerçevesinde, yeni oluşturulmuş uluslararası kuruluşlara üye olunmaya başlanmış, 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası’na üye olunmuştur. Türkiye'nin IMF ile ilişkilere başlaması ile birlikte ilk stand-by anlaşmasını 1 Ocak 1961 tarihinde yapıldı.

Uluslararası Para Fonu (IMF), uluslararası ekonomide sermayenin verimliliğinin artırılması, uluslararası ödemelerde ve borçlanmada kolaylıklar sağlanması, ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi gibi amaçlarla, 1944 yılında kurulmuştur. Fakat dünya ekonomi sistemindeki değişimlere bağlı olarak, IMF'nin ülkelere yönelik ekonomi politikaları uygulamalarında farklılaşmalar olmuştur.

Türkiye'nin IMF ile olan ilişkileri üç dönemde ele alınabilir. 1980 öncesi döneme bakıldığında, Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikaları izlenmektedir. İthal ikameci sanayileşmenin aşırı düzeyde ithalata bağımlı olması, buna karşın ihracatın yeterli düzeyde yapılamayışının ülkede döviz dar boğazına yol açtığı görülmektedir. IMF bu aşamada finansman sağlayarak ekonomik krizlerin önüne geçmeye çalışmıştır. Fakat IMF'den sağlanan bu finansman kısa sürede ekonomiyi rahatlatırken, uzun vadede ithalat hacmini artırarak ekonomide tam anlamıyla bir düzelmeyi engellemiştir. 1980'li yıllardan sonra Türkiye ekonomisinde serbest piyasacı sürece girilmesiyle, mali piyasalar sermaye hareketlerine açılmıştır. Finans kuruluşlarının yeterli düzeyde denetime alınmadığı bu dönemde, ani sermaye giriş-çıkışlarına bağlı olarak finansal krizler yaşanmıştır. Finansal kriz dönemi olarak 1990-2001 yılları arası gösterilebilir. 2001 yılından itibaren Türkiye'de IMF'nin yönlendirmesi kapsamında uygulanan düşük kur, yüksek faiz politikaları sonucunda ekonomik kırılganlıklar yaşanmaktadır. Fakat bu dönemde bankalar denetim altına alındığından, sermaye giriş-çıkışlarına bağlı olarak ani bir finansal kriz beklenmemektedir. Günümüzde Türkiye'deki ekonomik kırılganlık daha çok, borçlanmalarının üzerine bir denetim uygulanmayan şirketlerin ve bireylerin düşük döviz kurunu fırsat bilerek aşırı borçlanmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle sabit kur sisteminin uygulandığı ekonomilerde döviz kuru yükselirse (devalüasyon), aşırı borçlanmaya yönelmiş olan finans dışı kesimin ekonomik dengeleri bozulma sürecine girecektir. Bu da uzun vadede reel sektör krizine neden olabilecektir.

Sağlamış olduğu finansman karşılığında yıllardır IMF'nin politikalarını uygulayan, fakat bir sonuç alamayan azgelişmiş ülkeler artık IMF ile yollarını ayırmaktadırlar. Çin ve Hindistan gibi ülkeler nüfus yapıları ile ekonomik bir güç olarak ortaya çıkarken, Latin Amerika ülkeleri kendi aralarında alternatif ticaret bölgeleri kurmaktadır. Dünyada böylesine radikal değişimler olurken Türkiye'nin de alternatif ekonomi politikaları üretmesi ve uygulaması gereklidir. Fakat jeopolitik konumu

nedeniyle ekonomik alandaki böyle bir değişim, en azından kısa vadede mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKÇA, Yusuf, **Bütçe ve Devlet Muhasebesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, 1998
- ALPAGO, Hasan, **IMF-Türkiye İlişkileri**, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2002
- ALPER, Cem ve Ongon, M.Tuba, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, İstanbul, Evrim Yayınevi, 1988
- ATAÇ, Nihat ve Güney Çoşkun, **Devlet Bütçesi** , Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2006
- ATAÇ, Engin, **Bütçe**, 1.Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eylül 2004
- ATAÇ, Engin, **Maliye Politikası**, 1.Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ekim 2004
- BATİREL, Ömer Faruk, **Kamu Bütçesi**, İstanbul Marmara Üniversitesi Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı, Yayın No:414-648, 1987
- CHELİAH, Roja , **Fiscal Policy in Underdeveloped Countries**, London Allen and Urwin Ltd, 1960
- EĞİLMEZ, Mahfı, **Hazine**, 6.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007
- ERDOĞAN, Seyfettin ve Orhan, Osman.Z, **Para Politikası**, Ankara, Yazıt Yayını, 2008
- GEREK, Sevgi, **Para Teorisi ve Politikası**, 1.Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını, Ağustos 2004
- GÜNEY, Alptekin, **Banka İşlemleri**, 2.Baskı, İstanbul, Beta Basım A.Ş, Eylül 2008
- HALLER, Heinz, **Maliye Politikası Teorik Esasları ve Temel Problemleri**, Salih Turhan(çev), İstanbul, Filiz Kitabevi, 1994
- LEROY, Roger Miller and Robert W.Pulsinella, **Modern Money and Banking**, USA:McGrav-Hill Rub, 1989
- LEROY, Roger Miller and David D.Vanhouse, **Modern Money and Banking**, USA:McGrav-Hill Rub, 1993
- MİLLER, Richard E, **ZZB in the Federal Governmat**, The Bureaucrat Vol:7, No:1, 1978
- ORHAN, O.Zekai, **Türkiye’de Bütçe ve Maliye Politikaları**, İstanbul, İstanbul İTO Yayınları, 1994

- SAYAR, Nihat, **Kamu Maliyesi, Bütçe Prensipleri ve Tatbiki**, 2.Cilt, 1974
- SELÇUK, Hasan, **Yeni Yüzyılda Azerbaycanın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, İstanbul, Tasam Yayınları, 2005
- TÜĞEN, Kamil, **Devlet Bütçesi**, 5.Baskı, İzmir, Bassaray Matbaası, Eylül 2006
- TENCİ, Vito, **Economic Polic Equit**, İnternation Monetary Fund, Washington D.C, 1999
- TÜRK, İsmail, **MaliyePolitikası**, GözdenGeçirilmiş9.Baskı, Ankara, TurhanKitabevi, 1992
- UYSAL, Doğan, **IMF Politikaları ve Türkiye**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2004
- YILMAZ, Aytekin, **İkinci Küreselleşme Dalgası:Kavram, Süreç ve Sorunlar**, 1.Baskı, Ankara, Vadi Yayınları, 2004

TEZLER

- AÇIKGÖZ, Ersin, **Uluslararası Sermaye Hareketleri, Faiz İlişkisi Türkiye Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, 2006
- ALİYEV, Elşad, **Azerbaycanda Bankacılık Sektörünün Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007
- ALİYEV, Sennur, **IMF ve Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Azerbaycan İle İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004
- ALİYEVA, Sebine, **Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Azerbaycanda Bankacılık Sistemi**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000
- ARIÇ, Halil Kıvanç, **IMF ile Az Gelişmiş Ülkeler Arasındaki İlişki**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, Mayıs 2006
- AZİZİOV, Mais, **Monetarist Para Politikası Yaklaşımı veAzerbaycan Merkez Bankasının İzlediği Para Politikası**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007
- DEĞİRMENCİ, Aydın, **Türk Bütçe Sistemi İçinde Askeri Birliklerde Bütçeleme ve Bütçe Kontrolü**, Yüksek Lisans Tezi, Deniz Harp Okulu, Deniz Bilimleri ve Mühendisliği Enstitüsü, İstanbul, 2004

DURAN, Ahmet Rıfat, **Türk Bankacılık Sisteminin Gelişimi ve BDDK'nın Rolü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005

GÖÇMEN, Gamze, **Bankacılık Sektöründe Net Faiz Marjını Belirleyen Faktörler Türkiye Uygulaması 1990-2000**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Bölümü, Isparta, 2005

GÜLER, Yener, **IMF**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, Haziran 2006

MUSAYEV, Garay, **Geçiş Ekonomilerinde Mali Disiplin Sağlanmasında IMF ve Dünya Bankasının Rolü:Azerbaycan Örneği**, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007

UÇGÖZ, Selcan, **IMF İstikrar Programları ve Ekonomik Etkileri:Latin Amerika ve Türkiye Uygulamaları Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, Karamanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, Eylül 2005

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Aras Osman Nuri, **Azerbaycan Bankacılık Sektörünün Ekonomi Gelişimindeki Rolü**, <http://sazeri.iblog.com/post/208326/26974>

Banka Sayısı Azaldı Büyük Bankalar Arttı, 31.08.2006, <http://www.tumgazeteler.com/?a=1672423>

BİLGİ, Afser, **Bankacılık Krizleri ve Piyasaya Olan Etkileri**, 2006 <http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=748&ano=63>

Düşük Enflasyonun Bankacılığa Etkisi, 2000, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/13550>

IMF ile 19. Stand by, <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/12/16/eko96html>

IMF ile FCL Kredisi, http://www.guncelhaber.com/ekonomi/imf_ile_fcl_kredisi_gundeme_geldi.256059.html

Internatiol Monetary Fund, **How Does the IMF Determine a Nember Countrys Quota**, 2005, <http://www.imf.org>

KORKMAZ, Esfender, **Borçlar Geleceğimizi de Tüketiyor**, 1 Mayıs 2008, <http://www.esfenderkorkmaz.com/borclargelecegimizidetuketiyor.htm>

Maliye Politikası, <http://www.bilgininadresi.net/madde/15287>

Merkez Bankasının Yönetilmesi, <http://www.nba.az/default.aspx>

MUMCU, Erkan, **Bankacılıkta Ekonomi Politikası Etkisi**

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?d=54538168>

Türkiye’de Bütçeleme,

01.01.2009,

<http://www.bmko.gov.tr/PEB/BelgeGoster.aspx?F6E10F8092433CFFAAf6AA849816B2FF154646CE6A020F3C>

Uluslararası Para Fonu, <http://www.kavm.ktv.edu.tr/Alimfweb.htm>

Yıllık Ekonomik Rapor, 2002, Azerbaycan, <http://www.dtm.gov.tr>

DİĞER KAYNAKLAR

ANIL, Haluk, **Kamu Maliyesi ve Kaynak Kullanımında Etkinliği**, Ankara Fakültesi Yayını No:5, 1982

AKEL, Gökçe, **Maliye Politikasının İktisat İçindeki Yeri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İzmir, 2006

Azerbaycan Bankacılık Hakkında Kanunu, Madde 9, 4 Mart 2005

BARIŞIK, Salih ve Çetintaş, Hasan, **Para Politikası Araçlarının Etkinliği Pespektifinde Türkiye’de Zorunlu Karşılıkların GSYİH ve Yatırımlar Üzerinde Etkileri: 1987-2004 Dönemi İlişkin Ekonometrik Analiz**, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F, 2008

Enflasyon, TCMB, 2004

EKER, Aytaç, **Çağdaş Bütçe Yöntemleri İçinde Ekonomik Denemeleri ve Türkiye’de Uygulama Örnekleri**, İzmir, Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1998

SÜLEYMANOV, Elçin, **Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan-IMF İlişkileri**, Bakü, Qafqaz Üniversitesi

TURAN, Taner, **Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelenmesi**, Sayıştay Dergisi, Sayı:69